

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

XAQANI CAVAD oğlu ƏLİYEV

“THE GRAPES OF WRATH” KİTABININ 37-89-CU

SƏHİFƏLƏRİNİ AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ ETMƏK

İxtisas: HSM – 060203 – Tərcümə (ingilis dili)

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün

təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: _____

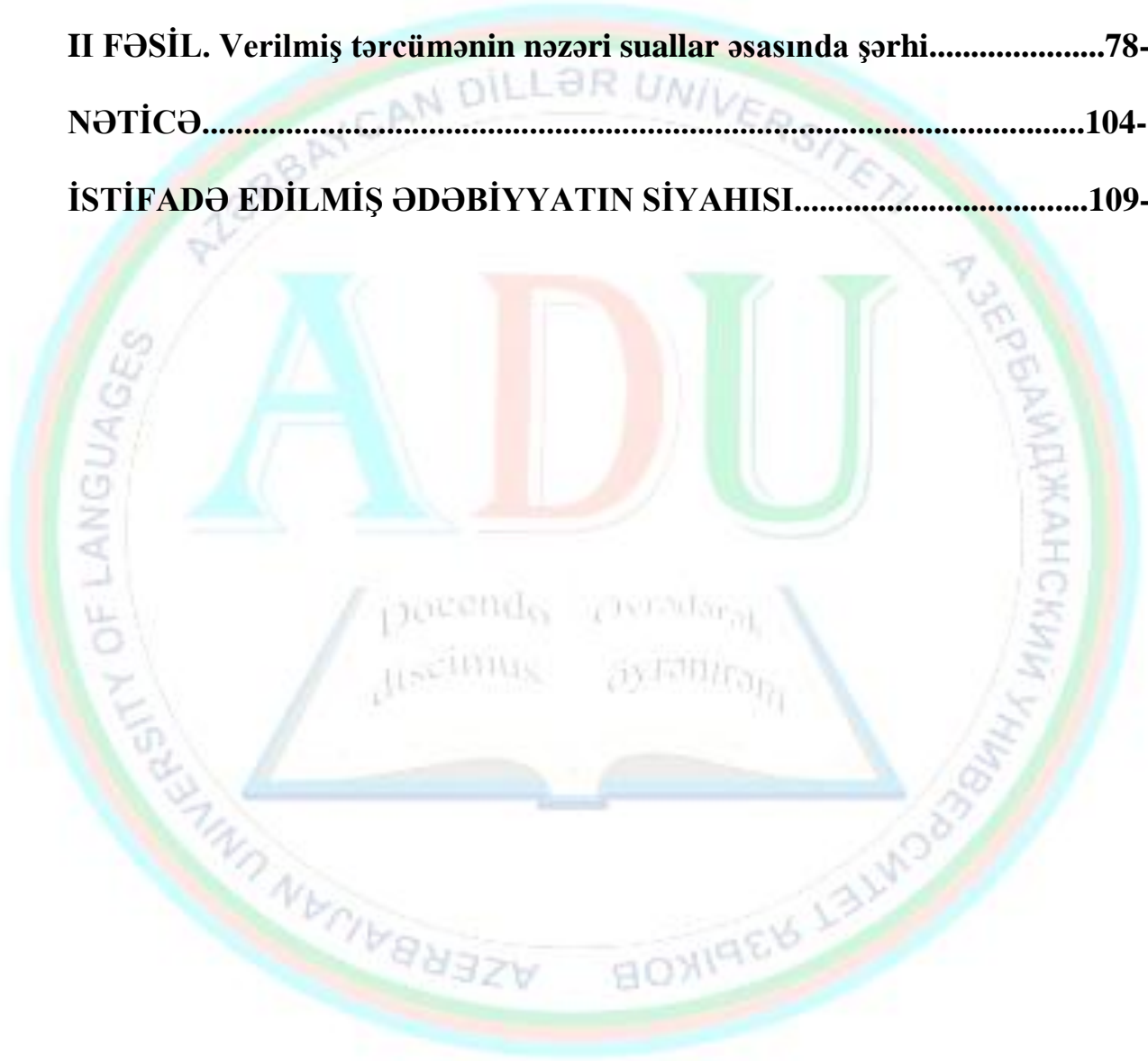
T. H. Əmirova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

BAKİ – 2017

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3-8
I FƏSİL. “THE GRAPES OF WRATH” kitabından 37-89-cu səhifələrin tərcüməsi	9-77
II FƏSİL. Verilmiş tərcümənin nəzəri suallar əsasında şərh	78-103
NƏTİCƏ	104-108
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI	109-110

GİRİŞ

Təqdim olunan dissertasiya işi – “Qəzəb salxımları” 30-cu illər Amerika kəndlilərinin həyatı, üzləşdikləri çətinliklər və apardıqları mübarizədən bəhs edir.

Romanın yaranma taxicəsi

Steynbek 1936-cı ilin yayını Kaliforniyanın mövsümi işçilərinin arasında keçirdi. O, özünün “Məhsul dövrü qaraçıları” başlıqlı silsilə nəməqalələri üçün material toplayırdı. Gördükləri yazıçı sarsıtdı. Məlum oldu ki, mövsümi işçilərin böyük əksəriyyəti Meksikadan gələn deyil, adi amerikalı vətəndaşlardır. Mövsümi işçilərin acınacaqlı mənzərələri onun ağılından çıxmırdı və Steynbek onlar barədə yeni bir kitab yazmaq və adını “Salat şəhərinin işi” qoymaq qərarına gəlir. Lakin, əsər üzərində iş yavaş gedirdi. Daha üç il keçdi. Steynbek son vaxtda “Qəzəb salxımları” adlanacaq kitabı yazmazdan əvvəl mövsümi işçilərin düşərgəsində bir daha səfər etdi və onların izi ilə Oklahomadan Kaliforniyaya maşınla getdi.

Romanın adı

Əsərin adı Culia Uord Haunun müəllifi olduğu “Respublikanın döyüş himni”nə istinad edir.

Mən tanrının zühur etdiyinin şahidi oldum.

O güclü ayaqlarıyla qəzəb salxımlarını ayaqlayırdı.

O dəhşətli ildırım kimi çaxan qılıncını çıxardı.

Onun həqiqəti addımlarını davam etdirir.

Romanın adı müqəddəs İoann 14:9-11, 19-20 qiyamət günü ilahi ədalət və zülmədən qurtuluşdan bəhs edən vəhyindən meydana çıxır.

“...o Allah qəzəbinin şərabını içəcək, Onun qəzəb bədəsində hazırlanmış xalis şərab, ona müqəddəs mələklərin və Quzunun qabağında odda və kükürddə əzab veriləcək... Torpaqda üzüm salxımlarını kəs, çünki onun üzərindəki gilələr

yetişiblər. Mələk orağını yerə sancdı və yerdəki üzümü kəsdi və Allahın böyük qəzəbinin üzumsıxanına atdı...”

“Qəzəb salxımları” romanında bu metaforadır. “İnsanların qəlbinə və ruhuna qəzəb salxımları tökülür və yetişir - ağır salxımlar və indi onların yetişməsinə az qalıb” - deyə müəllif yazır.

Əsərin adının doğurduğu təsəvvür həm süjetin, həm də romanın daha geniş tematik problemlərinin - dəhşətli toz tufanının sıxqacından və işçilərin əl-ələ verməsindən dəhşətli qəzəb törəyəcək - inkişafı baxımdan mühüm simvolik əhəmiyyət kəsb edir. Romanda bu fikir irəli sürülür, lakin həyata keçmir.

Süjet

Romandakı hadisələr qətl üstündə həbs edilən Tom Coudun Mak-Alester həbsxanasından iltizamla buraxılmasından az sonra başlayır. Tom evlərinə gedərkən yolda Oklahoma, Sallisou yaxınlığında keçmiş vaiz Keysi ilə qarşılaşır. Tom Keysini uşaqlıqdan xatırlayır və onlar birgə səyahət edirlər. Onlar Tomun uşaqlığının keçdiyi fermaya çatanda hamının fermanı atıb getdiyini görürlər. Pəjmürdə və karıxmış halda Tom və Keysi köhnə qonşuları Myuli Qryevis ilə qarşılaşırlar. Myuli onlara deyir ki, ailə Con əminin yaxınlıqdakı evində qalmağa gedib. Myuli onu da deyir ki, bank hamını yerindən qovub çıxarıb, yalnız o getməkdən imtina edir.

Ertəsi gün Tom və Coud Con əminin evinə gedirlər. Tom görür ki, ailə yerdə qalan əşyalarını yük maşınına çevrilmiş “Hudson” maşınının salonuna yükləyir. Qum fırtınaları ailənin məhsulunu məhv edib, ailə bank kreditlərini qaytara bilməyib və onların torpaq sahələri əllərindən çıxıb. Nəticə etibarilə, Coudların onlara verilən reklam vərəqələrində məhsuldar və yüksək ödənişli kimi təsvir olunan Kaliforniyaya gedib iş axtarmaqdan başqa çarələri qalmayıb.

Coudların əllərində olan-qopanı bu səyahətə sərf edir. Oklahomanı tərk etmək iltizamı pozsa da, Tom hesab edir ki, risk etməyinə dəyər və Keysini ona və ailəsinə qoşulmağa dəvət edir.

66-cı magistralla səyahət edən Coudlar yolun digər miqrantlarla dolu olduğunu şahidi olurlar. Onlar müvəqqəti düşərgədə Kaliforniyadan qayıdan bəzilərdən çoxlu xəbərlər eşidir və qrup azalan perspektivlərdən təşvişə düşür. Ailənin sıraları da seyrəlidir. Baba yolda ölür, ailə onu çöllükdə basdırır, nənə Kaliforniya ştatının sərhəddinə az qalmış vəfat edir, həm Coudların böyük oğlu Nuh, həm də hamilə Şəronlu Rouzun əri Konni Rivers ailədən ayrılırlar. Ananın başçılıq etdiyi ailə anlayır ki, onlar yola davam etməkdən başqa çarələri qalmayıb, çünki Oklahomada onları heç nə gözləmir.

Oklahomaya çatdıqdan sonra onlar anlayırlar ki, ştatda işçi qüvvəsi artıqlığı var, zəhmət haqqı aşağıdır və işçilər aclıq səviyyəsinə qədər istimar olunurlar. İri korporativ fermerlər əlbirdilər və kiçik fermerlər qiymətlərinin düşməsindən əziyyət çəkirlər. Təkrar Məskunlaşma Administrasiyanın Yeni Sövdələşmə Agentliyinin idarə etdiyi Vidpətç düşərgəsi təmin olunmuş, təmiz düşərgələrdən biridir və daha yaxşı şərait təklif edir, lakin bütün ehtiyacı olan ailələrin qayğısına qala bilmirlər. Bununla belə, düşərgə federal təsisat olaraq miqrantları Kaliforniya məmurlarının əzablarından qoruyur.

İstismara cavab olaraq Keysi əmək təşkilatçısı olur və çalışır ki, həmkarlar ittifaqına üzvlər toplansın. Coudların yerdə qalan üzvləri şaftalı bağlarında ştrejkbrexer işləyirlər. Keysi burada sonradan zorakı xarakter alan tətillə qatılır. Tom Coud Keysinin ölümcül döyülməsinin şahidi olduqda o, döyən şəxsi öldürüb qaçağa çevrilir. Sonradan Coudlar Tomun qətlə görə həbs olunmaq təhlükəsi ilə üzləşdiyi meyvə bağlarını tərk edərək pambıq tarlalarına üz tuturlar.

Tom anası ilə vidalaşmış məzlumlar üçün çalışacağına söz verir. Şəronlu Rouzun uşağı ölü doğulur. Ana Coud mətinliyini saxlayır və ailəni məhrumiyyətlərdən keçirərək irəli apırır. Daşqın Coudların məskənin basır və onlar hündür bir yerə pənah aparırlar. Kitabın son bölməsində ailə yağışdan bir köhnə anbara sığınır. Ailə anbarın içində gənc oğlan və onun acından ölən atası ilə qarşılaşır. Şəronlu Rouzun kişiyə yazığı gəlir və aclıqdan xilas etmək üçün ona döşündən süd verir.

Mövzunun aktuallığı: Deyərdim ki, Stenbekin əsəri çağdaş dövrümüzə də səsləşir, çünki əsər yoxsulluq vəziyyətini təsvir edir. Steybekşünas araşdırmaçısı Con Timmerman əsərin təsiri barədə belə yazır: “Qəzəb salxımları” 20-ci əsr amerikan ədəbiyyatının tənqidçilikdə, rəylərdə və sinif otaqlarında ən ətraflı şəkildə müzakirə edilən romanıdır.” 2005-ci ildə Taymz jurnalı romanı “Taymzın 1923-cü ildən 2005-ci ilə qədər ingilis dilində 100 ən yaxşı roman” siyahısına daxil etmişdir. 2009-cu ildə Birləşmiş Krallığın Deyli Teleqraf qəzeti romanı özünün “Hamının oxumalı olduğu 100 roman” siyahısına daxil etmişdir. 1998-ci ildə Müasir Kitabxana “Qəzəb salxımları”nı “20-ci əsrin ingilis dilində 100 ən yaxşı romanı” siyahısında 10-cu yerə layiq görmüşdür. 1999-cu ildə Fransanın Le Monde qəzeti “Qəzəb salxımları”nı “20-ci əsrin ingilis dilində 100 ən yaxşı romanı” siyahısında 7-ci yerə layiq görmüşdür. Roman Birləşmiş Krallıqda BBC-nin 2003-cü ildə keçirdiyi “Xalqın ən çox sevdiyi romanlar” sorğuda 29-cu yerə layiq görülmüşdür.

Tədqiqatın predmeti və obyektı: Dissertasiya işində verilmiş hissənin tərcüməsindən əlavə, tərcümə etdiyim əsərin müəllifi barədə məlumat, antroponim və toponimlərin tərcüməsində istifadə etdiyiniz üsullar, rast gəldiyim frazeoloji vahidlər və onların tərcümə üsulları, əsərdə hansı leksik üslubi vasitələrdən daha çox istifadə edilmişdir, onlar necə transformasiya olunması, hansı sintaktik üslubi vasitələrdən daha çox istifadə edilmişdir, onlar necə transformasiya olunması, hansı fonetik üslubi vasitələrdən daha çox istifadə edilmişdir, onlar necə transformasiya olunması, hansı təsvir vasitələrindən istifadə olunmuş və onları necə tərcümə edilməsi, tərcüməmdə ən çətin və ən maraqlı cəhətlər, tərcüməmi şərh edərkən istinad etdiyim nəzəri ədəbiyyat da şərh edilir. Tərcümə mətni üslubi cəhətdən də araşdırılır. Onların öyrənilməsi iki istiqamətdə aparılır. Bir tərəfdən, suallar nəzəri-lingvistik cəhətdən təhlil olunur, digər tərəfdən, praktik olaraq həmin dil vahidlərinin mənaları və Azərbaycan dilində mövcud olan ekvivalentləri göstərilmişdir ki, bu da dissertasiya işini lingvistik cəhətdən zənginləşdirir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Məqsəd “Qəzəb salxımları” kitabından verilmiş hissənin düzgün tərcüməsinə nail olmaq, müəllifin üslubuna sadıq qalaraq,

tərcüməçinin hədəf dilin normlarına müvafiq qaydada tərcüməni təmin etməkdir. Mətni daha mükəmməl və ifadəli etmək üçün orijinalda istifadə edilmiş müəyyən üslubların çətdirilməsi vasitələrindən istifadə olunmuşdur. Tərcüməçi qarşıya qoyulan məqsədi gerçəkləşdirmək üçün bir sıra vəzifələri həyata keçirməyə səy göstərir. “Qəzəb salxımları” kitabındakı antroponim və toponimlərin, leksik, sintaktik və fonetik üslubi vasitələri, təsvir vasitələrinin tərcüməsinin Azərbaycan dilinə uyğun şəkildə tərcüməsi, onların tərcüməsinin hansı vasitələrlə icra edilməsi, sözlərin və ifadələrin düzgün tərcüməsi üçün birdilli və ikidilli sözlüklərdən istifadə, tərcümə zamanı ortaya çıxan çətinlikləri təhlil etmək və s. vəzifələrin öhdəsindən gəlməyə çalışmışam. Tərcümə zamanı müəllifin hiss və duyğularını həssaslıqla qavramağa, onları içimdən keçirməyə, obrazlı ifadələrin məğzindəki zərifliyi qavrayıb, müvafiq dildə yaratmağa səy göstərmişəm.

Tədqiqatın mənbələri: Tədqiqat işi üçün material kimi Azerdict (www.azerdict.com), Polyglot, ABYYLingvo X5, Dilmanc (dilmanc.az), Multitran (www.multitran.ru), intelsoft (www.translate.intelsoft.az) kimi elektron lüğətlər, Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti, Oruc Musayevin Azərbaycan-İngilis və İngilis-Azərbaycan lüğətlərindən, Q.Bayramov, F.Abdullayevanın kitablarında irəli sürülən fikirlərdən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, burada antroponim və toponimlərin, leksik, sintaktik və fonetik üslubi vasitələri, təsvir vasitələrinin tərcüməsi baxımından qiymətli material hesab olunan Steynbekin dünya ədəbiyyatında ən məşhur əsəri olan “Qəzəb salxımları” kitabı ilk dəfə Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi-praktik əhəmiyyəti: Tədqiqatın elmi-praktik əhəmiyyəti onunla müəyyən olunur ki, burada “Qəzəb salxımları” kitabından bir hissənin tərcüməsi əsasında ingilis dilində olan antroponim və toponimlərin, leksik, sintaktik və fonetik üslubi vasitələri, təsvir vasitələrinin Azərbaycan dili ilə müqayisəli şəkildə öyrənilməsi, tərcümə mətni üzərində çalışaraq onların təhlilinin verilməsi önəmli praktik əhəmiyyətə malikdir.

Tədqiqatın elmi-nəzəri əhəmiyyəti: Dissertasiya işinin əsas nəticələri antroponim və toponimlərin, leksik, sintaktik və fonetik üslubi vasitələri, təsvir vasitələrinin sahələrində dildən istifadənin vəziyyəti haqqında elmi-nəzəri fikirləri zənginləşdirir, habelə kitabın bir hissəsinin tərcüməsi, tərcümə mətnindən istifadə etmək imkanı və gələcəkdə digər tədqiqatçıların ondan vəsait kimi istifadə etmələrində kömək edəcəkdir.

Tədqiqatın metodoloji əsası: Dissertasiyanın tərtibi zamanı ənənəvi linqvistik təsvir və qarşılıqlı müqayisə metodları tətbiq olunmuşdur.

Tədqiqat işinin aprobasiyası: Hazırkı dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin tərcüməsi kafedrasında aprobasiyadan keçmiş, kafedranın iclasında müzakirə edilmiş və müsbət rəy almışdır. “Səstəqlidi sözlərin transormasiyası” və “Xüsusi adların tərcüməsi” adlı iki məqalə çapdan çıxmaq üçün Elmi Şuraya təqdim olunmuşdur. Məqalələr tədqiqat işinin mövzusu ilə uyğun gəlir və mövzunun prinsipləri əsasında yazılmışdır.

Tədqiqatın strukturu: “Qəzəb salxımları” kitabından 37-89-cu səhifələrin Azərbaycan dilinə tərcüməsi adlı dissertasiya işi, giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Birinci fəsildə 37-89-cu səhifələrin ingilis dilindən Azərbaycan dilinə üslubi, qrammatik, leksik, sintaktik qayda-qanunlara riayət olunaraq tərcümə edilmiş mətni yer almışdır, ikinci fəsildə diplom işinin suallarına cavab verilmişdir.

Bu kitabı arzulayan

KEROLA

və kitabdakıları yaşamış

TOMA

Birinci bölmə

Oklahomanın qırmızı torpaqlarına və boz torpaqlarının bir hissəsinə xəfif yağmurlar yağdı və bu yağmurlar cadar-cadar olmuş torpağa hopmadı. Kotanlar torpağa hopmayan şırnaqların cızıqladığı sahələri eninə-boyuna şumladılar. Son yağmurlardan sonra qarğıdalılar tez boy atdı, yolların kənarlarını ot-alaf basdı, boz və qırmızı torpaqlar yaşıl örtüyün altında gözdən itməyə başladı. Mayın sonunda göyün üzü bozardı və bütün yaz göy üzündə topa-topa asılı qalan buludlar da dağıldılar. Qızmar günəş boy atan qarğıdalıları günbəgün qızdırırdı və budur hər yaşıl yarpağın kənarından qəhvəyi zolaq gözə dəyməyə başladı. Buludlar arabir peyda olur və yox olurdu sonra isə bir daha gözə dəymədilər. Ot-alaf günəşdən qorunmaq üçün tünd yaşıl rəng aldı və artıq ətrafı basmadı. Torpağın üstü nazik, sərt qabıq bağlamışdı göy üzü bozardıqca torpaq da bozardı: qırmızı torpaqlar çəhrayı rəng aldı, boz torpaqlar yanıb ağardı.

Keçən ilki yağışların açdığı qanovlar üzrə torpaq quru axınlarla axırdı. Sünbülqıranlar və qarışqa aslanları qanovlarda hərəkət edərkən aşağı kiçik toz uçuqları tökürdülər. Qızmar günəş günbəgün yandırdıqca cavan qarğıdalı yarpaqları artıq o qədər də elastik və düz olmurdu: onlar öncə ortadan büküldülər, sonra isə damarlar öz möhkəmliyini itirdi və yarpaqlar aşağı sallandılar. İyun ayı idi və günəş daha çox qızdırırdı. Qarğıdalı yarpaqlarındakı qəhvəyi zolaqlar genişlənmiş və mərkəzi damarlara doğru yayılmışdı. Ot-alaf bürüşdü və köklərə doğru qıvrıldı. Hava açıq, göy üzü daha boz idi və torpaq günbəgün daha da bozarırdı.

Arabaların keçdiyi, təkərlərin doğradığı və at dırnaqlarını döydüyü yollarda qurumuş palçıq qabığı qırılıb toza çevrildi. Bu yollarla hərəkət edən hər şey toz qaldırırdı qaldırırdı: piyada qurşağına qədər xəfif toz təbəqəsi qaldırır, araba çəpər səviyyəsində havalandırır, avtomobillər arxalarından bulud qaldırırdı. Toz yatmadan öncə xeyli havada qalırdı. Toz xeyli sonra yatırdı.

İyunun yarısı arxada qalanda Texas və Meksika körfəzindən iri buludlar yüksəlirdi. Yüksək ağır, yağmur bulduları. Tarladakı adamlar həmin buludlara

baxdılar, havanı ciyərlərinə çəktilər, rüzgarın əsib-əsmədiyini yoxlamaq üçün barmaqlarını isladıb yuxarı qaldırdılar. Buludların yüksəldiyini görənlər atlar da təşvişə düşdülər. Yağmur buludları torpağa bir az yağış çilədi və sonra tələsik başqa yerlərə doğru uzaqlaşdı. Buludların gedişindən sonra yenə boz günəş öncəki kimi yandırırdı. Yağmur damcıları düşdükləri yerdə çuxurcuqlar açdı və qarğıdalıların üzərində şəffaf şəh damlaları qaldı, vəssalam.

Yağmur buludlarının ardından xəfif rüzgar əsdi və buludları şimala doğru qovdu və qurumuş qarğıdalını yüngülcə toqquşdurdu. Ertəsi gün rüzgar gücləndi, ara vermədən əsdi. Yollardakı tozlar havaya qalxdı, ətrafa yayıldı, tarlaların kənarındakı ot-alafın və yaxınlıqdakı tarlaların üzərinə çökdü. İndi rüzgar güclü və sərt əsir və o, qarğıdalı tarlalarında yağmurdan qalma qurumuş qabığı ovxalamağa çalışırdı. Yavaş-yavaş göy üzünü bir-birinə qarışan tozlar ilə qaralmışdı, rüzgar torpağı yalayaraq tozları yerdən qaldırır və özü ilə aparırdı. Külək gücləndi. Yağmurlardan qalan qabıq qırıldı, tarlalardan havaya yavaş-yavaş yüksələn dumana oxşar çəngə-çəngə toz buludu qalxdı. Qarğıdalılar quru, xışıltılı səslə rüzgarı qamçılıyırdı. Qarğıdalılar rüzgarı qamçılıyır və quru, xışıltılı səs çıxarırdı. Ən incə toz artıq torpağa çökmür, qaralmış göy üzünə gedirdi. Rüzgar daha da güclənirdi, daşların altını süpürür, saman çöplərini, yarpaqları, hətta kiçik torpaq parçalarını sürükləyərək tarlaların üzərindən sürətlə keçərkən onlarla öz yolunu qeyd edirdi. Hava və göy üzünü qaralmışdı, göy üzündə qırıqırmızı günəş şüaları bu qaranlığı dəlib keçirdi, tozdan adamın boğazı acışırdı. Gecə ərzində rüzgar gücləndi qarğıdalıların köklərinin arasını qazıdı və qarğıdalılar zəifləmiş yarpaqları ilə rüzgara müqavimət göstərdi. Sonunda köklərə qədər soxulan rüzgar qarğıdalıları kökündən qopardı, sonra qarğıdalıların gövdələri böyrü üstə rüzgarın əsdiyi istiqamətdə torpağa sərildilər.

Sübh vaxtı yetişdi, amma gün açılmadı. Boz göy üzündə günəş – zəif alaqaranlıq andıran tutqun işıq saçan dairə peyda oldu, aşxama doğru alaqaranlıq yenidən qaranlığa çevrildi və rüzgar yıxılmış qarğıdalının üzərində ulayırdı və və hayqırırdı. İnsanlar evlərində oturmuşdular, çölə çıxdıqları zaman burunlarına

dəsmal bağliyr, gözlərini tozdan qorumaq üçün gözlük taxırdılar. Yenə axşam düşdü və hər tərəf zülmət qaranlığa büründü, çünki toz buludunu dələ bilmir, pəncərələrdən düşən işıqlar isə evlərin həyətlərindən uzağı işıqlandıra bilmirdi. Toz bütünlüklə hava ilə qarışmış, hava və tozdan ibarət qarışıq yaranmışdı. Evlərin hər tərəfi kip bağlanılmışdı, qapı və pəncərə kənarlarına əskilər tıxanmışdı, lakin toz o qədər kiçik idi ki, havada heç görünmürdü də, çiçəklərin tozu kimi oturacaqların, masaların və qab-qacağın üzərinə çökürdü. İnsanlar çiyinlərindən toz çırpırdılar. Qapı kandarlarına güclə gözə çarpan toz zolaqları vardı. Gecəyarısı külək səngidi və səssizlik çökdü. Canına toz hopmuş hava səsləri dumandan çox boğurdu. Yataqlarında uzanmış insanlar küləyin səngidiyini eşitdilər. Onlar vıyıldayan rüzgar keçib getdikdən sonra oyandılar. Onlar tərpənmədən uzandılar səssizliyi diqqətlə dinlədilər. Xoruzlar banlamağa başladılar, lakin hava xoruzların səslərini boğurdu və insanlar yataqlarında narahat şəkildə çevrilir və səhərin açılmasını istəyirdilər. Onlar bilirdilər ki, havadakı toz uzun müddət sonra yatacaq. Səhər toz havada duman kimi havada idi günəş isə qan kimi qıpqırımızı idi. Həmin gün və ertəsi gün də göydən toz süzülürdü. Yer bərabər qalınlıqlı yumşaq örtüklə örtüldü. Toz qarğıdalının üzərinə çökürdü, çəpərlərin dirəklərinin başında, məftillərin üzərində topa-topa yığılırdı, damların üzərinə çökmüş, ot-alafları və ağacları bürümüşdü. İnsanlar evlərindən çıxdılar və isti, boğucu havanı iylədilər və ovucları ilə burunlarını tutdular. Uşaqlar da evlərindən çıxdılar, lakin yağışdan sonra etdikləri kimi qışqıraraq qaçışmadılar. Kişilər çəpərlərin yanında durub indi tez quruyan və toz qatının arasından yalnız bəzi yerlərdə yaşıllığı gözə dəyən qarğıdalıya baxırdılar. Kişilər susurdular və tərpənmirdilər. Qadınlar da kişilərin mənəvi cəhətdən sınıb-sınmayacaqları barədə özlərinə sual verərək onların yanında durmaq üçün evlərindən çıxdılar. Qadınlar kişilərin üzələrinə gizlicə nəzər saldılar, çünki qarğıdalı məhv olur olsun, tək, başqa şeylər qalsın. Uşaqlar yaxınlıqda durmuşdular, yalın ayaqları ilə tozun üzərində fiqurlar çəkirdilər, uşaqlar da kişilərlə qadınların mənəvi cəhətdən sınıb-sınmayacaqlarını hiss etməyə çalışırdılar. Uşaqlar kişilərlə qadınların sifətlərinə gözücü baxır və yalın ayaqları ilə tozun üzərində ehtiyatla cizgilər çəkirdilər. Atlar suvata yaxınlaşırdılar və suyun üzündəki

toz təbəqəsini dađıtmaq  c n finxırdılar. Bir müddət sonra k şil rin  z nd ki çaşqınlıq ifadəsi yox oldu və sərt, qəzəbli v  m tan tli bir görkəm aldı. Onda qadınlar hər şeyin  t şd y n  v  ki şil rin mənəvi c h t d n sınmaqcaqlarını anladılar. Sonra onlar soruşdular: “İndi biz n  edəcəyik?” Ki şil r isə cavab verdi: “Bilmirik”. Lakin, bu qorxulu deyildi. Qadınlar bunun qorxulu olmadığını bilirdilər və onları seyr edən uşaqlar da bunun qorxulu olmadığını bilirdilər. Qadınlar v  uşaqlar yaxşı bilirdilər ki, ki şil r mənəvi c h t d n sınmadıđı müddətdə tab g tirilm y c k fəlakət yoxdur təki ki şil r mənəvi c h t d n sınmasın. Qadınlar evlərinə işlərinin dalınca getdilər, uşaqlar da oynamađa başladılar, lakin əvvəldə bir az ehtiyatla oynadılar. Günortaya dođru günəşin qırmızılıđı azaldı. Günəş tozla örtülmüş torpađın üzərində parladı. Ki şil r artırmalarda  yl şimi di, kimisi əlindəki çubuqla, kimisi kiçik da larla oynayırdı. Onlar sakitcə oturdular, götür-qoy etdilər, d   nd l r.

İkinci bölmə

Yolun qırađında kiçik bir restoranın qar sında qırmızı rəngli çox böyük yük maşını dayanmışdı. İ l nmı  qazın çıxması  c n boru bođuq səslə finxırırdı v  borunun üstündə demək olar ki, gözəgörünməz boz-mavi tüstü yayılırdı. Yük maşını təzə idi, qırmızı boyası par-par parıldayırdı, üzərində isə iri hərflərlə yazılmışdı: Oklahoma-Siti nəqliyyat  irk ti. Cüt t k r komplekt t mt z  idi, böyük arxa qapının siyirm sindəki mis asma qıfıl dik dururdu. Qapı v  pəncərələrin torla örtülü restorandan bir rəqs musiqisi  şidilirdi, heç kəs qulaq dinl mirmı c sin  radionun səsi azaldılmı dı. Giriş qapısının üzərində yumru d likd  kiçik s rinke  səssiz fırlanırdı v  milçəklər qapı şüşələri v  pəncərələrin üzərindəki tora  ırpılaraq həyəcanla vızıldayırdılar. İ erid  bir adam var idi, yük maşınının sürücüsü, o, k tild  oturmuşdu, dirsəklərini pi taxtaya s yk y r k qəhvə fincanının üstündən t k işləyən arıq ofisiant qıza baxırdı. Onların arasında yolqırađı restoranlarda tez-tez aparılan boş söhbət gedirdi:

- Mən onu u  ay öncə g rm  m. O,  m liyyat olunmuşdu. Onun n yini isə k smı dil r, lakin n yini k sdikl rini unutmuşam.

Qız da cavab verir:

- Mən onu görəli bir həftə olmaz. Yaxşı görünürdü. Sərxoş olmadığı vaxtlarda yaxşı adamdır. Milçəklər arabir vızılıyla özlərini qapının toruna çırpırdılar. Qəhvə hazırlayan maşın buxar püskürdükdü ofisiyant qız maşına baxmadan əlini geri uzadıb onu keçirdi.

Bayırda magistral yolun qırağında yeriyan bir adam yolun qarşı tərəfinə keçərək yük maşınına yaxınlaşdı. Yük maşınının önündən yavaş-yavaş keçərkən par-par parıldayan buxar şəbəkəsinə əl çəkdi və ön şüşənin üstünə yapışdırılmış “Sərnişin götürmək qadağandır” kağız parçasına baxdı. O, bir anlığa yoluna davam etmək istədi, lakin fikrini dəyişdi və yük maşınının restorana baxmayan tərəfində ayaq yerində oturdu. Onun otuzdan çox yaşı olmazdı. Onun gözləri tünd qəhvəyi, gözlərinin ağında da sarımtıl izlər var idi. Almacıq sümükləri aralı idi, ağzının hər iki tərəfinə iki dərin qırıq var idi. Onun üst dodağı uzun idi, dişləri qabağa çıxdığından dodaqları dişlərini örtmək üçün uzanmış kimi idi, belə ki, bu adam ağzını daim yumulu saxlayırdı. Dişləri qabağa çıxmışdı, lakin onlar görünmürdü, çünki o, dodaqlarını yumulmuş saxlayırdı. Onun əlləri kobudlaşmış idi, barmaqları iri, dırnaqları balıqqulağı kimi qalın və sərt idi. Baş barmağı ilə şəhadət barmağı arasına və ovucunun içi döyənəklərdən parıldayırdı.

Adam yeni paltarlar geyinmişdi – paltarların hamısı ucuz və yeni idi. Onun boz kepkası o qədər yeni idi ki, günlüyü əyilməmişdi, dimdik idi və düyməsi düşməmişdi, yəni keпка, torba, məhrəba və burun dəsmalı kimi müxtəlif məqsədlərə xidmət etdikdən sonra şəkilsiz və sallaq formaya hələ düşməmişdi. Onun ucuz, cod parçadan olan kostyumu o qədər təzə idi ki, şalvarının hələ qatı da açılmamışdı. Mavi köynəyi şax dururdu. Pencəyi əyninə çox böyük, şalvarı isə uzunboylu adam üçün qısa idi. Pencəyin çiyinləri aşağı sallansa da, qolları yenə də çox qısa idi, pencəyin önü boş sallanırdı. Ayağında ordu modelində yeni bir cüt sarı ayaqqabı var idi, dabanlarının kənarları yeyilməsin deyə nala oxşar aypara dəmir löhvəciklər mismarlanmışdı. Adam yük maşınının ayq yerinə oturdu, kepkasını çıxardı onunla üzünü sildi sonra başına qoydu və günlükdən tutub aşağı çəkərək günlüyün köhnəlməsinin əsasını qoydu. O, aşağı əyildi, qaytanını boşaltdı və

qaytanların uclarını açıq saxladı. Onun başının üzərində dizel motorun işlənmiş qazların çıxması üçün borudan bir-birinin ardınca mavi tüstü buludcuqları çıxırdı.

Restorandakı musiqi kəsilməmişdi. Səsucaldandan bir kişi səsi eşidildi, lakin ofisiyant qız radionu keçirtmədi, çünki o, musiqinin kəsildiyinin fərqi varmadı. Qız barmaqları ilə yoxlayaraq qulağının arxasında bir sızanaq tapdı. O, sürücüyə hiss piştaxtanın arxasındakı güzgüdə sızanağı görməyə çalışdı, buna görə də özünün elə apardı ki, sanki saçlarını səliqəyə salır. Sürücü dedi:

- Şounidə böyük bir rəqs tədbiri keçirilmişdir. Deyirlər ki, rəqs tədbirində kimisə vurublar. Heç nə eşitməmişiniz?

- Yox, - ofisiyant qız cavab verdi və qulağının arxasındakı sızanağa astaca toxundu.

Bayırda yük maşınının ayq yerində oturan adam ayağa qalxdı və kapotun üzərindən bir anlıq restorana baxdı. Sonra yenidən ayaq yerində oturdu, pencəyin yan cibindən bir tənbəki kisəsi və bir dəstə papiros kağızı çıxartdı. O, yavaş-yavaş və böyük məharətlə papirosunu eşdi, hərtərəfli gözdən keçirdi, barmaqları ilə hamarladı, sonda yandırdı və yanan kibriti ayağının altındakı toza vurub söndürdü. Günorta çıxdıqca yük maşınının kölgəsi kiçilirdi.

Yük maşınının sürücüsü restoranda hesabını ödədi iki ədəd beş sentlik xırda pul qalığını avtomat maşına saldı. Avtomat maşının işindəki fırlanan silindirlər lazımı kombinasiyanı vermədi.

- Bu maşınları elə quraşdırırlar ki, heç nə uda bilməzsən, - o, ofisiyant qıza dedi.

Qız cavab verdi: - Biri heç iki saat olmaz cekpot - üç səksən uddu. Sən nə vaxt qayıdacaqsan?

Sürücü qapını bir müddət aralı saxladı:

- Bir həftəyə - on günə, o, dedi. - Talsaya gedəcəyəm, oradan heç vaxt düşündüyün qədər tez qayıtmaq olmur.

Qız bir az acıqla dedi: - Milçəklər içəri dolur. Ya çıx, ya gir.

- Hələlik, - sürücü dedi və çıxdı. Tor qapı onun ardınca çırpılıb örtüldü. Sürücü cibindən çıxartdığı saqqızın kağızını soyaraq bir müddət günün altında

durdu. O, ağır, enikürək bir qədər qarınlı adam idi. Sifəti qırmızı, gözləri mavi və parlaq işığa baxmaqadan qıyıq idi. Əynində xaki rəngdə şalvar, ayaqlarında hündür qaytanlı çəkmələr var idi. Saqqızı ağzına tərəf apararaq tor qapıdan ofisiant qıza çığırdı:

- Özünü ağıllı apar, qulağıma xəbər-ətərin gəlməsin.

Ofisiant qız üzü arxasındakı divardan asılan güzgyüə tərəf durmuşdu. O, cavabında dodağının altında nəşə mızıldandı. Sürücü hər dəfə ağzını geniş açaraq saqqızı yavaş-yavaş çeynəyirdi. Böyük yük maşınına doğru gedərkən ağzındakı saqqızı şəklə salır, dilinin altında fırladırdı. Yoldan keçən maşınlarla səyahət edən piyada onu görüb ayağa qalxdı və yük maşınının kabinəsinin pəncərəsindən içəri baxdı.

- Məni də apararsan, mister?

Sürücü başını çevirib tələsik restorana baxdı.

- Ön şüşənin üstünə yapışdırılmış “Sərnişin götürmək qadağandır” yazısını görmürsən?

- Əlbəttə görürəm, lakin adam istəsə, yenə də yaxşı adam olar, hətta hansısa varlı əclaf onun maşınına belə yazılar qoydurtsa belə.

Sürücü yavaş-yavaş maşına qalxarkən bu cavabın üzərində düşünürdü .O, indi imtina etsə o, nəinki pis asam olacaq, həm də bu yazını maşınında gəzdirməyə məcbur edilmiş və yol yoldaşı götürməyə icazəsi olmayan bir adam vəziyyətinə düşəcəkdi. Piyadanı götürsə, o dərhal yaxşı adam olacaq və hansısa bir zəngin əclafın istədiyi kimi hərəkət edəcəyi bir adam olmadığını göstərəcəkdi. Tələyə düşdüyünü hiss edir, lakin çıxış yolu tapa bilmirdi. O, yaxşı adam olmaq istəyirdi. O, yenidən restorana baxdı. O döngəyə qədər ayaq yerində çöməl dur, - o dedi.

Adam çömələrkən görünməz oldu və yük maşınının qapısının dəstəyindən yapışdı. Sürücü motoru işə saldı, motor bir anda guruldadı, sürət qutusunun ötürücüləri şaqqıldadı və iri böyük yük maşını hərəkətə gəldi, birinci sürət, ikinci, üçüncü, yüksək nərlətinin ardından dördüncü sürətə keçdi. Yük maşınına yapışan adamın gözləri önündə yol başgicəlləndirici sürətlə şütüyərək bulanıq bir ləkəyə çevrildi. Bir kilometr sonra birinci döngəyə çatdılar sonra yük maşını sürəti azaltdı.

Sərnişin dikəldi, qapını araladı və sivişib kabinəyə girdi. Sürücü gözlərini onu gözləri ilə süzdü, düşüncələri və təəssüratları beynində toplanmazdan öncə çənəsi ilə çeşidlənir və qaydaya salınırmışcasına çeynəməyə davam edirdi. Onun baxışları adamın yeni kepkasından başlayıb yeni paltarlarına oradan da yeni ayaqqabılarına qədər endi. Sərnişin kürəyini oturacağa yaxşıca dirəyərək yerini rahatladı, kepkasını çxartdı və onunla tərləyən alnını və çənəsini sildi.

- Sağ ol, dostum - o dedi. - Qıçlarım qırılıb.

- Ayaqqabıların yenidir, - sürücü dedi. Onun səsində də baxışındakı gizlilik və maraq var idi. - Belə istidə yeni ayaqqabılarla yola çıxmazlar.

Adam üstünü toz basmış sarı ayaqqabılarına baxdı.

- Başqa ayaqabım yoxdur, - o dedi. - Nəyim var onu da geyinirəm.

Sürücü gözünü qıyıb yola diqqətlə baxdı və sürəti bir az artırdı.

- Uzağa gedirsən?

- Aha. Qıçlarım yorulmasaydı piyada da gedərdim.

Sürücünün sualları elə tonda verirdi ki, sanki ehtiyatlı dindirmə aparır. O, sualları ilə sanki tor atır, tələ qururdu.

- İş axtarırsan? – o, soruşdu.

- Yox, atamın qırx akrliq torpaq sahəsi var. O, icarədardır, lakin çoxdandır o yerlərdəyik.

Sürücü yolun qırağındakı tarlalarda yerə yatmış, üzərini toz basmış qarğıdalılara baxdı. Tozlu torpağın altından kçik daşlar gözə dəyirdi. Sürücü sanki özünə deyirmişcəsinə:

- Deməli, atan qırx akr torpaq sahəsi olan icarədardır? Atanın qarşılalıları toz altında qalmayıb? Traktor onu da torpağından qovmayıb?

- Bilmirəm. Çoxdandır xəbər almamışam, sərnişin cavab verdi.

- Deməli, çoxdandır, - sürücü dedi. Kabinəyə bir arı girdi və özünü vızılı ilə ön şüşəyə çırpmağa başladı. Sürücü əlini uzatdı arını kabinənin pəncərəsinə itələdi və hava onu sovurub çölə apardı. - İndi icarədarların işi fıırığdır, - o dedi. Bir traktorla on ailəni yerindən çıxarırlar. Traktolar hər yerdə meydan sulayır. Sahələri tuturlar, icarədarları isə yerlərindən çıxarırlar. Atan necə tab gətirib? Onun dili və

çənəsi bayaqdan məğul olmadığı saqqıza girişdi və ağzının içində fırladıb çiyənəyirdi. Hər dəfə ağzını açanda dilinin saqqızını çevirdiyi görünürdü.

- Hə, çoxdandır xəbər almamışam. Özüm yazmağı xoşlamıram, heç atamın da ürəyindən deyil, sərnişin tezcə əlavə etdi: - Amma həvəsimiz olsa, ikimizdə yaza bilərik.

- Hardasa işləyirdin? - Sürücü yenə də həmin gizli, təsadüfi görünən tonla araşdırmağa başlamışdı. Sürücü tarlalara, istidən yanan havaya baxdı və saqqızını mane olmamaq üçün ovurdunda saxlayaraq pəncərədən çölə tüpürdü.

- Əlbəttə, işləmişəm, - sərnişin cavab verdi.

- Mən elə belə də bilirdim. Əllərindən görən kimi anladım. Külüng, balta, ya da ağır çəkiclə işləmişən. Əllərin döyənək içindədir. Mən belə şeyləri həmişə sezirəm. Bununla fəxr edirəm.

Sərnəşin diqqətlə sürücüyə baxdı. Yük maşınının təkərləri yolun üzərində inləyirmişçəsinə cüyülütü ilə şosse ilə şütüyürdülər.

- Öyrənmək istədiyən başqa bir şey var? Mən özüm sənə deyərəm. Sən niyə özünü yorursan? Sən özünü yorma. Sən tapmaq məcburiyyətində deyilsən.

- Yaxşı-yaxşı hirslənmə. Mən sənə işlərinə burnumu soxmuram.

- Mən özüm hər şeyi deyəcəm. Gizlədəcək bir şeyim yoxdur.

- Yaxşı-yaxşı hirslənmə. Mən hər şeyə fikir verməyi sevirəm. Dedim, bir az söhbət edək vaxt tez keçsin.

- Mən sənə hər şeyi deyəcəm. Soyadım Couddur. Tom Coud. Atamın adı da böyük Tom Couddur. - Tom gözlərini sürücüdən ayırmırdı.

- Yaxşı-yaxşı hirslənmə. Mən elə belə dedim.

- Mən də elə belə dedim, - Coud dedi. Mən heç kəsin xətrinə dəymədən sakit yaşamağa çalışıram.

O susdu, qurumuş tarlalara, uzaqda istinin altında halsız ağaclara baxdı. Yan cibindən tütün paporos siqaret kağızını çıxardı və rüzgar aparmasın deyə dizlərinin arasında papiros eşdi.

Sürücü saqqızını inək kimi dalğın gövşəyirdi. O, öncəki söhbətin təəssüratının unudulub aradan qalxmasını gözləyərək susurdu. Nəhayət, əhval durulanda dedi:

- Yük maşını sürücüsü olmayanlar bunun nə olduğunu bilməz. Sahiblər bizə sərnəşin götürməyə icazə vermirlər. Ona görə də, burada təkbaşına oturur, səhərdən axşamaca) yük maşını o başa bu başa sürürük, sonda ürəyimiz dözməz mənim etdiyim kimi işdən qovulmağı gözə alıb birini götürərik.

- Minnətdaram, - Coud dedi.

- Bəzi sürücülər maşın sürəndə min oyundan çıxırlar. Bir sürücü tanıyıram vaxt tez keçisin deyər maşın sürə-sürə şeir yazırdı. - Coudun maçaqlandığını və ya təcəübləndiyini yoxlamaq üçün gözü Couda baxdı. Coud susurdu, qarşısına, yola, təpələrin formasını təkrarlayan dalğavari xəttlərlə uzaqlaşan ağ yola baxırdı. Sürücü sonda sözü davam etdi:

- Həmin oğlanın yazdığı şeirlərdən biri yadımdadı. Bu şeir onun özü ilə birgə bir neçə dostunun sərxoşluq etməsi aləmi bir-birinə qatmasından bəhs edirdi. Heyif ki, tam yadıma sala bilmirəm! Şeirdə elə sözlər var idi ki, mənasından heç şeytan da baş çıxartmaz. Bir hissəsi belə idi: “Bir zənci çıxdı qarşıma; falloşu gəlməz arşına; uzun, çox uzun səndə bil; xortumdu, fil xortumu, fil”

Bu xortum dedikləri şey buruna bənzəyirmiş. Filin burnuna xortum deyilirmiş. O, mənə lüğətdə sözü göstərdi. Haraya getsə lüğəti də özü ilə daşıyırdı. Yük maşını kolun qırağına verib qəlyanaltıxanada piroqla kofe sifariş verər özü isə lüğətə baxardı. Sürücünün uzun uzadı danışması ona özünü tənha hiss etdirmişdi. Onun hiyləli gözləri sərnəşinə çevrildi. Coud sakitcə oturmuşdu. Sürücü hirsə Coudu söhbətə cəlb etməyə cəhd etdi.

- Heç belə böyük söz deyib, yekə-yekə danışan adam tanıyırsan?

- Hə tanıyıram, vaiz, - Coud dedi.

- Yekə-yekə danışanlar adamı cin atına mindirir. Vaiz başqa məsələ ona heç kəs hirsənməz. Dediym adam zarafatçılıq biri idi. O yekə-yekə danışanda heç kəs vecinə almırdı, çünki o bunu lovğalanmaq üçün deyil, gülmək üçün deyirdi. - Sürücü sakitləşdi. Heç olmasa bilirdi ki, Coud onu dinləyir. O, yük maşını döngədə elə sərt döndərdi ki, təkərlər cüyüldədi. - Dediym kimi, - sürücü sözü davam etdi - yük maşının sürücüləri min oyun çıxarırlar. Neyləsinlər, səhərdən axşamacan oturursan yoldan başqa heç nə görmürsən, adamın başına hava gələr.

Sürücülər barədə deyirlər ki, guya onların bir əli ağızlarındadır - bir qəlyanaltıxanadan digərinə gedirlər və tıxırlar.

- Düzdür. Nə vaxt baxırsan qəlyanaltıxanalardadırlar, - Coud razılaşdı.

- Əlbəttə, sürücülər qəlyanaltıxanalarda dayanırlar, lakin yemək üçün dayanmırlar. Sürücülər heç çox azmazlar da. Sürücülər sürməkdən boğaza yığılırlar. Yalnız qəlyanaltıxanaların yanında saxlamaq olar və saxladınsa nəşə almalısan ki, piştaxtanın arxasındakı ofisiyant qızla bir az çənə vurasan. Bir fincan kofe içirsən və bir dilim piroq yeyirsən, bir az dincəliyorsən. - O, dili ilə saqqızı fırladaraq yavaş-yavaş çeynəyirdi.

- Ağır işdir, - Coud laqeydcəsinə dedi.

Sürücü sənişinin sözlərində istehza sezərək tez ona baxdı.

- Hə, heç də asan deyil, - o acıqlı-acıqlı dedi. - Burda oturub səkkiz, on, bəzən on dörd saat maşın sürmək asan görünür. Lakin yol adamın bərbad hala salır. Adam istəyir nəşə eləsin. Kimisi manhı oxuyur, kimisi fit çalır. Şirkət radioya icazə vermir. Bəziləri özü ilə içki butulkası götürür, lakin belələri çox qalmır. - O, özündən razı səs tonu ilə əlavə etdi: Mən işimi bitirmədən dilimə də vurmuram.

- Doğrudan? - Coud soruşdu.

- Hə. Mən irəli getmək istəyirəm. Bəs nə bilmişdin? Qiyabi kurslara yazılmaq istəyirəm. Maşınqayırma kursuna. Asandır, evdə bir neçə asan dərs elədin, vəssalam. Mən bu barədə ciddi düşünürəm. Onda daha yük maşını sürməyəcəyəm. Qoy başqaları sürsün.

Coud yan cibindən viski butulkası çıxartdı.

- Bir qurtum da içməyəcəksən? - o, sürücünü cıradırdı.

- Yox, vallah yox. Heç əlimi də vurmuyacam. Səhərdən axşamacan içib sonra də dərs oxumaq olmaz, axı mən oxumaq istəyirəm.

Coud butulkanın tıxacını çıxartdı, tezcənə iki qurtum içdi, tıxacı yerinə taxdı və butulkanı cibinə qoydu. Viskinin kəskin qoxusu kabinəyə yayıldı. - Nəşə gərginsən, - Coud dedi. - Nə olub? Özünə qız tapmısan?

- Bəs necə? Lakin, məsələ bunda deyil, mən irəliləmək istəyirəm. Mən öz beynimi uzun müddətdir məşq etdirirəm.

Viski, deyəsən, Coudun dilini açmışdı. O, daha bir papiros eşdi və yandırdı. - Mənim bir qarış da irəliləmək imkanım olmayıb, - o dedi.

Sürücü tələsik dedi: - İçkiyə ehtiyacım yoxdur. Mən beynimi daim məşq etdirirəm. İki il öncə bunun kursuna getmişəm. - O, sağ əli ilə sükanı döyəclədi. - Tutaq ki, yolda piyada mənə tərəf gəlir. Mən ona baxıram və çalışıram ki, onu ötüb keçdikdən sonra hər şeyini – paltarını, ayaqqabılarını, papağını, necə yeridiyini, ola bilsin ki, boyunu, kök ya arıq olmasını, üzündə çapığı varsa onu da yadda saxlamağa çalışıram. Bunu çox yaxşı bacarıram. Yaddaşımda adamı tərpedən-dırnağa canlandırırım. Bəzən düşünürəm ki, daktiloskopiya kursuna yazılıb barmaq izi mütəxəssisi olmalıyam. Öz-özünə təəccüblənirsən ki, adam nə qədər şey yadda saxlaya bilər.

Coud butulkadan tez bir qurtum da içdi. O, yanib qurtarmaqda olan eşmə papirosundan bir qullab vurdu, qabarlı baş barmağı ilə şəhadət barmağı arasında papirosun yanan ucunu əzərək söndürdü. Papiros kötüyünü əzdi, pəncərədən çölə uzatdı və rüzgar kötüyü barmaqları arasından sovurub apardı. Böyük təkərlər yolun üzərində səs-səsə verib yüksək səslə cüyüldüyüydülər. Coudun yola baxan qara və durğun gözlərində istehzalılıq ifadəsi peyda oldu. Sürücü gözlədi və narahatlıqla ona baxdı. Nəhayət, Coudun uzun üst dodağı yuxarı sıyrılıraq dişlərini bayırda qoydu və o, altdan-altdan güldükcə çiyinləri enib qalxırdı.

- Bu səviyyəyə gəlmək üçün yəqin ki, xeyli vaxt lazım olub, dostum.

Sürücü ona tərəf baxmadı.

- Nə səviyyə? Sən nə danışırsan?

Coud bir anlığa dodaqlarını dişləri üzərində kipləşdirdi sonra dodaqlarının ortasından qıraqlarına doğru iki dəfə it kimi dodaqlarını yaladı. Səsi kobudlaşmışdı.

- Sən nə dediyimi çox gözəl bilirsən. İçəri girəndə məni başdan ayağa süzdün. Elə bilirsən hiss eləmədim?

Sürücü irəli baxırdı, sükanı sükandan elə möhkəm yapşmışdı ki, ovucunun əzələləri şişmiş və əlinin arxası isə bozarmışdı.

Coud davam etdi:

- Sən mənim haradan gəldiyimi bilirsən.

Sürücü susurdu:

- Bilmirsən? - Coud təkid etdi.

- Hə, bilirəm. Yəni, anlayıram. Lakin, bunun mənə dəxli yoxdur. Mən öz işimə qarışıram. Mənə nə! - O, sürətlə danışdı. - Mən heç kəsin işinə burnumu soxmuram. - Qəfildən susdu və gözlədi. Bozarmış əlləri hələ də sükandan möhkəm yapışmışdı.

Kabinənin pəncərəsindən içəri bir çeyirtkə tullandı, nəzarət cihazları panelinin üstünə qondu və əyri, tullanmasının təmin edən ayaqları ilə qanadlarını təmizləməyə başladı. Coud əlini uzadıb barmaqları ilə çeyirtkənin sərt, qafa tasına oxşayan başını əzdi və pəncərədən bayıra, rüzgara buraxdı. Coud barmaqlarının ucundakı çeyirtkə parçalarını təmizləyərkən yenidən altdan-altdan güldü. - Yanılırsan, mister, - dedi. - Mən heç nəyi gizlətmirəm. Hə, mən Mak-Alesterdə yatmışam. Dörd il orda yatmışam. Bu paltarları da oradan çıxanda veriblər. Kim bilir bilsin, heç vecimə də deyil. İndi də atamın evinə gedirəm ki, başqa yerdə iş düzəlmək üçün yalan demək məcburiyyətində qalmayım.

Sürücü dedi: - Bunun mənə dəxli yoxdur. Mən hər işə burnunu soxan adam deyiləm.

- Görürəm yaman soxmursan. Sən soxmursan? - Coud dedi. Burnun səkkiz kilometr uzanıb. Qoyun tərəvəz ləkinə burnunu soxub iyləyən kimi sən də bayaqdan mənim işimə burnuna soxursan.

Sürücü qaşqabağını tökdü. – Sən nahaq belə danışırısan...- deyə həvəssiz dedi.

Coud güldü. – Pis adam deyilsən. Məni maşına götürdün. Hə, türmədə yatıb çıxmışam. Nə olsun! Nə üstündə həbs olduğumu bilmək istəyirsən, elə deyilmi?

- Bunu mənə dəxli yoxdur.

- Sənə heç nəyin dəxli yoxdur. Sən bu öküz arabasını sürməkdən başqa bir işlə alış-verişin yoxdur. Bax, o qabaqdakı yolu görürsən?

- Hə

- Mən orda düşəcəyəm. Əminəm ki, məni nə üstündə tutmaqlarını bilmək üçün səbirsizlikdən özünü islatmısan. Mən də elə adam deyiləm ki, sənə əziyyət verəm. - Motorun uğultusu azaldı, təkərlərin cüyültüsü zəiflədi. Coud butulkanı

çıxardı və bir qurtum da içdi. Yük maşını torpaq yolla şosse yolun kəsişməsində dayanmışdı. Coud düşdü və kabinənin pəncərəsinin yanında dayandı. İşlənmiş qazların çıxması üçün boru güclə seçilən mavi tüstünü partıltı ilə çölə buraxırdı. Coud sürücüyə tərəf əyildi. – Qatillik, - o tez dedi. Bu da böyük sözdür. Yəni, o deməkdir ki, mən adam öldürmüşəm. Yeddi il verdilər. Burnumu ora-bura soxmadığıma görə dörd il yatandan sonra buraxdılar.

Sürücü Coudun üzünü yadda saxlamaq üçün onu süzdü.

- Mən səndən heç bir şey soruşmadım, - o dedi. Mən heç kəsin işinə qarışmıram.

- Burdan Teksolaya kimi bütün qəlyənalıtıxanalarda bu barədə xəbər verə bilərsən. – Coud gülümsədi. – Salamət qal, dostum. Sən pis adam deyilsən, lakin yadında saxla ki, yatıb çıxan adam sualın nə məqsədlə verildiyini uzaqdan hiss edir. Sən ağzını açan kimi hər şey aydın idi. – Coud maşının metal qapısını ovcu ilə çırpıb bağladı. – Gətirdiyinə görə sağ ol. Salamət qal! – O geri döndü və torpaq yolla yeriməyə başladı.

Sürücü bir müddət onun ardından baxdı və sonra çığırıldı:

- Sağ-salamət!

Coud üzünü çevirmədən əlini yellədi. Motor guruladı, sürət ötürücüsü şaqqıldaıyıb işə düşdü və çox böyük, qırmızı yük maşını ağır-ağır yerindən tərpəndi.

Üçüncü bölmə

Beton yolun hər iki tərəfini bir-birinə dolaşmış, bükülmüş quru otlar bürümüşdü, yulaf öz qılıçları ilə yanından ötəcək bir itin tüklərinə, tülküquyruğu bir atın dırnaqlarının arxasındakı tüklərə, yonca isə qoyunların tüklərinə ilişməyə hazır şəkildə gözləyirdi. Yuxuya getmiş həyat hər tərəfə yayılmağı və səpələnməyi gözləyirdi, hər bir toxum yayılma vasitəsi ilə silahlanmışdı, əyri oxlar, paraşütlər, kiçik mizraqlar, kiçik tikanlar – bütün bunlar heyvanları, rüzgarı, şalvarların balaqlarını və ya yubkaların əyini gözləyirdi – hamısı passiv, lakin fəaliyyət vasitələri ilə silahlanmış, hərəkətsiz, lakin hərəkətə keçmək üçün bir himə bənd gözləyirdi.

Günəş şüaları otların üzərinə düşərək onları qızdırır, otların altındakı kölgələrdə həşəratlar hərəkət edirdi – qarışqalar və onlara tələ quran qarışqa aslanları, havaya sıçrayaraq bir anlıq sarı qanatlarını çırpın çəyirtkələr, kiçik armadillərə bənzəyən vurnuxan qırxayaqlar. Yolun kənarındakı otların üzəri ilə bir tısbağa zaman-zaman sağa sola saparaq və yüksək günbəzli qınıni otların üzərində dartaraq sürünürdü. Onun sərt və sarı dırnaqlı ayaqları asta-asta otların üzərində addımlayır, əslində öz ağır qınıni üzərində daşıyaraq irəli soxulurdu. Arpa toxumları qınınin üzərindən sürüşüb düşür, yonca tükcükləri onun üzərinə düşür və oradan torpağa yuvarlanırdı. Tısbağanın möhkəm dimdiyi azca aralanmışdı, gözləri kəskin, istehzal baxışlarla sərt qaşlarının altından irəli baxırdı. Arxasınca basılıb əzilmiş otlardan iz buraxaraq otların üzərində irəliləyirdi, qarşısında bir təpə - beton yolun bəndi ucaldı. O, bir anlığa dayandı, başını qaldırdı, gözlərini qırpdı, yuxarı-aşağı göz gəzdirdi. Nəhayət, bəndə dırmaşmağa başladı. Ön dırnaqlı ayaqları irəli uzandı, lakin dərhal da geri çəkildi. İndi arxa ayaqlar qınıni itələyir ot və çinqılı qazıyırdı. Bənd dikləşdikcə tısbağa da daha çox səy göstərirdi. Arxa ayaqları gərilir, sürüşür, qınıni sürüyürdü pullu başı boynunun uzana bildiyi qədər irəli uzanmışdı. Qınıni yavaş-yavaş bəndin başına qalxmış və yolunu kəsən bir əngəllə, on santimetrlik beton bir divarla – beton yolun çiyini ilə qarşılaşdı. Arxa ayaqlar sanki bədənədən ayrı, öz-özünə hərəkət edirləmiş kimi bədənəni divara doğru itələyirdi. Baş yuxarı qalxdı və tısbağa divarın üzərindən beton yolun geniş hamar səthinə göz gəzdirdi. Sonra ön ayaqları divarın başından yapışdı, gərildi və çəkdi, qınıni yavaş-yavaş yuxarı doğru qalxdı və ön tərəfini divara dirədi. Tısbağa bir anlıq dincəldi. Qırmızı bir qarışqa qınıni altındakı yumşaq dəriyə girdi və qəfildən baş və ayaqlar içəri qınına çəkildi və pullu quyruq yana yığılaraq qınıni altında gizləndi. Qırmızı qarışqa bədənəni ayaqlar arasında əzildi. Ön ayaqlardan biri yabanı yulaf sünbülünə ilişərək qınıni altına çəkdi. Tısbağa uzun müddət hərəkətsiz qaldı, sonra qınıni altından boynu göründü, qoca, istehzal gözlər ətrafa baxdı, ardınca ayaqlar və quyruq göründü. Arxa ayaqlar fil ayaqları kimi gərilərək hərəkətə keçdi, qınıni elə bir bucaq altında asılı qalmışdı ki, ön ayaqlar beton yolun səthinə dəymirdi. Lakin, arxa ayaqlar qınıni getdikcə daha yuxarı itələyir ağırlıq mərkəzi dəyişdi, bədənəni ön

hissəsi aşağı sürüşdü ön ayaqlar betonu cırmaqladılar və tısbağa beton yolun səthinə çıxdı. Sapından ön ayaqlara ilişən yabanı bir yulaf sünbülü elə ilişdiyi yerdə də qalmışdı.

Artıq yerimək asanlaşmışdı, bütün ayaqlar çalışırdı və qın yırğalana-yırğalana irəli gedirdi. Qırx yaşlı bir qadının sürdüyü maşın yaxınlaşırdı. Qadın tısbağanı gördü və sükanı birdən sağa - yolun qırağına döndərdi, təkərlər cüyüldəyərək toz buludu qaldırdı. Təkərlərdən ikisi bir anlıq yerdən aralandılar və dərhal yerə düşdülər. Maşın yenidən yolun ortasına çıxdı və yoluna davam etdi, lakin bu dəfə daha yavaş gedirdi. Qınına çəkilən tısbağa indi tələsirdi, çünki beton qızmar idi.

Çox keçmədi ki, kiçik bir yük maşınının göründü, yük maşını yaxınlaşanda sürücü tısbağanı gördü və onu əzmək üçün maşını onun üzərinə döndərdi. Ön təkər qının kənarına dəydi, aşıq kimi göyə atdı, sikkə kimi fırlatdı və şossedən kənara tulladı. Yük maşını yenidən yolun sağ tərəfinə keçdi. Tısbağa uzun müddət arxası üstə qınına qısılıb qaldı. Nəyahət, ayaqları yapışacaq bir yer axtararaq havada yellənməyə başladı. Az sonra ön ayağı ilə bir kvars parçası tapdı və yavaş-yavaş üzü üstə çevrildi. Yabanı yulaf sünbülü ayaqlarından açıldı və toxumlarından üçü torpağa batdı və tısbağa bənddən aşağı dorğu enərkən qını ilə toxumların üzərini torpaqla örtüdü. Tısbağa tozlu bir yola çıxdı və ayaqlarını sürüyə-sürüyə yeriyərək arxasınca dalğavari dar bir iz qoydu. Qoca, istehzal gözləri irəli baxırdı, sərt dimdiyi azca aralı idi. Sarı ayaq dırnaqları tozda azacıq sürüşürdü.

Dördüncü bölmə

Coud sürət ötürücülərinin bir-birini əvəzlədiyini, yük maşınının rezin təkərlərinin şappılıtısına boğuq əks-səda verən yolla hərəkətə keçdiyini eşidərək ayaq saxladı və dönərək yük maşını arxasında gözdən itənədək baxdı. Maşın gözdən itmişdi, o isə hələ də uzaqlara, bürküdən titrəyən göyümtül havayaya baxdı. Sonra fikirli-fikirli cibindən viski butulkasını çıxartdı, metal qapağı burub açdı, viskinin dadından tam həzz almaq üçün viskini ehtiyatla qurtumladı, dilini butulkanın boğazına saldı və dodaqlarını yaladı. O, xatırlamağa çalışdı: “Bir zənci

çıxdı qarşıma...” – ardını xatırlaya bilmədi. Nəhayət, o döndü və üzünü tarlaları dikinə kəsən tozlu yola çevirdi. Günəş var gücü ilə qovururdu, hamar toz təbəqəsini dağıdacaq ən xəfif meh belə əsmirdi. İçərisini toz basmış təkər izləri yolu şırımlamışdı. Coud bir-iki addım atdı və un kimi yüngül toz onun yeni sarı ayaqqabılarının qarşısında havaya qalxdı və dərhal ayaqqabıları örtərək onları boz rəngə boyadı.

O əyildi ayaqqabıların bağlarını açdı, öncə ayaqqabısının birinci tayını sonra isə o birisini çıxarıb tulladı. O, tozlar barmaqlarının arasından fişqıranadək və qurumuş dəri dartılanadək tərlə ayaqları ilə qaynar, quru tozu tapdaladı. O, pencəyini çıxartdı, ayaqqabılarını ona bükərək qoltuğunun altına qoydu. Nəhayət, önündəki tozlara vura-vura və arxasında torpağın üzərində sərilən bulud buraxaraq yoluna davam etdi.

Yolun sağ tərəfi iki cərgə tikanlı məftil çəkilmiş söyüd dirəkləri ilə çəpərlənmişdi. Dirəklər əyri-üyrü və pis yonulmuş idi. Dirəklərdəki haçalar lazımı yüksəklikdə olduqda tikanlı məftil onların içindən keçirilmiş haça olmayan yerlərdə isə tikanlı məftil adi paslı məftil qırığı ilə dirəyə bağlanmışdı. Çəpərin o tərəfində tarlada küləyin, istinin, quraqlığın əydiyi qarğıdalılar və qarğıdalı yarpaqlarının sapları ilə birləşdiyi yerlərdə tozla dolmuş çuxurlar var idi.

Coud yolla gedirdi, toz buludu isə onun arxasınca sürünürdü. O, bir az irəlidə ayaqlarını itələyə-itələyə hərəkət etdirirək tozun içi ilə yavaş-yavaş sürünən qabarıq çanaqlı tısbağanı gördü. Coud tısbağaya baxmaq üçün ayaq saxladı, onun kölgəsi tısbağanın üstünə düşdü. Baş və ayaqlar dərhal içəri çəkildi və qısa yoğun quyruq kənara çanağın altında gizləndi. Coud tısbağanı qaldırdı və üzünü yuxarı çevirdi. Tısbağanın arxası toz rəngində - boz idi, çanağın altı isə krem rəngində, təmiz və hamar idi. Coud qolunun altındakı bükümü bir az yuxarı çəkdi və tısbağanın çanağının alt hamar hissəsini barmağı ilə sığalladı sonra isə sıxdı. Çanağın alt hissəsi üst hissədən daha yumşaq idi. Qoca, sərt baş çölə çıxdı və onu sıxan barmağa baxmağa çalışdı, ayaqları qıc olmuş halda titrəyirdi. Tısbağa Coudun əlini islatdı və aciz şəkildə çapalamağa davam etdi. Coud tısbağanı yenidən üzünü aşağı çevirdi və ayaqqabıları ilə birgə pencəyinə büküdü. Tısbağanın qolunun altında

çırpındığını, çapaladığını və ayaqlarını oynatdığını hiss edirdi. Coud indi daha sürətlə yeriməyə başlamışdı, yumşaq tozda ayaqlarını bir az sürüyürdü.

Qarşıda yolun kənarında sısqa, toz basmış söyüd ağacı yerə xallı kölgə salmışdı. Ağacın miskin budaqları yola tərəf əyilmişdi, ağacın təpəsi seyrək və solmuş yarpaqları ilə yoluq cücəyə oxşayırdı. Coud tər-su içində idi. Onun mavi köynəyinin arxası və qoltuqlarının altı tərdən qaralmışdı. O, kepkasının günlüyünü alnına çəkdi, ortasını əzərək karton içliyini sındırdı və beləliklə də öz baş geyimini təzə adlanmaq hüququndan birdəfəlik məhrum etdi.

Addımlarını yeyinlətdi və qarşıdakı söyüd ağacının kölgəsinə tərəf yönəldi. O bilirdi ki, orada kölgə olacaq, günəş zenitdə olduğundan ən azından ağacın gövdəsi kölgə salacaqdı. Günəş şüaları peysərini yandırır, başında xəfif bir uğultu yaradırdı. Coud ağacın dibini görə bilmirdi, çünki ağac suyu düz yerlərdən daha çox saxlayan çökəkdə bitmişdi. O, günəşdən gizlənmək üçün cəld addımlarla yeriyirdi və artıq enişdən aşağı enməyə başladı. O ağacın gövdəsindən düşən geniş kölgənin biri tərəfindən tutulduğunu görüb birdən addımlarını ehtiyatla yavaşlatdı. Bir nəfər ağacın gövdəsinə söykənib yerdə oturmuşdu. Ayağını ayağının üstünə aşırmışdı və yalın ayaqlarından biri az qala başı səviyyəsində idi. “Bəli, ser, o mənim körpəmdir” mahnısını fitlə çalırdı və Coudun yaxınlaşdığını eşitməmişdi. Üstdə olan ayağını tempə uyğun yavaş-yavaş yuxarı aşağı yelləyirdi. Bu bir rəqs tempi deyildi. Sonra bu adam fit çalmağı dayandırdı və xəfif tenor səslə oxudu:

Bəli, ser, o mənim xilaskarımdır.

İ-sa mənim xilaskarımdır.

İ-sa artıq mənim xilaskarımdır.

Sözlərimdə yoxdur yalan,

Xilaskarım deyil şeytan.

İ-sa artıq mənim xilaskarımdır.

Adam Coudun ayaq səslərini eşidəndə o artıq seyrək yarpaqların xallı kölgəsinə girmişdi, o, oxumağı kəsdi və başını çevirdi. Adamın uzun, dərisi tarım çəkilmiş başı kərəviz sapı kimi əzələli və damarlı boynunda yerləşirdi. Gözləri böyük və domba idi, göz qapağı ovuşdurmaqdan qızarmışdı. Sifəti qarabuğdayı, parlaq və

tüksüz, dodaqları dolğun – ya istehzalı, ya da həssas idi. Burnunun dərisi şiş burnunda elə dartılmışdı ki, burnunun üst hissəsi ağarırdı. Sifətində, hətta geniş boz alnında belə bir damcı da tər yox idi. Alnı anormal dərəcədə geniş, gicgahlarda incə mavi damarlı idi. Alnı o qədər geniş idi ki, gözlər bu sifəti az qala tən yarı bölürdülər. Sərt, çal saçları sanki barmaqla arxaya daranmış kimi alnından başının arxasına doğru pərişan bir şəkildə atılmışdı. Əynində şalvar-kombinezon və mavi köynək var idi. Sarı düyməli pencək və elə bil it ağzından çıxmış qırıq-qırıq, ləkəli papağı yanında, torpağın üstündə idi. Tozdan bozarmış parusin ayaqqabılar çıxarılıb fırladıldıqları yerdə qalmışdılar.

Adam uzun müddət Couda baxdı. Elə bil günəş işığı onun qəhvəyi gözlərinə nüfuz edərək bəbəklərində qızılı qığılcımlar fişqırdırdı. Boyun əzələlərinin gərgin yumruları çölə çıxmışdı.

Coud xallı kölgədə sakitcə dayandı. O, kepkasını çıxartdı, onunla tərlə sifətini sildi və kepkasını və bürmələnmiş pencəyini yerə atdı.

Kölgədə oturmış adam ayaqlarını uzatdı və ayaq barmaqlarını toza basdırdı.

Coud dedi:

- F-fu! Yol elə bil cəhənnəmdir, havadan od tökülür.
- Oturan adam bir şey soruşmaq istəyirmiş kimi Couda baxdı:
- Bura bax, sən ata Tomun oğlu Tom Coud deyilsən?
- Hə, - Coud dedi. - Mənəm. İndi evə gedirəm.
- Yəqin məni xatırlamırsan - adam gülümsünərək at diş kimi uzun dişlərini ağartdı.
- Eh, hardan xatırlayacaqsan. Dualar vaxtı işin-gücün qızların hörüklərin dartmaq idi. Qızların hörüklərin dibindən dartmaqdan başqa bir şey bilməzdin. Bəlkə də sən unutmusan, lakin mənim yadımdadır. Hörük dartışdırma şuluqluğuna görə qızla səni bir yerdə xaçpərəst etmişdim. İkinci birdən xaş suyu xəndəyində xaç suyuna saldım. Pişik balaları kimi çapalayır və qışqırırdınız.

Coud ona üstədən aşağı xeyli baxdı və sonra güldü:

- Sən ki, vaizsən! Hə, əlbəttə, bizim vaiz. Bir saat öncə biri ilə söhbətdə səni xatırladım.

- Vaiz idim, - adam ciddiyyətlə dedi. Zati-müqəddəsləri Cim Keysi. İsa Məsihin şöhrətini tərənnüm etmək üçün ulayırdım. Bir xaç suyu xəndəyim var idi və tövbə etmiş günahkarları ağzınacan ora elə doldururdum ki, yarısı az qala orda boğulurdu. Lakin, artıq o vaxtlar keçdi, - o, ah çəkdi. - İndi mən sadəcə Cim Keysiyəm. Əvvəlki iltifatım artıq qalmayıb. Xeyli günahkar fikirlərim var, lakin bu fikirlər mənə sağlam gəlir.

Coud dedi:

- Düşünməyə ki, başladın adamın ağına hər cür fikir gəlir. Əlbəttə, yadımdasan.

Yaxşı ayinlər keçirirdin. Yadımdadır bir dəfə bütöv bir moizəni bağıra-bağıra əllərinin üstündə yeriirdin. Anam səni hamldan çox sevirdi. Nənəm isə deyirdi ki, səndən iltifat fısqırır. - Coud əlini bükdüyu pencəyin arasına saldı, pencəyin cibini tapdı və butulkanı ordan çıxartdı. Tıbağa ayağını tərpetdi, lakin Coud pencəyi daha da sıx bükdü. Metal qapağı burub açdı və butulkanı vaizə uzatdı. - Bir qurtum istəyirsən?

Keysi butulkanı aldı və qaşqabaqla ona baxdı:

- Artıq vaizlik etmirəm. Artıq insanlarda inanc qalmayıb, bundan da pisi odur ki, mən də zərrə qədər inanc qalmayıb. Əlbəttə, aradabir içimdə inanc baş qaldıranda yenə camaatı duaya toplayıram, ya da süfrəyə yemək verəndə dua edirəm, lakin bunu ürəkdən etmirəm. Dua istəyirlər, mən də imtina edə bilmirəm, neyləyim?

Coud üzünü kepka ilə yenə də sildi. - İçki içməyəcək qədər dindar deyilsən, elə deyilmi? - deyə soruşdu.

Keysi butulkaya elə baxdı, elə bil onu birinci dəfə idi görürdü. Butulkanı çevirdi və üç böyük qurtum aldı. - Yaxşı viskidir, - o dedi.

- Olmalıdır də, - Coud dedi. - Zavod malıdır. Bir dollar vermişəm.

Keysi butulkanı qaytarmazdan öncə bir qurtum da aldı.

- Yaxşı, ser! - o dedi. - Çox yaxşı, bax belə.

Coud butulkanı ondan aldı və ayıb olmasın deyə butulkanın ağzını paltarının qolu ilə silmədən içdi.

Yerdə bardaş qurdu və butulkanı bükülmüş pencəyinə dayadı. Yerdən bir kiçik budaq götürüb torpaqda düşüncələrinin rəsmini çəkməyə başladı. O, yerdəki yarpaqları təmizlədi, tozu hamarladı, bucaqlar və kiçik dairələr cızdı.

- Səni çoxdandır görməmişəm, - o dedi.

- Məni çoxdandır heç kəs görməyib, - vaiz dedi. - Təkbaşına çıxıb getdim, oturdum, götür-qoy elədim. İçimdəki inanc güclüdür, lakin əvvəlki deyil. Bir çox şeyə şübhə ilə yanaşıram.

O, belini dikəltdi. Onun sümüklü əlləri kombinezonun cibinə baş vurdu, dələ kimi eşələndi, qara tənbəki parçası çıxartdı, üzərindəki saman qırıntılarını və tozu diqqətlə təmizlədikdən sonra küncündən dişləyib qopartdı və ovurduna soxdu. Coud ona təklif olunan tənəkini istəmədiyini bildirmək üçün əlindəki budağı yellədi. Tısbağa bükülmüş pencəkdə çapalayıb dururdu. Keysi tərpenən pencəyə baxdı:

- İçindəki nədir, toyuqdur? Boğular haa!

Coud pencəyi daha da sıx bükdü.

- Qoca bir tısbağadır, - o dedi. - Yolda tapdım. Buldozerə oxşuyur. Kiçik qardaşıma aparmaq istəyirəm. Uşaqlar tısbağaları sevirlər.

Vaiz başı ilə yavaşca təsdiqlədi.

- Hər bir uşaq gec-tez tısbağa saxlayır. Lakin, heç kim tısbağanı uzun müddət yanında saxlaya bilməz. Əlləşir-vuruşur axır bir yol tapıb azadlığa çıxar, hansısa uzaq bir yerə gedər. Mən də beləyəm. Sadəcə incili əlimə almaqla işimi bitmiş saya bilməzdim. Səhifələri cırılana kimi üzərində çalışmaq lazım idi. İndi isə içimdə bir inanc var, lakin bu dəfə də vəz edəcək bir şey yoxdur. Mən insanları doğru yola hidayət etməliyəm, lakin onları hansı yola hidayət etməli olduğumu özüm də bilmirəm.

- Sən də onları fırlat ki, fırladasan, - Coud dedi. - Bas onları arxın içinə. Sənin kimi düşünməsələr cəhənnəm odunda yanacaqlarını söylə. Onları hansısa yola hidayət eləmək nəyinə lazımdı axı? Onların önünə düş, vəssalam.

Ağac gövdəsinin düz kölgəsi torpağın üzərində daha da uzanmışdı. Coud məmnun halda kölgəyə tərəf getdi, çöməlib oturdu və budaqla düşüncələrinin

rəsmini çəkmək üçün tozu yenə hamarladı. Yolda sıx tüklü bir çoban iti göründü. İt başını əyib, tüpürcək damcılayan dilini çölə çıxarıb, ləhləyə-ləhləyə gəlirdi. Qıvrıq quyruğu sallanır, ucadan tövşüyürdü. Coud fit çaldı, lakin it başını bir az aşağı saldı və müəyyən bir yerə tərəf tez-tez getməyə davam etdi.

- Harasa gedir, - Coud bir az incik halda dedi. - Bəlkə də evinə gedir.

Vaiz hələ beynindəki fikirlərdən quruluşa bilməmişdi.

- Harasa gedir, - o təkrar etdi. - Doğrudur, harasa gedir. Mən isə hara getdiyimi bilmirəm. Gör sənə nə deyirəm, cammatı dua vaxtı ürəkləri gedənə qədər yerlərində hoppandırır, cürbəcür səslərlə danışdırır və yaradanın şəninə qışqırırdım. Bəzilərinə özlərinə gəlmələri üçün xaç suyuna salardım. Sonra bilirsən nə edərdim? Hansısa qızı çəmənliyə aparıb onunla yatardım. Hər dəfə belə edirdim. Sonra isə peşman olurdum, elə hey dua edərdim, lakin heç bir faydası olmazdı. Cammatı duaya toplayardım, içimizdəki inanc aşırıb daşardı və mən bunu yenə edərdim. Mənim üçün qurtuluş yolu qalmadığını və namussuz bir riyakar olduğumu anladım. Lakin, mən riyakar olmaq istəməmişdim.

Coud güldü, uzun dişləri aralandı və o, dodaqlarını yaladı.

- Qızları yoldan çıxarmaq üçün həyəcanlı ayindən daha yaxşı bir şey yoxdur, - dedi. Mən bunu öz təcrübəmdən bilirəm.

Keysi həyəcanla irəli əyildi.

- Gördün!, - o çığırdı. - Mən özüm bunu anladım və düşünməyə başladım. - O, sümüklü əlini sözlərin taktına uyğun yuxarı aşağı yelləyirdi. - Ağlıma belə fikirlər gəldi: mən moizə söyləyirəm. Moizələrimin təsirindən camaat elə vəcdə gəlir ki, hoppanmağa və qışqırmağa başlayırlar. Sonra, deyirlər ki, qızla yatmaq şeytan işidir. Lakin, bir qız moizədə nə qədər çox vəcdə gələrsə bir o qədər tez çəmənliyə getmək istəyir. Fikirləşirəm ki, lənət şeytana! Bağışla, bir qız hər yerindən fişqıracaq qədər müqəddəs ruhla doludursa şeytan necə müdaxilə edə bilər? Sənə elə gəlir ki, şeytana müdaxilə edəcək zərrə qədər yer yoxdur. Lakin, yer qalır. - Onun gözləri həyəcandan parıldayırdı. O, bir anlığa yanaqlarını oynatdı və toza tüpürdü, tüpürcək toz toplaya-toplaya yuvarlanaraq yumru, kiçik həbə oxşadı. Vaiz əlini açdı, kitab oxuyurmuş kimi ovuzuna baxdı. - Bax beləcə, - deyə astadan

sözünə davam etdi. - Bütün bu camaatın ruhları əlimdə olduğu halda, məsuliyyətli olduğum və məsuliyyətimi hiss etdiyim, hər dəfə bir qızla yatdım. - O, Coudun üzünə baxdı, vaizin sifətində acizlik ifadəsi var idi. Onun baxışları köməyə çağırırdı.

Coud tozun üzərində diqqətlə bir qadın rəsmi – döşlərini, ombalarını, çanağını çəkdi.

- Mən vaiz deyildim, - o dedi. Əlimə keçən fürsəti qaçırmazdım. Beynimi belə şeylərə yormazdım, əlimə biri keçəndə isə kef eləyərdim.

- İş burasındadır ki, sən vaiz deyildin, - deyə Keysi təkid etdi. - Sənin üçün bir qız sadəcə bir qız idi. Onlar sənin başqa heç nə deyildi. Lakin, mənim üçün onlar müqəddəs varlıqlar idi. Mən onların ruhlarını xilas edirdim. Bir tərəfdən bütün bu məsuliyyəti üzərimə götürərək onları müqəddəs ruhla ağız-buğuz doldurur, digər tərəfdən də onları çəmənliyə aparırdım.

Bəlkə mən də gerek vaiz olaydım, - Coud dedi. O, cibindən tütün və kağız çıxararaq bir papiros eşdi. Papirosu yandırdı və tüstünün içindən vaizə çəpəki baxdı. - Xeyli vaxtdır qızsız qalmışam, - dedi. - Bunun əvəzini çıxmaq lazımdır.

Keysi davam etdi: “Bu məni o qədər narahat edib ki, yuxum ərsə çəkilib. Moizəyə gedirdim və and içirdim: Vallah, bu dəfə bunu etməyəcəm”. Elə bu sözləri deyərkən bunu yenə edəcəyimi bilirdim.

- Sənə evlənmək lazımdır, - Coud dedi. - Bir vaxtlar bir vaiz arvadı ilə bizdə qalırdı. Ər-arvad ikisi də yahovaçıydılar. Yuxarı mərtəbədə qalırdılar. Bizim xırmanda ayin keçirirdilər. Biz o vaxt uşaq idik və gecələr dinləyerdik. Vaizin arvadı hər ayın olan günün gecəsi möhkəm döyülürdü.

- Şadam ki, bunu mənə dedin, - Keysi dedi. - Mən düşünürdüm ki, yalnız mən beləyəm. Sonda bu mənə o qədər əzab verdi ki, hər şeyi atıb getdim və o vaxtdan da elə bu barədə düşünürəm. - O, ayaqlarını бүkdü və quru tozlu ayaqlarının arasını qaşdı. - Özüm özümdən soruşdum: “Mənə əzab verən nədir? Şəhvətmi? Cavab verdim: “Xeyir, günaha batmaq” Sonra yenə soruşdum: “Necə olur ki, günaha qarşı keçi tərsliliyi ilə qarşı çıxan və İsayə sevgiylə dolu bir insanın yeganə dərdi şalvarını çıxarıb günaha batmaqdır?” - O, iki barmağı ilə ovcuna

ahənglə vurdu, sanki sözləri orada bir-birinin ardınca düzürdü. Öz özümə dedim: “Bəlkə bu günah deyil. Bəlkə insanlar hamısı belədir. Bəlkə biz əbəs yerə içimizdən şeytanı çıxarmağa çalışırıq. Bəzi bacılar bir arşınlıq məftillə özlərini necə döydüklərini düşündüm. Onlar necə özlərinə əziyyət verməyi xoşlayırlarsa, bəlkə mən də özümə əziyyəti verməyi xoşlayıram. Bütün bunları düşünərkən bir ağacın altında uzanmışdım, düşünə-düşünə də yuxuya getdim. Oyanıb gördüm ki, aşxam düşüb, hər tərəf qaranlıqdır. Yaxınlıqda bir qurd ulayırdı. Birdən özüm də bilmədən bağırdım: “Cəhənnəm olsun! Nə günah var, nə də ləyaqət. Sadəcə insanların etdikləri var. Hamısı eyni bir şeyin hissəsidir. İnsanların gördüyü işlərin bəziləri yaxşıdır, bəziləri isə yaxşı deyil, vəssalam kiminsə yerdə qalan barədə mühakimə etməyə haqqı yoxdur, vəssalam”. - Keysi susdu və gözlərini sözləri ard-arda düzdüyü ovcundan qaldırdı.

Coud vaizi istehza ilə dinləyirdi, lakin Coud gözlərini dikib maraqla baxırdı.

- Deməli məsələni hərtərəfli nəzərdən keçirib çözdün, - o dedi.

Keysi yenidən sözə başladı və onun səsində ağrı və çaşqınlıq duyulurdu:

- “Özüm özümdən soruşdum: “Bu nədir, ruhun coşğusudurmu? Cavab verdim: “Bu sevgidir. Mən insanları o qədər sevirəm ki, bəzən coşuram. Yenə soruşuram: “İsanı məgər sevmirsən?” Düşündüm, düşündüm və sonra dedim: “Xeyr, mən İsa adlı birini tanımıram. Mən onun barədə bir sıra hekayələr bilirəm, lakin mən yalnız insanları sevirəm və bəzən onları o qədər sevirəm ki, onları sevindirəcək, xoşbəxt etmək istəyirəm, ona görə də bu vaxta qədər onları sevindirəcək, xoşbəxt edəcək şeylər moizə etmişəm. Sonra isə...Çox danışdım, deyəsən. Bəlkə də mənim pis sözlər söyləməyimə təəccüblənirsən. Lakin, bu sözlər mənim üçün artıq pis sözlər deyil. Bunlar cammatın istifadə etdiyi sözlərdir və onlar bu sözləri pis mənada işlətmirlər. Nə isə, sənə barəsində düşündüyüm şeylərdən birini də demək istəyirəm. Bir vaizin ağızından belə sözlərin çıxması ən böyük dinsizlikdir, deməli bütün bunları düşündükdən və düşündüklərimə inandıqdan sonra məndən vaiz olmaz.

- Nədən danışırısan? - Coud soruşdu.

Keysi çəkinərək Couda baxdı.

- Söyləyəcəyimi bəyənməsən, incimə, yaxşı?

- Mən burnumu vurub əzəndə inciyrəm, - Coud dedi. De görək, düşünüb nə qərar gəlmisən?

- Müqəddəs ruh və İsa barədə düşündüm: “Niyə hər şeyi tanrının və İsanın üstünə yıxmalıyıq? Bəlkə, biz insanları sevirik. Bəlkə müqəddəs ruh – insan ruhudur. Bəlkə bütün insanların cəmi bir böyük ruhu təşkil edir və hər kəs də bu ruhun bir parçasıdır.” Oturub uzun-uzadı bunları düşündüm və birdən hər şeyi anladım. Düşüncələrimin doğruluğuna o qədər dərinədən inandım ki, bu gün hələ də eyni fikirdəyəm.

Coud vaizin gözlərindəki həqiqəti bütün çılpaqlığı ilə görmək istəmiş kimi gözlərini yerə dikdi. - Belə fikirlərlə sən heç bir kilsədə saxlamazlar, - o dedi. Belə fikirlərə görə camaat səni bu yerlərdən didərgin salar. Hoppanmaq və çığırmaq. Camaat bunu xoşlayır. Onlar ən çox bundan həzz alırlar. Nənəm cürbəcür səslərlə çığırmağa başladısa onu kimsə saxlaya bilməz. O, öz yumruğu ilə yekəpər dyakonu yerə sərirdi.

Keysi fikirli-fikirli ona baxdı.

- Səndən bir şey soruşmaq istəyirəm, - o dedi. Bu mənə rahatlıq vermir.

- Soruş. Hərdən mən danışmağı xoşlayıram.

- Yaxşı, - deyə vaiz yavaş-yavaş sözə başladı. - Səni dini məsləyimin zirvəsində olanda xaç suyuna çəkmişdim. O gün ağzımdan bir xeyli İsa kəlmələri çıxmışdı. Sənin yadında olmaz, çünki qızın hörüyünü dartırdın.

- Xeyr, yadımdadır, - Coud cavab verdi. O qız Syuzi Litl idi. O, bir il sonra barmağımı çıxartmışdı.

- Bəs bu xaç suyuna salınmanın sənə bir faydası oldumu? Daha yaxşı oldun, ya yox?

Coud düşündü və dedi:

- X-xeyr, mən heç nə hiss eləmədim.

- Bəs bunun sənə bir zərəri oldumu? Yaxşı fikirləş.

Coud butulkanı götürdü və bir qurtum içdi.

- Nə xeyirini, nə də zərərini gördüm. Bir azca əyləndim, vəssalam. - O, butulkanı vaizə verdi.

Keysi ah çəkdi və içdi sonra viskinin azalan səviyyəsinə baxdı və bir qurtum da aldı.

- Bu yaxşıdır, - o dedi. - Yoxsa mənə hey fikirləşirdim ki, öz hərəkətlərimlə birdən kiməsə ziyan vuraram.

Coud pencəyinə baxıb gördü ki, tısbağa çölə çıxıb və Coud onu yoldan götürəndə getdiyi istiqamətə gedir. Coud bir anlığa tısbağanı izlədi sonra yavaşca ayağa durdu onu yerdən götürdü və yenidən pencəyə bükdü.

- Uşaqlara verməyə hədiyyə almamışam, - o dedi. Heç olmazsa bu qoca tısbağanı apararam.

- Məzəlidir, - vaiz dedi. - Sən yaxınlaşanda mən elə Tom Coudu düşünürdüm. Düşünürdüm ki, ona bir baş çəkim. Mən düşünürdüm ki, Tom allahsız adamdır. Tom necədir?

- Bilmirəm. Mən dörd ildir evdə deyildim.

- Məgər o sənə məktub yazmırdı?

Coud tutulmuşdu.

- Şeydi, atamın yazı qabiliyyəti yoxdur, bir də boş-boşuna yazı yazmağı xoşlamır. İmza yerinə soyadını qəşəng yazır, karandaşını da yalayır. Lakin, məktub heç yazmır. O, həmişə deyir: Dilinlə deyə bilməyəcəyiniz sözü karandaşla yazmağa dəyməz.

- Gəzib dolaşırdın? - Keysi soruşdu.

Coud Keysiyə şübhə ilə baxdı.

- Xəbərin yoxdur? Bütün qəzetlər məndən yazırdı.

- Xeyr. Xəbərim yoxdur. Nə olub ki? - vaiz ayağını ayağının üstünə aşırıdı və kürəyini ağaca dayayıb ağacın bir az dibinə sürüşdü. Günortadan keçirdi günəş qızılı rəngə boyanmışdı.

Coud məmnunluqla dedi:

- Yaxşısı budur ki, sənə indi deyim və buna son qoyum. Sən hələ də vaizlik eləsəydin, mənə dua etmək fikrinə düşəcəyindən qorxub deməzdim. - O, viskinin

qalığını içdi və butulkanı tulazladı. Yastı və qəhvəyi rəngli butulka tozun üstündə yüngülcə sürüşdü. - Mən dörd il Mak-Alesterdə yatmışam.

Keysi oturuldu halda birdən ona tərəf döndü və qaşlarını gözlərinin üstünə o qədər endirdi ki, alını daha da geniş göründü. - Bu barədə danışmaq istmirsən, hə? Mən heç nə soruşmayacağam, pis bir şey etmiş olsan da...

- Lazım gəlsə, yenə eyni şeyi edərdəm, - Coud dedi. - Dava eləyəndə birini öldürdüm. Sərxoş idik, rəqs edirdik. Üstümə bıçaq çəkdi mən də yaxınlıqdakı kürəklə onu öldürdüm. Başını partlatdım.

Keysinin qaşları əvvəlki yerinə qayıtdı.

- Deməli, etdiyindən peşman deyilsən?

- Xeyr, peşman deyiləm - Coud dedi. - Birinci o məni bıçaqla vurmuşdu deyə yeddi il verdilər. Dörd il sonra şərti azadlığa buraxdılar.

- Deməli, dörd ildir yaxınlarından heç bir xəbər almamısan?

- Xeyr, almışam. İki il əvvəl anam, keçən Miladda da nənəm açıqca göndərmişdi. Ay allah! Kameradakılar bir qəhqəhə çəkдилər ki, gəl görəsən! Açıqcanın üzərində hər tərəfi parıltılı bir küknar ağacı var idi, guya ki, üstünə qar yağıb. Hələ belə bir şeyir də var idi:

Miladın mübarək, gözəl mələyim

İsa şəfqətlidir, İsa mülayim

Küknarın altına dur bir yaxşı bax

Aldığım hədiyyə sənə çatacaq

Yəqin nənəm açıqcanın üzərində yazılanları heç oxumayıb. Bəlkə də səyyar satıcıdan alıb və çalışıb ki, ən parlaq olanını seçsin. Kameradakılar gülməkdən az qala ölmüşdülər. O vaxtdan mənə "mülayim İsa" deməyə başladılar. Nənəm açıqcanı məzə olsun deyə almamışdı. Baxıb görüb bəzəkli-düzəklidir, fikirləşib ki, oxumaq nəyə lazımdır. Məni həbsə salan ili o, gözlüyünü itirmişdi. Ola bilsin, hələ də tapmayıb.

- Mak-Alesterdə sizinlə necə davranırdılar? - Keysi soruşdu.

- Pis deyildi. Vaxtında yemək, təmiz patlar verirdilər, yuyunmağa yerimiz də var idi. Müəyyən mənada çox qəşəngdir. Lakin, qadınsız olmaq çətindir. - Birdən o, güldü. - Şərti azadlığa buraxılan biri var idi. Heç bir ay keçmədi ki, üzərinə götürdüyü öhdəliyi pozduğu üçün geri qayıtdı. İçəridəkilərdən biri ondan öhdliyini niyə pozduğunu soruşdu. O isə dedi: "Allah kəssin! Atamın evində heç bir rahatlıq yoxdur. Işıq yox, duş yox, oxumağa bir kitab yox, üstəlik yeməklər də dadsız. - Deyir ona görə qayıdıb ki, burda az-maz rahatlıq və vaxtında yemək verirlər. Deyir azadlıqda sonra nə edəcəyəm deyə düşünməkdən adam özünü tək-tənha hiss edir. O da neyləsin bir maşını oğurlayıb yenidən həbsxanaya qayıdıb. - Coud cibindən tütün çıxartdı, pairos kağızının dəstəsinə üfrərək bir vərəqi ayırdı və papiros eşdi. - Oğlan da haqlıdır, - o dedi. Dünən gecə harada yatacağımı düşündüm və məni qorxu bürüdü. Həbsxanadakı yatağımdakı kamera yoldaşımın canına saldıgım bitin indi nə etdiyini düşündüm. Kamera yoldaşılarım və mən orkestrdə çalırıdık. Yaxşı da orkestr idi. Kameradakılardan biri demişdi ki, biz gərək radioda çıxış edək. Bu səhər saat neçədə yuxudan durmalı olduğumu bilmirdim. Uzanıb oyanma signalını gözlədim.

Keysi istehza ilə güldü.

- Adam mişar səsinə də öyrəşsə sonra həmin səsi eşitməyəndə darıxır.

Sarılaşan tozlu günorta günəşi torpağı qızılı rəngə boyamışdı. Qarğıdalılar da qızılı görünürdü. Bir qaranquş dəstəsi başlarının üzərindən hansısa su çuxurna doğru şığıdı. Coudun pencəyindəki tısbağa qaçısa daha bir cəhd göstərdi. Coud kepkasının günlüyünü ortadan əydi. İndi günlük qarğanın dimdiyinə oxşayırdı.

- Deyəsən, tərpnəməliyəm, - o dedi. - İstidə yeriməkdən zəhləm gedir, lakin indi elə də isti deyil.

Keysi dikəldi. - Qoca Tomu çoxdandır görməmişəm, - o dedi. - Elə mən də onunla görüşmək istəyirəm. Axı mən uzun müddət öz dualarımla yaradanı sizə yaxın etmişəm. Bir tikə çörəkdən başqa nə pul, nə də başqa şey almamışam.

- Getdik, - Coud dedi. - Atam səni görəndə sevinəcək. O həmişə deyirdi: “Bu adam vaiz olmayacaq qədər şəhvətpərəstdir.” - Coud bükülü pencəyini yerdən götürdü və pencəyi ayaqqabıların və tıbağanın ətrafına qatladı.

Keysi parusin ayaqqabıları özünə tərəf çəkdi və ayaqlarını onların içinə soxdu.

- Mən sənin kimi cəsarətli deyiləm, - o dedi. Həmişə tozun üstü ilə yeriyəndə ayağıma məftil və ya şüşə qırığı batmağından bərk qorxuram. Ən zəhləm gedən şey ayağımın kəsilməyidir.

Onlar kölgənin kənarında bir müddət dayandılar, sonra sahilə can atan iki üzücü kimi sarı işıq selinə baş vurdular. Bir neçə cəld addım atdıqdan sonra onlar addımlarını yavaştdılar və ağır-ağır düşünərək yeriməyə başladılar. Qarğıdalı saplaqları çəp boz kölgə salırdılar, havadan qızmış tozun qoxusu gəlirdi. Qarğıdalı tarlası qurtardı, tünd yaşıl pambıq tarlası başladı. İncə toz təbəqəsi içindən yaşıl yarpaqlar və yenicə formalaşmaqda olan pambıq qozaları gözə dəyirdi. Pambıq kolları adda-budda idi, suyun qaldığı yerlərdə kollar sıx bitmişdi, yüksək isə kollar seyrək idi. Bitkilər günəşə doğru uzanırdılar. Uzaqda, üfük qatı qırmızımtıl dumana bürünürdü. Tozlu yol yuxarı aşağı dalğalanaraq qarşılarında uzanıb gedirdi. Çayın sahili boyu bitmiş söyüdlər çayın ardınca qərbə burulurdu, şimal-qərbə seyrək kolluğa doğru isə becərilməmiş sahəyə tərəf baş alıb gedirdi. Hava qızmar toz qoxuyurdu, hava quru idi, o qədər quru idi ki, burun seliyi quruyub qabığa çevrilirdi, gözlər quruluqdan yaşarırdı.

Keysi dedi: - Görürsən, toz basmamışdan öncə qarğıdalılar nə gözəl boy atıblar. Yaxşı məhsul yığmaq olardı.

- Hər il eyni şey təkrarlanır, - Coud dedi. - Xatırlıyıram, hər il yaxşı məhsul gözləmişik, lakin heç vaxt gözləntilərimiz doğrulmayıb. Babam dediyirdi ki, torpaqda alağın çürüntüsü olduqca ilk beş il yaxşı məhsul verir.

Yol yoxuş aşağı bir az getdikdən sonra başqa bir təpəyə dırmanmağa başlamışdı.

Keysi dedi: - Burdan qoca Tomun evinə bir mildən artıq deyil. Üç yoxuşdan sonra deyilmi?

- Düzdür, - Coud dedi. - Əgər keçmişdə atam oğurladığı kimi kimsə evi oğurlamayıbsa.

- Atan evi oğurlamışdı?

- Bəli. Buradan bir mil yarım uzaqdan tapıb dartıb gətirmişdi. Evdə bir ailə yaşayırmış sonra köçüb başqa yerə gediblər. Babam, atam və qardaşım Nuh bütün evi dartıb gətirmək istəyiblər, lakin alınmayıb. Yalnız bir hissəsini gətirə biliblər. Buna görə də ev bir tərəfdən qərribə görünür. Onlar evi mişarlayıb iki hissəyə bölüblər və bir hissəsini on iki at və iki qatır ilə datrıb gətiriblər. Yerdə qalan hissəsini də gətirib birinci hissə ilə birləşdirmək üçün geri qayıdıblar, lakin Vink Mənli iki oğlu ilə ora gələrək onları qabaqlamış və evin yerdə qalan hissəsini çırpışdırmışdır. Atam və babam ilk vaxtlar özlərindən çıxıblar, lakin sonra Vink ilə birgə içib sərxoş olublar və o ki var gülüblər. Vink deyib ki, evinizi gətirin mənimki ilə cütləşdirək, bəlkə bizim üçün çoxlu kiçik evlər doğub törəyələr. Vink içəndə çox xoş adam olur. Ondan sonra babam və atam Vink ilə dost olublar. Əllərinə fürsət düşən kimi birlikdə içiblər.

Tom qoçaq adamdır, - Keysi təsdiqlədi. Onlar enişin aşağısına kimi toz qaldıra-qaldıra endilər, yoxuşa qalxmaq üçün isə addımlarını yavaşlatdılar. Keysi qolu ilə alınının tərini sildi və şlyapasını yenə başına qoydu. - Bəli, Tom qoçaq adamdır, - deyə təkrar etdi. Dinsiz də olsa qoçaq adamdır. Ayinlərdə onun bəzən bir az vəcdə gəldiyinin, bəzən də az qala tavana hoppandğının şahidi olmuşam. Qoca Tom müqəddəs ruhdan vəcdə gələrkən cəld tərپənməli idin ki, səni tapdalamasın. Jımış yermiş dana kimi şillaqlayırdı.

Onlar növbəti yoxuşun təpəsinə qalxdılar, buradan isə yol aşağıya kənarlardan nə vaxtsa ona axıb tokülmüş su axınları ilə zolaq-zolaq kəsilməmiş dolanbac çay məcrasına enirdi. Keçiddə axınların gətirdiyi daşlar var idi. Coud yaln ayaqları ilə yeriyərək o biri tərəfə keçdi.

- Sən atamdan danışırısan, - o dedi. - Poulkların evində Con əmini xaç suyuna salanda görəydin. Pa! Hoppanırdı, o yana bu yana sıçrayırdı. Pianino

hündürlüyündə kolun üstündən hoppandı. Ay işığında ulayan qurd kimi ulaya-ulaya kolun üstündən o tərəfə bu tərəfə hoppanırdı. Atam onu hoppananda görüb, atam isə özünü buraların ən yaxşı hoppananı hesab edirdi. Atam da eləmə tənbellik Con əminin üzərində hoppandığı koldan iki dəfə hündür kol tapıb qırıq şüşə balalayan donuz səsi çıxararaq yüyürüb kolun üstündən hoppanıb və sağ ayağı çıxıb. Bununla da atamın canındakı müqəddəs ruh çıxıb. Vaiz çıxığı sağaltmaq üçün dua etmək istəyib, lakin atam qoymayıb və deyib ki, həkim çağırıqlar. Həkim də yox, bir səyyar diş həkimi gətiriblər o atamın ayağını yerinə salıb. Vaiz isə yenə də dua etməyindən qalmayıb.

Çay məcarsının o biri tərəfində kiçik yoxuşa qalxırdılar. Günəş üfüqə doğru enmiş və onun yandırıcı təsiri azalmağa başlamışdı, havada istilik qalsa da, günəş şüalarının yandırıcı gücü zəifləmişdi. Yolun qıraqlarında aralarına məftil çəkilmiş əyri dirəklər hələ də düzülmüşdülər. Sağ tərəfdəki çəpər pambıq tarlasını ikiye bölmüşdü, lakin hər iki tərəfdə üstünü toz basmış yaşıl pambıq tarlalları var idi, hər iki tərəfdə də pambıqlar tozlu, quru və tünd yaşıl idilər.

Coud məftil çəpəri göstərdi:

- Bizim sahə bax buradan başlayır. Əslinə qalsa burada çəpərə ehtiyac yoxdur, lakin məftilimiz var idi və atam sahəni çəpərləmək istədi. Dedi ki, bununla onun olanın ona məxsus olduğunu hiss edir. Con əmi bir gecə altı yumaq məftil yükləyib gəlməsəydi heç bu çəpər də olmazdı. Məftil yumaqlarını donuza dəyişdi. Bizim onun məftili haradan əldə etdiyini heç vaxt xəbərimiz olmadı.

Onlar yoxuşda sürətlərini azaltdılar və ayaqlarını tozun içi ilə sürüyə-sürüyə və ayaqlarının altında torpağı hiss edərək gedirdilər. Coud xatirələrə dalmışdı, gözləri dalğın idi. O, sanki için-için nəyəsə gülürdü.

- Con əmi əcaib adam idi, o dedi. - Donuzun başına nə oyun açdı. O, hırıldadı və yoluna davam elədi.

Keysi səbirsizliklə gözləyirdi. Hekayənin ardı gəlmədi. Keysi bir xeyli gözlədi və nəyahət hirsli-hirsli soruşdu:

- Bəs əmin o donuza nə etdi?

- Nə? Həə! Elə oradaca donuzu kəsdi, anama da sobayı yandımağı tapşırıdı. Sonra o, tikələr kəsib tavaya, qabırğaları və budu isə sobaya qoydu. Qabırğalar bişənə qədər bişmiş tikələri yedi sonra isə bud qızarana kimi qabırğaları yedi. Daha sonra buda girişdi, iri tikələr kəsərək ağızına atdı. Biz, uşaqlar ətrafında sümsünüb durduq, bizə də bir az verdi, lakin atama bir tikə də vermədi. Axırda o qədər yedi ki, qusdu və gedib yatdı. O yatarkən uşaqlarla atam budu yeyib qurtardılar. Səhər Con əmi oyandı və ikinci budu da sobaya qoydu. Atam ondan soruşdu: “Con, donuzun hamısını yemək fikrin var?” O isə cavab verdi: “Fikrim var, Tom, qorxuram nə qədər ac olsam da, yeyib qurtarana kimi birdən xarab olar. Bir az da sən götür, iki yumaq məftili isə mənə qaytar.” Atam isə axmaq deyildi. O, imkan verdi ki, Con əmi qaytaranacan yesin və Con əminin getmək vaxtı çatanda donuzun yarısından artıq yeyə bilməmişdi. Atam dedi: “Əti niyə duza qoymursan?” Lakin Con əminin vecinə deyildi. O belə adam idi ki, ürəyi donuz əti istədisə bütöv donuz olmalıdır, yeyib doyandan sonra isə gözü donuz əti görmək istəməz. Ona görə də çıxıb getdi atam da qalan əti duza qoyub saxladı.

Keysi dedi: - Əvvəlki kimi vaiz olsaydım bundan bir ibrət dərsi alar və sənə moizə söyləyərdim, lakin artıq moizə söyləmirəm. Səncə, Con əmi bunu niyə belə etdi?

- Bilmirəm, - Coud cavab verdi. - Sadəcə ürəyi donuz əti istədi, ona görə. Ətdən danışdıq, acdım. Dörd il ərzində vur-tut dörd dilim qızarmış donuz əti yemişəm – hər Miladda bir dilim.

Keysi təmtəraqlı tonla dedi:

- Bəlkə Tom müqəddəs kitabımızda olduğu kimi ata-anasının üzünə ağ olmuş oğluna kökəldilmiş buzov kəsəcək.

Coud acı-acı güldü:

- Sən atamı tanımırsan. Bir toyuq kəsəndə atam toyuqdan çox qışqırır. O bunu edə bilməz. Hər il Milad bayramı üçün bir donuz ayırır sonra da sentyabrda donuz

köpməkdən, ya da başqa bir şeydən ölür və onu yemək olmaz. Con əmi isə donuz əti yemək istədimi, nə yolla olur-olsun tapıb yeyir.

Təpənin qılıcına qalxdılar və aşağıda Coudların ərazisini gördülər. Coud dayandı.

- Nə isə qaydasında deyil, - o dedi. - Bir evə bax. Nə isə olub. Heç kəs gözə dəymir. Onlar dayanıb, aşağıya, kiçik tikili yığına baxdılar.

Beşinci bölmə

Torpaq sahibləri öz torpaqlarına gəlirdilər, lakin əksər hallarda onlar öz yerlərinə nümayəndələrini göndərirdilər. Onlar qapalı avtomobillərlə gəlir, barmaqları ilə torpağı ovara quruluşunu yoxlayır, bəzən də iri burğularını torpağa salaraq nümunə götürürdülər. Qapalı avtomobillər tarlalar boyunca hərəkət edəndə icarədarlar gün vuran həyətlərindən həyəcanla baxırdılar. Sonra isə nümayəndələr icarədarların həyətinə sürür və icarədarlarla avtomobillərindən düşmədən pəncərədən danışirdilər. İcarədarlar bir müddət avtomobillərin yanında durur sonra çömbəlib oturur və yerdən bir çubuq götürüb toz üstündə işarələr çəkirdilər.

Evlərin açıq qapılarından qadınlar durub baxırdılar, onların arxalarından isə - uşaqlar. Qarğıdalı saçağı kimi sarı saçlı, iri gözlü, bir çılpaq ayağını başqa yalın ayağının üstünə qoymuş, ayaq barmaqlarını oynadan uşaqlar. Qadınlar və uşaqlar nümayəndələrlə danışan kişiləri seyr edirdilər. Onlar susub dururdular.

Torpaq sahiblərinin nümayəndələrinin bəziləri xoşrəftar idi, çünki gördükləri işə nifrət edirdilər, bəziləri qəzəbli idi, çünki qəddar olmağı xoşlamırdılar, bəziləri isə laqeyd idi, çünki onlar çoxdan anılmışdılar ki, laqeyd olmasan torpaq sahibinin nümayəndəsi ola bilməzsən. Onların hamısı özlərindən daha böyük bir şeyin əlində kölə idi. Bəziləri onları müəyyən davranışa məcbur edən haqq-hesaba nifrət edir, bəziləri ondan qorxur, bəziləri isə düşüncə və duyğudan azad etdiyi üçün ona sitayiş edirdi. Əgər torpağın sahibi bir bank və ya maliyyə şirkəti idisə, nümayəndə deyirdi: “Bank və ya şirkətə ...lazımdır, bank və ya şirkət ...istəyir,...tələb edir” –

sanki bank və ya şirkət düşünmək və hiss etmək qabiliyyəti olan və onları tələyə salan div idi.

Bu nümayəndələr bankların və ya şirkətlərin hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyırdılar, çünki onlar həm insan, həm də kölə idilər, banklar isə eyni zamanda həm maşın, həm də ağa idilər. Nümayəndələrdən bəziləri belə laqeyd və qüdrətli ağaların əlində kölə olması ilə bir az qürrələnirdilər. Nümayəndələr avtomobildə oturur və izah edirdilər: bilirsiniz ki, torpaq gücdən düşüb. Allah bilir neçə müddətdir torpaqda eşələnirsiniz.

Çömbəlmiş icarədarlar başları ilə təsdiqləyir, düşünür və tozun üstündə fiqurlar çəkirdilər, bəli onlar bilirdilər ki, Allah bilir. Kaş sahələri toz basmayaydı. Torpaq aşınmasaydı, bəlkə də bu qədər pis vəziyyətə düşməzdilər.

Torpaq sahiblərinin nümayəndələri öz fikirlərini yeritməyi davam edirdilər: bilirsiniz ki, torpaq get-gedə gücdən düşür. Yaxşı bilirsiniz ki, pambıq torpağı nə kökə qoyur, zay eləyir, bütün şirəsini sorur.

İcarədarlar başları ilə təsdiqləyirdilər: onlar bilirdilər ki, Allah da bilirdi. Kaş onlar növbəli əkin tətbiq edə biləydilər onda torpaq yenidən şirə çəkə bilirdi.

Bəli, lakin indi çox gecdir. Torpaq sahiblərinin nümayəndələri onlardan daha güclü olan divin necə işlədiyini və nə düşündüyünü izah edirdilər. İcarədar yalnız dolanışığını və vergi ödənişini təmin edə bilsə torpaqda qala bilərlər.

Bəli, bir gün məhsul əldə edə bilməyib bankdan borc pul alana qədər qala bilərlər.

Bilirsiniz, bank və ya şirkətə isə başqa şey lazım idi, çünki bu məxluqlar hava ilə nəfəs almırlar, yeməklə dolanırlar. Onlar gəlirlə nəfəs alırlar, pulun faizi ilə dolanırlar. Onlar bunsuz ölərlər necə ki, siz havasız, yeməksiz ölərsiniz. Acınacaqlı bir haldır, lakin belədir. Nə etmək olar.

Çömbələn adamlar nə baş veridiyini anlamağa çalışaraq başlarını qaldırdılar. Bir az gözləyə bilməzsiniz? Bəlkə gələn il yaxşı məhsul oldu. Nə bilmək olar gələn

il pambıq nə qədər məhsul verəcək? Bütün bu gedən müharibələri nəzərə alsaq, nə bilmək olar pambığın qiyməti neçə olacaq. Pambıqdan partlayıcı maddələr düzəltmirlərmi? Hərbi paltarlar tikmirlərmi? Çoxlu müharibələr olacaq, pambığın da qiyməti kəllə-çarxa çıxacaq. Bəlkə, elə gələn il oldu. Onlar nəzərləri ilə sual vermişcəsinə baxırdılar.

Buna bel bağlaya bilmərik. Bank – div hər zaman qazanc əldə etməlidir. O, gözləyə bilməz. Ölər. Xeyr, vergilərin ödənişini dayandırmaq olmaz. Div böyüməsə, ölər. O, böyüməyə bilməz.

Yumuşaq barmaqlar avtomobil pəncərəsinin kənarlarına vurmağa başlayır və cod barmaqlar dayanmadan fiqurlar çəkən çubuqları daha da möhkəm sıxırdılar. İcarədarların gün vuran evlərinin qapılarında qadınlar ah çəkir, üstə olan ayaqları ilə altda olan ayaqlarının yerini dəyişdirir və ayaq barmaqlarını oynadırdılar. İtlər iyləyə-iyləyə torpaq sahiblərinin nümayəndələrinin avtomobillərə yaxınlaşır və bir-birinin ardınca təkərlərin dördünü də isladırırdılar. Toyuqlar günəşin qızdırdığı tozun içində uzanımışdılar quru tozun dərilərinə qədər nüfuz etməsi üçün tüklərini qabartmışdılar. Donuzlar kiçik damlarında, axurdakı bulanıq horranın üzərində şübhəylə xortuldayırdılar.

Çömbələn adamlar yenə başlarını aşağı saldılar. Bizim nə etməyimizi istəyirsiniz? Məhsuldan bizə düşən payı azalda bilmərik, onsuzda yarıac dolanırıq. Uşaqlar həmişə acdırlar. Əynimizə geyinməyə bir şey yoxdur, hamısı cır-cındır. Bütün qonşuların əyni-başı eyni vəziyyətdə olmasaydı duaya getməyə də utanardıq.

Nəyahət, nümayəndələr mətləbə keçdilər. İcarə artıq özünü doğrultmur. Bir traktorçu on iki-on dörd ailənin işini görə bilər. Ona maaş ver, bütün məhsulu özünə götür. Biz bunu etmək məcburiyyətindəyik. Biz bunu istəməyərək edirik. Lakin div azarlayıb. Divə nə isə olub.

Axı siz pambıq əkməklə torpağı məhv eləyəcəksiniz.

Biz bunu bilirik. Torpaq məhv olmadan pambığı tez əldə etməliyik. Ondan sonra biz torpağı satacağıq. Şərqdəki şatlarda buradan torpaq almaq istəyən çoxlu adam var.

İcarədarlar həyəcanla yuxarı baxdılar. Bəs bizim aqibətimiz necə olacaq? Biz necə dolanacağıq?

Siz burdan çıxıb getməli olacaqsınız. Traktorlar həyətlərinizi şumlayacaq.

Onda çömbələn adamlar qəzəblə ayağa qalxdılar. Ulu babalarımız bu torpaqları ələ keçirib, hinduları öldürüb burdan qovub çıxarıblar. Atamız burada doğulublar, alaqaları təmizləyiblər, ilanları öldürüblər. Sonra qıtlıq ili oldu, bir az borc götürmək məcburiyyətində qaldı. Biz də burada doğulmuşuq. Bax orada qapıda duran uşaqlarımız da burada doğulublar. Atamız borc almaq məcburiyyətində qaldı. O zaman bank torpağa sahib oldu, lakin biz yerimizdə qaldıq və becərdiyimiz məhsulun kiçik bir hissəsini aldığımız.

Biz bütün bunları bilirik. Bunu biz etmirik, bank edir. Bank insana bənzəmir. Əlli min akr torpağı olan torpaq sahibi də insana bənzəmir. O, divdir.

Doğrudur! – deyə icarədarlar bağirdilər. Bura bizim torpağımızdır. Bu torpağı biz ölçmüşük və biz dirçəltmişik. Biz bu torpağın üstündə doğulduq, bu torpağın üstündə qətlə yetirildik və bu torpağın üstündə öldük. Torpaq məhsuldar olmasa belə yenə də bizim torpağımızdır. Torpağı bizim edən səbəblər onun üstündə doğulmağımız, onu becərməyimiz və onun üstündə ölməyimizdir. İnsana torpağın sahibi olmaq haqqını verən bunlardır, üzərində rəqəmlər yazılan kağız parçası deyil.

Təəssüf edirik, lakin nə etmək olar. Bizlik bir şey yoxdur. Hamısı divin işləridir. Axı bu insan deyil, bankdır.

Bəli, lakin axı bankda işləyən insanlardır.

Xeyr, bax burada yanılırsınız, çox yanılırsınız. Bank insandan fərqli bir şeydir. Elə olur ki, bankdakı hər bir insan bankın etdiyini bəyənir, lakin bank

yenə də öz işini görür. Sizə deyirəm, bank insandan daha böyük bir şeydir. Bank divdir. Onu insanlar yaradıb, lakin onu idarə edə bilmirlər.

İcarədarlar bağirdılar: babalarımız bu torpaq uğrunda hindularla vuruşub, atalarımız bur torpaq uğrunda ilanlarla vuruşub. Bəlkə biz bankları bankları öldürməliyik – onlar hindulardan və ilanlardan betərdilər. Bəlkə biz də atalarımız və babalarımızın vuruşduqları kimi torpağımız üçün vuruşmalıyıq.

Torpaq sahiblərinin nümayəndləri hirsələndilər. - Buradan çıxıb getməli olacaqsınız.

- Axı bura bizim torpağımızdır, - deyə icarədarlar bağirdılar. - Biz...

- Xeyr. Bura bankındır, divindir. Siz buradan getməli olacaqsınız.

- Biz də babalarımız hinduların qarşısına çıxdıqda etdikləri kimi silahlarımıza sarılarıq. Onda necə?

- Onda, öncə şerif, sonra da qoşunlar. Burada qalsanız sizi başqasının torpağını zəbt etməkdə ittiham edəcəklər, getməmək üçün adam ödürməyə çalışsanız sizi qətdə ittiham edəcəklər. Bank insan deyil, lakin o, insanları onun istədiyi hər şeyi etməyə məcbur edə bilər.

- Bəs getsək, haraya gedəcəyik? Necə gedəcəyik? Pulumuz yoxdur.

Çox təəssüf edirik, torpaq sahibinin nümayəndələri dedilər. Əlli min akr torpağın sahibi olan bank cavabdeh ola bilməz. Siz özünü məxsus olmayan torpaqdasınız. Başqa bir yerə gedin, bəlkə, payızda pambıq yığımında işə düzələ bilərsiniz. Bəlkə, maddi yardım da ala bilərsiniz. Niyə qərbə, Kaliforniyaya getmirsiniz? Orada iş həmişə var, heç vaxt da soyuq olmur. İstənilən yerdə portağal toplaya bilərsiniz. Orada il boyu məhsul toplanılır. Niyə ora getmirsiniz? Torpaq sahiblərinin nümayəndələri maşınlarını işə saldılar və sürüb getdilər.

İcarədarlar tozun üstündə çubuqlarla fiqurlar çəkmək, götür-qoy etmək, düşünmək üçün yenidən çömbəldilər. Sifətləri günəşdən yanıb qaralmış, günəş şüalarının döyüdü gözlərinin rəngi solmuşdu. Qadınlar çəkinə-çəkinə qapılardan

ərlərinə doğru yaxınlaşdılar, uşaqlar da bir şey olsa əkilməyə hazır şəkildə qadınların arxasınca yavaş-yavaş yaxınlaşdılar. Yaşca böyük oğlanlar atalarının yanında çömbəlmişdilər – beləliklə onlar özlərini yekə kişi hiss edirdilər. Bir az gözlədikdən sonra qadınlar sorudular: nə istəyirdi?

Kişilər bir anlığa başlarını qaldırdılar, gözlərində gizli ağrı-acı var idi. Buralardan getməli olacağın. Bir traktor, bir rəhbər. Fabrikdəki kimi.

- Haraya gedəcəyik? – deyə qadınlar soruşdular.

- Bilmirik. Bilmirik.

Qadınlar uşaqları qabaqlarına qataraq cəld və səssiz evlərinə qayıtdılar. Onlar bilirdilər ki, kişi belə incik və çaşqın olanda hirsini hətta sevdiklərinin üstünə də tökə bilər. Onlar kişiləri tək buraxıb getdilər ki, tozun üstündə öz fikirlərinin cızaraq götür-qoy etsinlər və düşünsünlər.

Bir az sonra icarədar ətrafına boylandı – on il əvvəl quraşdırılmış, qaz boynuna bənzəyən uzun tutacaqlı, lüləyində oyma gül naxışlı su nasosuna, üzərində yüzlərlə toyuq kəsilmiş doğrama lövhəsinə, tövlədə yerdə duran əl kotanına və çatılardan asılan yem təknəsinə baxdı.

Uşaqlar evlərdə qadınların ətrafına toplaşmışdılar. Biz nə edəcəyik, ana? Haraya gedəcəyik?

Qadınlar cavab verdilər: biz hələ heç nə bilmirik. Gedin, bir az çöldə oynayın. Lakin atanızın yanına getməyin, yoxsa vurur sizi. Qadınlar işlərinə davam elədilər, lakin işləyərkən gözlərini tozun üstündə çömbəlib oturan, çaş-baş halda götür-qoy eləyən ərlərindən çəkmədilər.

Traktorlar yollarla hərəkət edərək tarlalara girdilər – nəhəng tırtıllı traktorlar həşərat kimi sürünür və həşəratların inanılmaz gücünə malik idilər. Traktorlar torpağın üzəri ilə sürünür, tırtılları ilə özlərinə yol açır, iri kəsəkləri qabaqlarına qatıb basıb əzirdilər. Dayanan zaman pırt-pırt eləyən dizel traktorları, hərəkət edəndə guruldayır sonra isə boğuş səslə nərildiyirdilər. Dikburun nəhənglər toz

qaldıra-qaldıra və burunları ilə tozu yara-yara torpaq sahələrinin bu başından girib o başından çıxdılar, çəpərləri yardılar, evlərin həyətlərin basıb keçdilər, yarğanlara baş vurub çıxaraq yollarından yayınmadan dumduz davam etdilər. Onlar yolun üstü ilə deyil öz saldıqları yol yatağı ilə hərəkət edirdilər. Təpə, çala-çuxur, su yatağı, çəpər, ev – heç nəyə məhəl qoymurdular.

Dəmir oturacaqda əyləşən adam adama oxşamırdı: əlcək, eynək, ağzını və burnunu tozdan qorumaq üçün rezin maska –divdən törəmiş oturacaqda əyləşən robota bənzəyirdi. Silindirlərin gurultusu bütün mahala yayıldı, havaya və torpağa elə qarışdı ki, hava və torpaq ahənglə titrəyərək onun səsinə səs verirdilər. Sürücü traktoru idarə edə bilmirdi – traktor bir sıra fermaları kəsərək düzünə gedir və yenidən dümdüz geri qayıdırdı. İdarəetmə qoluna yüngülcə toxunularsa, traktor yolunu dəyişdirərdi, lakin sürücünün əlləri bu hərəkəti edə bilmədi, çünki traktoru düzəldən, traktoru buraya göndərən div, sürücünün əllərinə, beyninə, əzələlərinə işləmişdi, ona gözlük və ağızlıq taxmışdı, gözlüklərlə ağılı dumanlandırmış, ağızlıqla nitqini susdurmuş, idrakını korlaşdırmış, etiraz səsinə boğmuşdu. O torpağı əslində olduğu kimi görə bilmirdi, o torpağın qoxusunu ciyərinə çəkə bilmirdi, onun ayaqları torpağın kəsəklərinə toxunmur, torpağın hərarətini və gücünü hiss etmirdi. O, dəmir oturacaqda əyləşmişdi və ayaqları ilə dəmir pedalları basırdı. O nə həvəsləndirə, nə vura, nə söyə, nə də vəzifə səlahiyyətlərinin artırılmasına sövq edə bilmirdi, buna görə də o, özünü həvəsləndirə, vura, söyə və sövq edə bilmirdi. Onun bu torpaqdan başı çıxmırdı, ona sahib deyildi, ona güvənmirdi, ona yalvarıb-yaxarmırdı. Əkilən bir toxum cücərməzsə, onun nə vecinə. Bir zoğ quraqlıqda quruyurdusa və ya leysanda məhv olurdusa, bundan traktora nə qədər dəxli var idisə, trakturun sürücüsünə də o qədər dəxli var idi. O, bu torpağı bankdan çox sevmirdi. O, traktora heyran ola bilirdi – onun işlənmiş səthlərinə, gücünə, silindirlərin gurultusuna; lakin bu traktor ona məxsus deyildi. Trakturun arxasınca parlaq disklər gəlirdilər, iti kənarları ilə torpağı yarırdılar – şumlama deyil, cərrahiyyə idi. Yarılmış torpaq qatını sağa aşırı, orada ikinci cərgə dikslər onu kəsdikdən sonra sola aşırı, yarılan torpağın cilaladığı kəsici ülgüclər parıldayırdılar. Bu dikslərin arxasınca dırmıqlar gəlirdilər, öz dəmir dişləri ilə kiçik

kəsikləri qırır və torpağı hamarlayırdılar. Dırmaqların arxasınca uzun toxumsəpən maşınlar gəlirdilər – metaltökmə zavodunda milləndirilmiş on iki cinsiyyət orqanı, dişli mexanizmlərlə orqazm olan, müntəzəm surətdə, ehtirassız zorlayan mexanizmlər. Sürücü dəmir oturacağında əyləşmişdi və onun iradəsi ilə açılmayan düz şırımlarla, sahib olmadığı və sevmədiyi traktorla, idarə edə bilmədiyi güclə fəxr edirdi. Məhsul yetişəndə və onu yığanda isə heç kim isti kəsəkləri əlinə alıb ovuşturmur, torpağı barmaqlarının arasından yerə səpmirdi. Heç kim toxuma əl vurmur, həyəcanla cücərməyini gözləmirdi. İnsanlar becərmədikləri şeyləri yeyirdilər, onlarla çörək arasında heç bir əlaqə yox idi. Torpaq dəmirin təsiri altında doğub-törəyir və elə dəmirin təsiri altında da yavaş-yavaş ölürdü, çünki torpaq artıq nə sevilirdi, nə nifrət edilirdi, ona nə dua edən, nə də qarğışlayan var idi.

Günorta traktorun sürücüsü bir icarədarın evinin yanında dayandı və yeməyini çıxartdı: mumlu kağıza bükülmüş sendviçlər, ağ çörək, turşu, pendir, “Spəm” ət konservası və maşın hissəsi kimi hazır aldığı piroq tikəsi. Sürücü yeməyinə duz-istiət səpmədən yedi. Hələ köçüb getməyən icarədarlar onu görməyə gəldilər, sürücünün eynəyini və rezin maskasını necə çıxarmasına, gözünün ətrafında qalan ağ dairələrə, burnunun və ağzının ətrafında qalan böyük bir ağ dairəyə maraqla baxdılar. Traktorun işlənmiş qazlarının çıxması üçün olan borusu pırt-pırt eləyirdi, çünki yanacaq o qədər ucuz idi ki, dizel mühərriki işlək vəziyyətdə saxlamaq onu yenidən işə salıb qızdırmaqdan daha sərfəli idi. Yağda qızardılmış xəmir gəvələyən, üstü-başı cındır içində olan uşaqlar maraqla sürücünün ətrafında toplaşmışdılar. Onlar ac gözlərlə sürücünün sendviçi kağızdan açmasına, acliqdan itiləmiş burunları ilə turşunu, pendiri və “Spəm”i iylədilər. Onlar sürücü ilə danışmırdılar. Onun ağzına yemək aparan əlini nəzərləri ilə izləyirdilər. Onlar sürücünün çeynməyinə baxmırdılar; gözlərini sendviç tutan əldən çəkmirdilər. Bir az sonra tarlasını tərk edə bilməyən bir icarədar gəldi və traktorun kölgəsində çömbəlib oturdu.

- Sən Cou Devisin oğlu deyilsən?
- Oğluyam, - deyə sürücü cavab verdi.

- Yaxşı, bəs niyə bu cür işi görürsən - öz camaatının əleyhinə işləyirən?

- Günə üç dollar alıram. Çörək pulu qazanmaq üçün sürünmək və ac-yalavac yaşamaqdan bezikdim. Arvadım, uşaqlarım var. Biz də dolanmalıyıq. Günə üç dollar alıram, hər gün də pulumu verirlər.

- Düz deyirsən, - icarədar dedi. - Lakin, sənin üç dollarına görə on beş, iyirmi ailə ac qalır. Sənin üç dollarına görə təxminən yüz nəfər yerindən-yurdundan olub, yollarda qalıb. Məgər bu düzgündür?

Sürücü cavab verdi:

- Bunun mənə dəxli yoxdur. Mən öz uşaqlarımı fikirləşməliyəm. Günə üç dollar alıram və hər gün də pul verirlər. Zəmanə dəyişib, cənab, deyəsən xəbərin yoxdur. İki, beş, on min akr torpağın və traktorun yoxdursa torpaqdan dolanışıq əldə edə bilməzsən. Məhsul tarlaları artıq sənin mənim kimi balaca adamlar üçün deyil. Axı sən "Ford"lar istehsal edə bilmədiyinə və ya telefon şirkətinə rəhbərlik edə bilmədiyinə görə donquldana bilməzsən. Elə əkinçilik də indi belədir. Edəcək bir şey yoxdur. Günə üç dollarlıq iş olan yer tapmağa çalış. Başqa yolumuz yoxdur.

İcarədar fikirli halda dedi:

- Necə də qəribədir! Birinin əmlakı, elə onun özü deməkdir, şəxs əmlakı ilə bütünləşir, onları bir-birindən ayırmaq mümkün deyil. Əgər sən tarlan varsa, orada çalışırsansa, məhsul qıt olanda qəmlənirsənsə, vaxtında yağış yağanda sevinirsənsə onda sən öz tarlanla bir bütövsən və sən özün daha güclənirsən, çünki sən tarlan var. Uğur səndən üz çevirsə də, sən yenə də tarlanla öyünürsən. Bu belədir.

- İcarədar öz-özünə danışmağa davam etdi:

- Lakin, sən tarlan böyükdürsə və sən onu heç vaxt görməmişsə və ya torpağını əlində ovacaq qədər vaxtın yoxdursa və ya onun üzəri ilə yerimirsənsə onda sahib insan yox, torpaqdır. O adam istədiyini edə bilməz, nə istədiyini belə bilməz. Torpaq insandan daha güclüdür, o sahibdir. İnsan kiçikdir, böyük deyil.

Onun mülkləri böyükdür, özü isə kiçikdir və mülklərini qulluqçusudur. Bu da belədir.

Sürücü hazır aldığı piroq tikəsini marçıldada-marçıldada yedi və kağızını tulladı - Zəmanə dəyişib, deyəsən xəbərin yoxdur. Belə düşüncələrlə uşaq saxlamaq olmaz. Günə üç dollarını al, uşaqlarını dolandır. Başqalarının uşaqlarından sənə nə, sən öz uşaqlarının dərini çək. Burada boş-boş danışdığını bilsələr, günə üç dollar da ala bilməzsən. Günə alacağın üç dollardan başqa şeylər barədə düşünsən sahiblər sənə üç dollar da verməz.

- Sənin üç dollarına görə təxminən yüs nəfər yollarda qalıb. Haraya gedəcəyik?

- Getmək dedin, yadıma düşdü, - sürücü dedi. - Tez köçsən yaxşı olar. Nahardan sonra həyatınızı şumlayacağam.

- Su quyusunu səhər artıq doldurub bağlamısan.

- Bilirəm. Şırımları duz saxlamalıyam. Yeməyimi yeyəndən sonra həyətini şumlayacağam. Şırımlar duz olmalıdır. Madam ki, atamı, Cou Devisi tanıyırsan, gör sənə nə deyirəm. Mənə belə əmr ediblər ki, bir ailə köçməyə, iş vaxtı hər şey olur, özün bilirsən, evə həddən artıq çox yaxınlaşsam və yüngülcə dəyib uçurtsam, buna görə əlavə bir neçə dollar alacağam. Mənim balaca oğlum da hələ ayaqqabı üzünü görməyib.

- O evi mən öz əllərimlə tikmişəm. Örtüləri mismarlamaq üçün köhnə mismarları əllərimlə düzəltdim. Çatıları məftillə burub bağlamışam. Ev mənimdir. Onu mən tikmişəm. Hünərin var uçur. Əlimdə silah pəncərənin ağzında dayanacağam. Həddən artıq çox yaxınlaşsan səni dovşan kimi vuracağam.

- Mənim günahım yoxdur. Mən heç nə edə bilmərəm. İşimi görməsəm məni işdən qovurlar. Bir də mənə bax, tutaq ki, məni öldürdün. Səni asacaqlar, səni asmazdan çox daha əvvəl buraya başqa bir traktor sürücüsü gələcək və evini uçuracaq. Sən öldürüləcək adamı öldürmərsən.

- Düzdür, - icarədar dedi. - Sənə kim əmr elədi? Onu yaxalayacağam. Onu öldürmək lazımdır.

- Yanılırsan. Mənə əmr edən özü əmri bankdan alıb. Bank ona deyib: “Hamını köçürt, yoxsa işdən qovulacaqsan”.

- Yaxşı, bankın bir müdiri var. Bir idarə heyəti var. Silahımı doldurub banka gedərəm.

Sürücü dedi:

- Bir nəfər mənə dedi ki, bank əmri şərqdən alıb. Əmr belə imiş: “Torpağın gəlir gətirməsini təmin edin, yoxsa sizi bağlayacağıq”.

- Bəs bunu sonu hardadır? Biz kimi vura bilərik. Məni ac qoyan adamı öldürmədən aclıqdan ölmək fikrim yoxdur.

- Bilmirəm. Bəlkə, öldürəcək bir adam heç yoxdur. Bəlkə, bu işdə insanların günahı yoxdur. Bəlkə, sən də dediyin kimi, onların sahibi olan torpaq edir bunu. Hər halda, mən aldığım əmri sənə söylədim.

- Bir az düşünməliyəm, - icarədar dedi. Biz hamımız düşünməliyik. Buna son qoymağın bir yolu olmalıdır. Bu ki, ildırım və ya zəlzələ deyil. İnsanlar pis bir şey düzəldiblər, vallah, biz bunu dəyişdirə bilərik.

İcarədar qapısının qarşısında oturdu, sürücü isə mühərriki gurultu ilə işə saldı və yola düşdü. Traktorun ardınca şırımlar açılır, dəmir dişlər torpağı yarıb, toxumsəpən maşının cinsi orqanı torpağın içinə girərək toxumlar tökürdü. Traktor həyəti kəsib keçdi və tapdalanıb sərtləşmiş torpaq toxum səpilmiş tarlaya çevrildi. Traktor dönüb yenidən həyətin üzərindən keçdi, on fut genişliyində şumlanmamış yer qalmışdı. Traktor yenidən geri qayıtdı. Dəmirin qırağı evin küncünə dəydi, divarı uçurtdu, kiçik evi bünovrəsindən qopardı, ev əzilmiş böcək kimi böyrü üstə aşdı. Sürücünün gözlərində eynək var idi, burnunu və ağızını rezin maska örtmüşdü. Traktor duz bir xətt çəkdi, hava və torpaq onun mühərrikinin gurultusu ilə titrədi.

İcarədar onun ardınca əlində silah baxırdı. Arvadı yanında dayanmışdı, arxalarında isə səssiz-səmirsiz uşaqları. Onlar hamısı traktorun arxasınca baxırdılar.

Altıncı bölmə

Vaiz Keysi və Tom təpənin üstündə dayanıb aşağı Coudların fermasına baxdılar. Kiçik, boyanmamış evin bir küncü əzilmişdi və bünövrəsindən tərpedilmişdi, ev böyrü üstə çökmüşdü və qaranlıq pəncərələri üfüqdən bir xeyli yuxarı göyə baxırdı. Çəpərlər sökülmüşdü, həyətdə pambıq bitirdi, pambıq genişlənərək evə yaxınlaşır anbarı əhatə edirdi. Ayaqyolu yana yatmışdı, düz onun yanında da pambıq bitirdi. Uşaqların yalın ayaqlarının, at dırnaqlarının və geniş araba təkərlərinin əzdiyi həyət şumlanmışdı, əkilmişdi və indi burada yamyaşıl tozlu pambıq kolları boy verirdi. Tom Coud atların su içdiyi qurumuş axurun yanındakı söyüdə, bir vaxtlar üzərində nasos olan beton bünövrəyə xeyli baxdı.

- Aman Allah! - dedi. - Burada bir fəlakət baş verib. Heç kəs gözə dəymir.

Tom sürətlə təpədən aşağı enməyə başladı və Keysi də onun arxasınca gəldi. O, anbara baxdı - ora boş idi, yerdə bir az saman döşənək qalmışdı, küncdəki qatır burdağına da göz gəzdirdi. Tom orada olarkən, yerdə nə isə xışıldadı, bir siçan ailəsi samanların altında gizləndi. Coud avadanlıq üçün əlavə tikilinin girişinin qarşısında ayaq saxladı heç bir avadanlıq qalmamışdı, sadəcə sınıq gavahın, küncdə dolaşmaq məftil yumağı, ot çevirən maşının dəmir təkəri, siçanların gəmirdiyi xamıt, üstü yağlı çrik təbəqəsi ilə örtülü yastı maşın yağ tənəkə qabı və misamardan asılmış cırıq kambinezon.

- Heç nə qalmayıb, - Coud dedi. - Bizim çox yaxşı avadanlıqlarımız var idi. - Heç biri qalmayıb.

Keysi dedi:

- Hələ də vaiz olsaydım, buranın tanrının qəzəbinə uğramış bir yer olduğunu deyərdim. İndi isə anlamçıram ki, nə baş verib. Mən burada deyildim. Heç nə eşitməmişəm.

Onlar ağı betonlanmış su quyusuna tərəf getdilər, şumlanmış torpağın üzəri ilə pambıq kollarının arasından keçdilər, pambıq kollarında artıq qozalar bitmişdi.

- Biz burada heç vaxt əkməmişik, - Coud dedi. - Buranı həmişə boş saxlamışıq. İndi isə pambıqları tapdalamadan buradan atla keçmək mümkün deyil. Onlar qurumuş su axurunun qarşısında dayandılar, adətən su axurlarının altında bitən otların izi yox idi, axurun köhnə və sərt taxtası isə quruyub çatlamışdı. Bir vaxtlar nasosu saxlayan boltlar betondan çölə, yivləri paslanmış qaykaları yoxa çıxmışdı. Coud quyunun dibinə baxdı və dinlədi. Quyuya torpaq qırığı atdı və dinlədi.

- Yaxşı quyü idi, - o dedi. - İndi isə susuzdur. - O, görünür, evə girmək istəmirdi. O, bir-birinin ardınca quyuya torpaq qırığı atırdı. - Bəlkə, hamısı ölüb? - o dedi. - Elə olsaydı, bu barədə kimsə mənə xəbər verərdi. Heç olmazsa nə isə eşitmiş olardım.

- Bəlkə, evdə bir məktub və ya başqa bir şey qoyublar? Sənin gələcəyini bildirdilərmə?

- Bilmirəm, - Coud cavab verdi. Çətin ki, heç mən özüm də buraxılacağımı bir həftə əvvələ qədər bilmirdim.

- Gəlin evə baxaq. Gör necə əyilib. Sanki kimsə onu böyrü üstə çevirib.

Onlar yavaş yavaş bir tərəfi çökmüş evə tərəf getdilər. Qarşıdakı artırmanın talvarını saxlayan iki sütun yana yatmışdı və talvarın bir tərəfi yerə dəyirdi. Evin küncü əzilmişdi. Qarmaqarışlıq sallanan taxtaların arasından küncdəki otaq görünürdü. Giriş qapısı içəri tərəf açıq idi, onun qarşısındakı alçaq, qalın bir qapı dəri rəzələrdən çölə sallanırdı.

Coud artırmanın aşağı pilləsində – on ikinin- on ikiyə ölçüdə qalın tirin üstündə durdu.

- Pilləkən yerindədir, - o dedi. - Çıxıb gediblər, ya da anam ölüb. - O, əli ilə alçaq qapını göstərdi. - Anam buralarda olsaydı qapını örtüb qarmaqla bağlayardı. Anamın xasiyyəti belədir, bir yerə getdisə qapını həmişə bağliyar sonra gedər. - Baxışlarında bir istilik sezildi. - Donuz Ceykobların uşağını yeyəndən bəri vərdiş eləmişdi. Milli Ceykob anbarda imiş. Evə qayıdanda görüb ki, donuz uşağı yeyir. Milli o vaxt hamilə idi, başına hava gəlmişdi. Ondən sonra özünə gələ bilmədi. Elə o vaxtdan havalanmış qaldı. Anam isə bundən dərs götürdü. Bir yerə gedəndə

donuzun qapısını herç vaxt açıq saxlamazdı. Heç vaxt unutmazdı. Hə...ya çıxıb gediblər... ya da ki, ölüblər. - O, dağılmış artırmaya dırmaşdı və mətbəxə baxdı. Pəncərələr qırılmışdı, çöldən atılan daşlar döşəməyə tökülmüşdü, döşəmə və divarlar qapıdan qopub aşağı əyilmişdi, taxtaların üstündə toz təbəqəsi var idi. Coud qırıq şüşələri və daşları göstərdi. - Uşaqlar eləyib, - o dedi. - Pəncərə qırmaq üçün dünyanın o başına da gedərlər. Uşaqlıqda mən də eləmişəm. İyləyib-çiyələyib hansı evin boş olduğunu bilirlər. Bir ev boşalar-boşalmaz uşaqların etdiyi ilk şey budur.

Mətbəx boş idi, sobanı aparmışdılar, divardakı soba borusunun dəliyindən işıq düşürdü. Əlüzyuyanın üstündəki rəfdə köhnə butulka qapağı açan və taxta tutacağı qalmamış qırıq bir çəngəl var idi. Coud ehtiyatlı addımlarla otağa keçdi, döşəmə taxtaları onun ağırlığı altında cırıldadı. Döşəmədə divarın yanında saralmış, küncləri qatlanmış “Filadelfiya Ledcer” qəzetinin köhnə nömrəsi atılıb qalmışdı. Coud yataq otağına baxdı: nə yataq, nə stul var idi, heç nə yox idi. Divarda bir hindu qızın rəngli şəkli var idi, altında da “Qırmızı Qanad” yazılmışdı. Bir küncdə yatağın taxtası, digər küncündə - burnu yuxarı qatlanmış, üstü cırılmış düyməli qadın ayaqqabısı. Coud ayaqqabısını qaldırıb baxdı.

- Yadımdadır, - o dedi. Anam geyinərdi. İndi köhnəlib. Anam bu ayaqqabıları çox sevərdi. Neçə il geyinmişdi. Hə, aydındır – çıxıb gediblər və hər şeyi özləri aparıblar.

Günəş alçalmışdı, indi onun şüaları pəncərələrdən içəri düşür, qırıq şüşələrin qıraqlarında parıldayırdı. Coud nəhayət döndü, otaqdan çölə, artırmaya çıxdı. O, artırmanın kənarında oturdu və ayağını geniş tirin üstünə qoydu. Axşam işığı tarlaları işıqlandırır, pambıq kolları yerə uzun kölgələr salırdılar və yarpaqları tökülən söyüd də uzun kölgə salmışdı.

Keysi Coudun yanında əyləşdi.

- Sənə heç nə yazmadıların? - o soruşdu.

- Xeyr, dedim axı onlar yazmaq həvəskarı deyildilər. Atam bacarırdı, lakin xoşlamazdı. Yazmaq adı gələndə əti ürpəşərdi. Kataloqdan sifarişə qalsa heç kəsdən geri qalmır, lakin ömründə məktub yazmazdı.

Onlar yan-yana əyləşib uzaqlara baxırdılar. Coud qatlanmış pencəyini yanına qoydu. Onun boşalan əlləri bir papiros eşdi, onu hamarladı, yandırdı, dərin bir qullab vurdu və tüstünü burnundan çıxartdı.

- Burda nəşə var, - o dedi. - Lakin, nə olduğunu anlaya bilmirəm. Mənə elə gəlir ki, nə isə böyük bir fəlakət olub. Evə nə isə dəyib böyrü üstə çökdürüb, bizimkilər də evi tərk edib çıxıb gediblər.

Keysi dedi:

- Bax orada xəndəkdə sizi xaç suyuna çəkirdim. Sən pis oğlan deyildin, lakin bir az tərs idin. Qızın hörüyündən zəli kimi yapışmışdın. İkinizi də müqəddəs ruhun adı ilə xaç suyuna çəkmişdik, sən isə qızın hörüyünü buraxmırdın. Tom dedi: “Onu suyun altına bas”. Mən də sənənin başını suyun altına basdım, sən isə ağzından qabarcıqlar çıxanda hörüyü buraxdın. Sən pis oğlan deyildin, lakin tərs idin. Belə tərs uşaqlardan çox vaxt cəsur insanlar çıxır.

Ariq, boz bir pişik, oğrun-oğrun ambardan çıxdı və pambıq kollarının arasından sürünə-sürünə artırmanın sonuna gəlib çıxdı. Pişik yavaşca artırmaya tullandı və bükülmüş ayaqları üstə adamlara yaxınlaşdı. Sonra onların aralarında bir az arxada oturdu, quyruğunu yerdə dümdüz uzatdı və quyruğunun ucunu yüngülcə qıvırdı. Pişik oturub uzağa adamların baxdığı yerə baxırdı.

Coud geri dönəndə pişiyi gördü.

- Bıy! Bax gör kim var burda. Kimsə qalıb. - O, əlini uzatdı, lakin pişik əlinin altından qırağa tullandı, bir az aralıda oturdu və pəncəsini qaldırıb altını yaladı. Coud çaşqınlıqla pişiyə baxdı. - İndi nə baş verdiyini anlayıram! - deyə bağırdı. - Pişik mənə ipucu verdi.

- Mənə elə gəlir ki, burada çox şey olub, - Keysi dedi.

- Xeyr! Yalnız burada olmayıb. Niyə pişik qonşulara - Rensgilə getməyib? Nə üçün heç kim evdən taxta oğurlamayıb? Üç-dörd aydır evdə heç kim yoxdur, heç kəs də taxtaları oğurlamayıb. Anbar yaxşı lövhələrdən, ev yaxşı yonulmuş taxtalardan tikilib, pəncərə çərçivələri var – heç kimin də bunlara gözü düşməyib. Belə olmur. Mən də bax bunun üstündə baş sındırıram, heç cür anlaya bilmirəm.

- Yaxşı, nəyi anlayırsan? - Keysi əyildi, kətan ayaqqabılarını çıxartdı və uzun ayaq barmaqlarını pilləkanın üstündə tərپətdi.

- Bilmirəm. Görünür, burada qonşulardan da heç kim qalmayıb. Kimsə olsaydı bu yaxşı taxtalar burada qalardı? Yadımdadı Milad bayramlarının birində Albert Rens ailəsini və itini də götürüb Oklahomaya getmişdi. Albertin əmioğlusuna qonaq getmişdi getmişdi. Camaat isə hesab etmişdi ki, Albert ya borcları olduğuna, ya da hansısa qadın onu bezdirdiyinə görə heç nə demədən köçüb gedib. Albert bir həftə sonra geri qayıdanda evində bir çöp də qalmamışdı: sobanı, yataqları, pəncərə çərçivələrini, evin cənuba baxan tərəfindəki səkkiz futluq üzlük taxtanı da necə söküb aparmışdırlarsa çöldən baxanda evin içi görünürdü. O, evə yaxınlaşanda Müli Qreyvs qapıları və quyu nasosunu söküb aparırmış. Albert əşyalarını qonşulardan geri almaq üçün düz iki həftə qapı-qapı gəzmişdi.

Keysi ayaqlarının altını qaşımaqdan həzz alırdı.

- Heç kəs də izahat vermədi? Hamı necə almışdı eləcə də geri qaytardı?

- Əlbəttə qaytardı. Onlar oğurlamamışdılar ki, camaat elə bilmişdi ki, o, köçüb gedib, kimə nə lazım idi gedib götürmüşdü. Albert üzərində hindu şəkli tikilmiş məxməri divan yastığından başqa əşyalarının hamısını geri aldı. Albert iddia edirdi ki, onu babam götürüb. Deyirdi ki, babamda hindu qanı var, ona görə də yastığa gözü düşüb. Düzünə qalsa, yastığı həqiqətən də babam götürmüşdü, lakin götürməsinin hindu şəklinə heç bir aidiyyəti yox idi. Yastıq xoşuna gəlmişdi, vəssalam. Yastığı həmişə özü ilə aparır, harada əyləşmək istəsə, qoyub üstündə əyləşirdi. Yastığı Albertə qaytarmadı ki, qaytarmadı. Deyirdi: "Madam ki, Albert bu yastığı bu qədər istəyir, qoy gəlsin alsın. Lakin, silahını götürməyi unutmasın, çünki yastığımı almağa gəlsə boş başını partladacağam". Nəhayət, Albert yastığı almaq fikrindən daşındı və onu babama bağışladı. Yastıq babamın ağına fikir saldı. O, toyuq tüklərini toplamağa başladı. Deyirdi ki, özümə başdan ayağa quş tükündən yataq düzəldəcəyəm. Lakin, istəyini gerçəkləşdirə bilmədi. Bir gün evin altında skuns görüb cinləndi. Bir taxta parçası ilə skunsu vurub öldürdü, anam da babamın topladığı bütün tükləri yandırdı. İydən evdə durmaq mümkün deyildi. Coud güldü. -

Babam tərsin biridir. Yastığın üstündə əyləşir və deyir qoy Albert gəlib onu alsın. Deyir mən bu qanmazın içini çəkməcə kimi yerə tökəcəyəm.

Pişik yenidən gizlincə onlara yaxınlaşdı. Pişik quyruğunu yerdə dümdüz uzatmışdı, aradabir bığlarını oynadırdı. Günəş üfəqə doğru enmiş, tozlu hava qırmızılaşmış, qızılı rəng almışdı. Pişik boz pəncəsini uzatdı və Coudun pəncəyinə toxundu. Coud çevrilib baxdı.

- Gör e! Tısağa yadımdan çıxdı. Ona saxlamağa lüzum qalmadı.

O, tısağanın üstünü açdı və onu evin altına itələdi. Lakin tısağa dərhal oradan çıxdı və əvvəlki kimi cənub-qərb istiqamətində getməyə başladı. Pişik tısağanın üstünə tullandı və pəncəsi ilə onun irəli uzanan başına vurdu, caynaqları ilə ayaqlarını cırmaqladı. Pullu baş içəri çəkildi, qalın quyruq çanağın altına girdi və pişik gözləməkdən usanıb uzaqlaşanda tısağa yenidən cənub-qərbə tərəf istiqamətində yeriməyə başladı.

Tom Coud və vaiz tısağanın ayaqlarını sürüyə-sürüyə, ağır və qabarıq çanağını itələyə-itələyə cənub-qərb istiqamətində getməsini seyr etdirlər. Pişik bir müddət tısağanın arxasınca oğrun-oğrun getdi, lakin bir qədər getdikdən sonra belini qabartdı, əsnədi və səssizcə artırmada oturmuş adamların yanına qayıtdı.

- Səncə hara gedir? - Coud dedi. Mən bu vaxtaca çox tısağa görmüşəm. Onlar həmişə harasa gedirlər. Sanki qarşılarına məqsəd qoyublar və mənzil başına çatmaq istəyirlər. Boz rəngli pişik yenə bir az arxada onların arasında oturdu. Gözləri yumulurdu. Belindəki dəri birə dişləməsindən irəli, boynuna tərəf dartıldı sonra yavaş-yavaş geri qayıtdı. Pişik pəncəsini qaldırdı iylədi, caynaqlarını çölə çıxartdı sonra gozlətdi və pəncələrini çəharyı dili ilə yaladı. Qızıl günəş üfəqə toxunmuş, meduza kimi sürünmüşdü, göy üzü əvvəlkindən daha aydın və daha canlı görünürdü. Coud yeni sarı ayaqqabılarını pəncəyin içindən çıxartdı, tozlu ayaqlarını əli ilə sildikdən sonra onları geryindi. Tarlaların üstündən uzaqlara baxan vaiz dedi:

- Kimsə gəlir. Bax. Oradan, düz pambıqların arasından.

Coud Keysinin barmağı ilə göstərdiyi yerə baxdı.

- Yeri-yeri gəlir, - o dedi. - Tozu elə qaldırıb ki, seçmək olmur. Kimdir görəsən? - Onlar axşam işığında yaxınlaşan adamı seyr etdilər və onun qaldırdığı toz batan günəşin şüalarında qırmızı görünürdü. - Kişidir, - Coud dedi. Adam bir az da yaxınlaşdı və anbarı keçəndə Coud dedi: - Aa, mən onu tanıyıram. Sən də tanıyırsan. Myuli Qreyvisdir. - O, bağırdı: - Heey, Myuli! Salam!

Adam dayandı, səsdən hürkmüşdü, sonra onlara tərəf gəlməyə başladı. O, arıq, bəstəboy idi. Əsəbi və cəld hərəkət edirdi. Əlində kisə tutmuşdu. Onun mavi şalvarlarının dizləri və arxası bozarmışdı, köhnə qara pencəyi ləkə içində idi, qoltuqlarını arxaları sökülmüşdü, dirsəkləri yırtıq-yırtıq idi. Qara papağı da pencəyi kimi ləkə içində idi, lentinin bir tərəfi qopmuşdu, yeri-yeri sallanırdı. Myulinin üzü hamar və qırıqsız idi, lakin ərköyün uşaq kimi acıqlı idi, ağız balaca, dodaqları kip sıxılmışdı, kiçik gözləri yarı incik, yarı acıqlı idi.

- Myuli yadıncadı? - Coud vaizdən sakitcə soruşdu.

- Siz kimsiniz? - onlara tərəf gələn adam bağırdı. Coud cavab vermədi. Myuli lap yaxına gəldi və yalnız indi onların üzlərini ayırd etdi. Lənətə gələsən! - o bağırdı. - Bu ki, Tommi Couddur. Nə vaxt çıxmısan, Tommi?

- İki gün əvvəl, - Coud cavab verdi. - Evə gəlib çatana qədər bir az vaxt lazım oldu. Gəldim və gör burada nə ilə qarşılaşdım. Bizimkilər haradadır, Myuli? Ev niyə çöküb və həyətdə niyə pambıq əkiblər?

- Yaxşı ki, gəlmişəm, - Myuli dedi. Qoca Tom səndən çox narahat idi. Onlar yola düşməyə hazırlaşanda mən mətbəxdə idim. Toma dedim: "Mən getməyəcəyəm". O da cavabında dedi: "Tomdan çox narahatam. Evə gəlib heç kimi tapmasa görəsən nə düşünər?" Mən dedim: "Niyə bir məktub yazmırsan?" Tom dedi: "Bəlkə yazdım. Bu barədə düşünəcəyəm. İşdir mən yazmasam sən buralarda olsan ondan muğayət olarsan". Mən dedim: "Mən buralarda olacağam. Qiyamətə qədər buralarda olacağam. Qrevisi buralardan çıxardan hələ anasından olmayıb!" Gördüyün kimi hələ ki çıxarda bilməyiblər.

Coud səbirsizliklə soruşdu:

- Bizimkilər haradadır? Başına gələnlərdən sonra danışsın. Bizimkilər haradadır?

- Banklar buraları traktorla şumlamağa gələndə təslim olmamağı qərara aldılar. Baban silahını götürüb qarşılarna çıxdı, gülləylə traktorun faralarını dağıtdı, lakin traktor yenə də gəlirdi. Baban traktorun sürücüsü Uill Filini öldürmək istəmirdi. Uill də bilirdi ki, onu öldürməyəcək. Sürdü evin üstünə, necə vurdusa it ağzında tutduğu siçanı necə sirkələyirsə ev də eləcə sirkələndi. Bu hadisə Tomun ürəyini yerindən oynatdı. O gündən özündə deyildi.

- Bizimkilər hara getdirlər? - Coud hirsələ soruşdu.

- Bəs demirəm, Con əminin furqonu ilə bura üç dəfə gəlib getdilər. Sobanı, nasosu, yataqları apardılar. Sən bütün bunları görədin! Yataqları furqona qalaqladılar uşaqlar, baban, nənən, yatağın baş tərəfində əyləşmişdilər, qardaşın Nuh əyləşib siqaret çəkir, arabir maşının bortundan yerə tüpürürdü. - Coud ağzını açırdı ki, nə isə desin, Myuli onu qabaqladı: - Hamısı Con əminin evindədirlər.

- Hə! Deməli Congildədirlər. Yaxşı, nə edirlər orada? Myuli, bir dəqiqəlik fikrin məndə olsun. Sualıma cavab ver sonra get nə istəyirsən elə. Onlar orada nə edirlər?

- Uşaqlar da, baban da hamısı pambıq tayalayırlar. Qərbə getmək üçün pul yığırlar. Bir maşın alacaqlar və dolanışığın daha rahat olduğu qərbə gedəcəklər. Burada güzəranları yoxdur. Bir akr pambığı tayalamağa əlli sent verirlər, işi də əldə etmək etmək üçün camaat yalvarır.

- Deməli hələ getməyiblər?

- Xeyr, - Myuli cavab verdi. - Mən bildiyimə görə yox. Son dəfə dörd gün əvvəl qardaşın Nuhu dovşan ovlayanda gördüm. Mənə dedi ki, iki həftəyə yola düşmək fikrindədirlər. Cona da xəbərdarlıq ediblər ki, o da getsin. Get Congilə, burdan ora evinə səkkiz mildir. Sünbülqıranlar qışda yuvalarına doluşan kimi onlar da hamısı onun evinə doluşublar.

- Yaxşı, - Coud dedi. İndi hara istəyirsən get. Heç dəyişməmişən, Myuli. Musmus deyirsən Mustafasını deyə bilmirsən.

Myuli acıqlı-acıqlı dedi:

- Heç sən də dəyiməmişən. Uşaq vaxtı da özündən razı idin, indi də eləsən. Mənə ağıl öyrətmək istəyirsən?

Coud gülümsədi. - Xeyr, istəmirəm. Əgər sənin ağına beyninə bir şey girdisə qiyamət qopsa da səni heç kim fikrindən döndərə bilməz. Bu vaizi tanıyırsan, elə deyilmi, Myuli? Zati-müqəddəsləri Keysi.

- Əlbəttə, əlbəttə. Fikrim səndə idi deyə ona baxmırdım. Çox yaxşı tanıyıram.

Keysi ayağa qalxdı və onların əl verib görüşdülər.

- Səni yenidən görməyimə şadam, Myuli dedi. - Çoxdandır buralarda yox idin.

- Bəli, çoxdandır. Beynimdəki fikirləri aydınlıq gətirməyə çalışırdım, Keysi cavab verdi. - Burada nə baş verib? Cammatı niyə torpaqlarından qovub çıxardılar?

Myuli dodaqlarını elə kipləşdirdi ki, üst dodağının ortası tutuquşu dimdiyi kimi alt dodağının üstünə yapşdı. O, qaşlarını çatıb dedi:

- Əclaf uşağı, əclaf! Mən burada qalacağam! Canlarını məndən qurtara bilməyəcəklər! Qovsalar da yenə qayıdacağam, mən torpağın altına göndərmək fikrinə düşsələr o əclafların bir neçəsini özümlə yol yoldaşlığı kimi aparacağam. - O, əlini ağırlıqdan sallanan yan cibinə çəkdi. - Mən buradan heç yerə gedən deyiləm. Mənim atam əlli il öncə burada məskən salıb. Heç yerə gedən deyiləm.

Coud dedi:

- Camaatı yerindən-yurdundan qovub çıxarmaqda fikirləri nədir?

- Eh! Bu barədə bir dastan söz danışblar. Yəqin yadıdadır son illərimiz necə keçib. Toz hər şeyi elə bürüdü ki, heç bir qarışqanın ağzına da dürtəcək qədər də məhsul qalmadı. Hamı ərzaq mağazasına borclu idi. Borclu olmağın nə demək olduğunun bilirsən. O zaman torpaq sahibləri dedilər: "Artıq icarədarlar saxlaya bilmərik. Onların payı bizi gəlirdən məhrum edir. Torpaqlarımızı birləşdirsək o zaman torpaq güc-bəla ilə gəlirli olar." Axırda da torpaqları traktorla şumlayıb icarədarların hamısını qovub çıxartdılar. Məndən başqa hamını çıxartdılar, mən isə vallah billah heç yerə gedən deyiləm. Tommi, sən məni tanıyırsan. Məni çoxdandır tanıyırsan.

- Düzdür, - Coud dedi, - çoxdandır tanıyıram.

- Bilirsən ki, mən axmaq deyiləm. Bu torpağın yaxşı olmadığını bilirəm. Mal-qara otarmaqdan başqa heç nəyə yaramır. Bu torpağı nahaq yerə şumlayblar. İndi

isə tam məhv edəcək pambıq əkiblər. Məni buradan qovub çıxartmağa çalışmasaydılar, mən indi Kalfironiyada idim və ürəyim istəyəndə üzüm yeyər, portağal yığardım. Lakin bu əclaf uşağı, əclaf mənə öz torpağımdan çıxıb getməli olduğunu deyir, lənət şeytana!, adam kiminsə əmri ilə öz torpağından çıxmaz!

- Düzdür, - Coud dedi. Atamın belə tez çıxıb getdiyini anlaya bilmirəm. Anlaya bilmirəm necə olur ki, babam heç kimi oldürməyib. Heç kəs babama burdan dur orada otur deyə bilməz. Anam da kiminsə sözü ilə oturub-duran deyil. Bir dəfə gözümün qabağında sözünün qabağına söz dediyinə görə səyyar satıcını diri toyuqla yaxşıca çirpmişdi. Bir əlində balta, o biri əlində toyuq, toyuğun başını kəsməyə aparırmış. Satıcını balta ilə vurmaq istəyib, lakin hirsindən baltanın hansı əlində olduğunu unudub toyuqla döyə-döyə qovalayıb. Toyuq elə kökə düşmüdü ki, yeyiləsi deyildi. Toyuğun iki budundan başqa bir şey qalmamışdı. Babanın gülməkdən qarnı cırılmışdı. Necə olub ki, bizimkilər belə asanca buranı tərk edib gediblər?

- Buraya gələn adam bir nəzakətli danışdı ki, gəl görəsən. “Buradan çıxıb getməlisiniz. Bu mənim günahım deyil”, - dedi. Mən də soruşdum: “Bəs kimin günahıdır? Kimin günahıdırsa vurub uzadım yerə”. - “Şouni Torpaq – Heyvandarlıq” şirkətinin. Mənə onlar əmr ediblər”. - Bəs bu Şouni kimdir belə?” - “Adam deyil, şirkətdir”. Oğlanın beyninə cin vurdu. Vurub uzatmağa bir adam da yoxdur. Hamı hirsini tökəməyə birini axtarmaqdan usandı, lakin mən usanmadım. Mən onların hamısından hirsimi çıxacağam. Heç yerə gedən deyiləm.

Günəşin böyük qızıl bir parçası üfünün üzərində bir müddət asılı qaldı sonra əriyib yoxa çıxdı və həmin yerdə səma aydınlıq idi, günəşin batdığı yerdə qırmızımtıl əskiyə bənzəyən bir bulud parçası asılı qalmışdı. Səmanın şərq hissəsini alatoranlıq bürüdü, şərq tərəfdən yerə doğru zülmət süründü. Alatoranlıqda ilk ulduz parlayıb sönmürdü. Boz rəngli pişik açıq anbara tərəf gizlincə getdi və bir kölgə kimi içəri girdi.

Coud dedi:

- Bu gecə səkkiz mil yol qət edib Con əminin evinə çata bilmərik. Ayaqlarımdan od çıxır. Bəlkə, sizə gedək, Myuli? Burdan ora təxminən bir mil olar.

- Getməyin heç bir mənası yoxdur, - Myuli karıxmış görünürdü. - Arvadım, uşaqlarım, qaynım, hamısı Kaliforniyaya gediblər. Yeməyə heç nə yoxdur. Onlar mənim kimi cinli deyillər, ona görə də yığışib getdilər. Burada yeməyə heç nə yoxdur.

Vaiz əsəbi halda qurdalandı.

- Gərək sən də onlarla gedəydin. Ailəndən ayrılmamalıydın.

- Gedə bilmədim, - Myuli Qreyvs dedi. - Sanki hansısa qüvvə məni buraxmadı.

- Vallah, mən acmışam, - Coud dedi. - Dörd il eyni vaxtda yemək yemişəm. Acından qarnım quruldayır. Myuli, sən nə yeyəcəksən? Bəs indi necə yemək tapırsan?

Myuli utana-utana dedi:

- Bir müddət qurbağa, dələ, bəzən də marmot yedim. Neyləyim? İndi isə kiçik çayın yanındakı kolluqda məftildən tələ qururam. Bəzən doşvan, bəzən də vəhşi quşlar düşür. Hərdən skuns, yenot da tuturam.

O əyildi, kisəsini götürdü və boşaltdı. Üç dovşan kisədən yerə düşüb yumşaq yumaq kimi yuvarlandı.

- Allah razı olsun - Coud dedi. - Artıq beşinci ildir ki, dilimə təzə ət dəyməyib.

Keysi dovşanlardan birini əlini aldı.

- Yeməyini bizimlə paylaşacaqsanmı, Myuli? - o soruşdu.

Myuli həyəcədən vurnuxdu.

- Bu məsələdə seçimim yoxdur. - Söylədiyini sözlərin ədəbsizliyini anlayaraq susdu. - Mən başqa şey demək istəyirdim. Mən başqa...başqa şey - o kəkələdi - yəni, mən demək istəyirdim ki, sənə yeməyə bir şeyin varsa, yanındakı da acdırsa yeməyi olanın seçimi yoxdur. Yəni, tutaq ki, dovşanlarımı götürüb başqa bir yerə gedib onları tək yeyə bilmərəm. Anlıyırsınız?

- Anlayıram, - Keysi dedi. Mən bunu anlayıram, Tom. Myuli bir şey hiss edir, lakin ifadə edə bilmir, mən də ifadə edə bilmirəm.

Tom əllərini ovuşdurdu.

- Kimin bıçağı var? İndi biz bu heyvanları hazırlayacağıq. Gəlin başlayaq.

Myuli əlini şalvarının cibinə saldı və dəstəyi buynuzdan böyük bir qatlama bıçaq çıxartdı. Tom Coud bıçağı ondan aldı, bıçağın ağzını açdı və iylədi. Bıçağı torpağa bir neçə dəfə çəkdi, onu yenidən iylədi, şalvarına sildi, itiliyini baş barmağı ilə yoxladı.

Myuli arxa cibindən bir butulka su çıxarıb artırmanın üstünə qoydu.

- Suyu çox içməyin, - o dedi. - Olan budur. Buradakı su quyusunu doldurublar.

Tom dovşanlardan birini götürdü.

- Biriniz gedin anbardan məftil qırığı gətirin. Evin qırıq taxtalarından ocaq. - O, ölmüş dovşana baxdı. - Dovşanı soyub təmizləməkdən soyub təmizləmək çox asandır. - O, dovşanın bel dərnisini darddı bıçağı içinə saldı, barmaqlarını dəliyə soxub dərini soydu. Dəri corab kimi quyruqdan boyuna, ayaqlardan pəncələrə qədər soyuldu. Coud bıçağı yenə götürdü və dovşanın başını və ayaqlarını kəsdi. Sonra dərini yerə qoydu, dovşanın qarnını qabırğaları boyunca kəsdi, dərinin üzərinə dovşanın bağırsaqlarını tökdü sonra bunların hamısını pambıq tarlasına tulladı. Əzələləri açıq qalan kiçik bədən hazır idi. Coud ayaqların dördünü də kəsdi və ətli kürəyi iki yerə böldü. O, ikinci dovşanı götürəndə Keysi əlində bir topa məftil geri qayıtdı. - İndi ocaq qala, iki dənə də ucuhaça paya çivlə, - Coud dedi. - İlahi! Bunları yeməyə necə səbirsizlənirəm!

Coud o biri dovşanları da soyub təmizlədi, doğradı və tikələri məftilə keçirdi. Myuli və Keysi dağılmış evin parçalanmış lövhələrini qopartdılar, ocaq qaladılar və məftili saxlamaq üçün qabaq-qabağa iki paya çivlədilər.

Myuli Coudun yanına gəldi.

- Bax dovşanın üstündə çibanlar olmasın, - o dedi. - Dovşanı çibanlı-çibanlı yeməyəcəyəm. O cibindən kiçik bir kisə çıxarıb artırmanın üstünü qoydu.

Coud dedi:

- Dovşan tərtemizdir. Aman Allah! Sən də duz da var?! Cibinə yaxşı bax, bəlkə boşqablar və çadır da çıxdı? - O ovcuna duz tökdü və məftilə çəkilmiş ət parçalarının üzərinə səpdi.

Alovun dilləri yuxarı uzanırdı, evə gölgələr salırdı, quru lövhələr çartıldıyırdı. Göy üzü demək olar ki, qaralmışdı, ulduzlar aydın görünürdü. Boz rəngli pişik anbardan çıxdı və miyovlayaraq ocağa tərəf yaxınlaşırdı, lakin birdən döndü və pambıqlığa atılan bağırsağ yığınlarından birinə doğru getdi. Pişik bağırsaqları çeynədi və uddu, bağırsaqlar ağzından sallanırdı.

Keysi ocağın yanında əyləşmiş, ocağa taxta parçaları atır, uzun lövhələrin ucları yandıqca onları oda tərəf itələyirdi. Yarasalar odun işığında görünür və yoxa çıxırdılar. Pişik gizlicə ocağa yaxınlaşdı, dodaqlarını yaladı, üzünü və bığlarını yudu.

Coud ət tikələri keçirilmiş məftilin iki ucundan tutaraq ocağa tərəf yaxınlaşdı.

- Hə, Myuli, sən bu tərəfdən tut, məftili bu payaya dola. Bax belə. İndi gəl tarım çəkək. Köz olana qədər gözləmək lazımdır, mənim səbrim artıq tükənib. - O, məftili tarım çəkdi sonra bir çubuq tapdı və ət tikələrini odun üzərinə gələnə qədər məftilin üzərində sürüşdürdü. Od ət tikələrinin ətrafını qarşdı, tikələr sərtləşdi və parlaq qabığa büründü. Coud ocağın yanında əyləşmiş, məftilə yapışmasın deyər əlindəki çubuqla əti tərpedir və çevirirdi. - İndi yaxşıca yeyib içəcəyik, - o dedi. - Myuli bizə duz da, su da, dovşan da təşkil elədi. Kaş cibində bir küpə də qarğıdalı aşılı olardı. Başqa heç nə istəmirəm.

Ocağın o biri tərəfində əyləşən Myuli dedi:

- Siz buradakı yaşayış tərzimə baxıb məni dəli hesab eləyirsiniz?
- Dəli, yox bir! - Coud dedi. - Kaş hamı sən kimi dəli olaydı.

Myuli davam elədi:

- Bəli, qəribə bir şeydir. Mənə buradan çıx get deyəndə sanki mənə nə isə oldu. Öncə dedim gedim qarşıma çıxan hər kəsi öldürüm. Sonra bizimkilər qərbə çıxıb getdilər. Mən də sərgərdan gəzməyə başladım. Sərsəri kimi gəzirdim. Uzaqlara getmirdim. Harada gəldi yatırdım. Bu axşam burada gecələmək istəyirəm. Ona görə bura gəlmişəm. Öz-özümə deyirəm: "Mən camaatın əşyalarından muğayat olum ki, onlar geri qayıdanda hər şey qoyub getdikləri kimi olsun. Lakin bilirəm ki, özüm özümü aldadıram. Muğayat olacaq heç nə yoxdur. Heç kəs geri qayıtmayacaq. Mən isə burada qəbristanlıq xortdanı kimi dolaşıram.

- Öyrəşdiyin yerdən ayırlmaq çətindir, - Keysi dedi. - Fikirlərə də öyrəşəndən sonra heç cür başından çıxarda bilmirsən. Mən artıq vaiz deyiləm, lakin bir də görürəm ki, heç özüm də fərqinə varmadan dua oxuyuram.

Coud məftilə keçirilmiş ət tikələrini çevirdi. Ətlərin yağı damlayır, oda düşən hər damla daha da parlaq alov çıxarırdı. Ətlərin hamar səthi bürüşür və xəfif qəhvəyi rəng alırdı.

- İyləyin, - Coud dedi. - Bəh-bəh! Bir əyilin, iyləyin görün nə yidir ey!

Myuli davam etdi:

- Qəbiristanlıq xortdanı kimi...Xatirəsi olan yerləri dolaşmışam. Bizim sahənin arxasındakı dərədə bir kolluq var. Mən ilk dəfə bir qızla orada yatmışdım. On dörd yaşım var idi. O vaxtlar erkək maral kimi hoppanırdım, sıçrayırdım, böyürürdüm, bir təkə kimi səkirdim. Oraya getdim, yerə uzandım, hər şey sanki yenidən baş verirmiş kimi bir-bir gözümün qabağına gəldi. Orada anbarın yanında bir yer var, orada bir buğa atamın qarnını deşərək öldürmüşdü. Qanı torpağın üstündəydi. İndi hələ də durur. Heç kəs təmizləməmişdi. Atamın qanının hopduğu torpağa əlimi sürtdüm. - O əsəbdən susdu. - Siz elə bilirsiniz başıma hava gəlib?

Coud əti çevirdi, dalğın-dalğın baxır, öz-özünə düşünürdü. Keysi dizlərini çənəsini altına yığıb ocağa baxırdı. Adamlardan on beş addım arxada uzun quyruğunu səliqə ilə qabaq ayaqlarının ətrafına dolayan doymuş pişik oturmuşdu. Böyük bir bayquş başlarının üstündən keçərkən qışqırdı, ocağın işığında onun ağ sinəsi və açıq qanadları göründü.

- Xeyr, - Keysi dedi. Yalnız qalmısan, lakin başına hava gəlməyib.

Myulinin dərisi tarım çəkilmiş balaca sifəti sanki daşlaşmışdı.

- Mən əlimi atamın qanının hələ də qaldığı torpağa çəkdim. Atam sinəsindəki dəliklə gözümün qabağına gəldi, sanki onun mənə söykənib necə titrədiyini hiss etdim sonra isə yıxılıb əlini-ayağını uzatdığı elə bil gözlərim önündə yenidən canlandı. Çəkdiyi ağrıdan gözləri bulanmış, vücudu hərəkətsiz qalmış, gözləri parlayır... göyə baxırdı. Mən hələ kiçik bir uşaq idim, yanında əyləşmişdim, nə ağlayır, nə də çığırırdım, sakitcə əyləşmişdim. - O, cəld başını yırğaladı. Coud isə yavaş-yavaş ətləri çevirirdi. Sonra isə Coudun doğulduğu otağa girdim. Yataq artıq

yox idi, otaq isə yerində idi. Xatirələr hamısı canlı idi, baş verdikləri yerdə necə var eləcə də qalmışdılar. Cou orada dünyaya gəldi. Ağzını açıb havanı ciyərlərinə çəkdikdən sonra elə çığırışdı ki, bir mil aralıdan eşidilmişdi, nənəsi isə yanında dayanıb elə hey deyirdi: “Ay mənim göyçək balam!”. Nəvəsinin olmasına o qədər sevinmişdi ki, karıxdığından üç fincan qırmışdı.

Coud boğazını arıtladı.

- Artıq yeməyimizi yesək yaxşı olar.

- Qoy yaxşıca qızarsın, qaralantəhər olsun, - Myuli hirsələ dedi. - Mən danışmaq istəyirəm. Çoxdandır heç kəslə danışmıram. Havalıyamsa, havalıyam, hər nəyəm buyam. Qəbiristanlıq xortdanı kimi gecələr bu evdən o evə dolaşırım. Piterlərə oradan Ceykoblara, Renslərə, Coudlara. Evlərin hamısı qaranlıqdır elə bil siçovul yuvalarıdır, lakin vaxt var idi bu evlərdə necə gözəl ziyafətlər verilirdi, rəqslər olurdu. Dualar oxunurdu, tanrının şəninə oxunan dini nəğmələrin səsləri yüksəlirdi, toylar çalınırdı – həmin bu evlərdə. Bütün bunları düşündükcə şəhərə gedib hamını öldürmək istəyirəm. Torpaqları traktorla şumlayıb insanları buradan qovmaqla nə əldə edilə bilər? Öz gəlir səviyyələrini saxlamaq üçün heç bilirsiniz nəyi alıblar? Onlar torpağın üstündə can verən atamı, ilk nəfəsini alıb çıxıran Counu, gecə kolluğun altında təkə kimi səkən mənə alıblar. Daha nə alacaqlar? Torpaq gücdən düşüb. Neçə ildir məhsulumuz zəifdir. Lakin ofisdə rahat masalarda oturan bu əclaf uşağı əclaf öz gəlirləri üçün camaatı iki yerə böldülər. Bəli, iki yerə parçaladılar. Camaat yaşadığı yerlə qaynayıb-qarışıb bir bütün olur. Camaat artıq bir bütün deyil, çünki əşya ilə dolu maşında yollarda didərgin qalıb. Onlar artıq yaşamırlar. Bu əclaf uşağı əclaf camaatı öldürdülər. - Myuli susdu, lakin onun nazik dodaqları hələ də tərənir, köksü enib qalxırdı. O, əyləşdi və ocağın işığında əllərinə baxdı. - Mən...mən xeyli vaxtdır heç kəslə dərtləşməmişəm, - o asta, üzrxahlıq diləyən səslə dedi. - Qəbiristanlıq xortdanı kimi buralarda veyllənirəm.

Keysi uzun taxtaları ocağa itələdi, alov taxtaların ətrafını qarşdı sonra yenidən ət tikələrinə doğru uzandı. Evin taxta divarları gecənin sərin havasında yığıldıqca ucadan cırıldayırdı. Keysi sakitcə dedi:

- Yollarda didərgin qalan camaatı görməliyəm. Hiss edirəm ki, onları görməliyəm. Onlara moizə yox, kömək lazımdır. Yerdə yaşaya bilməyən insanları cənnətlə ümidləndirməkdən necə danışmaq olar? Öz ruhları məyus və pəjmürdə ikən müqəddəs ruhdan necə bəhs etmək olar? Onların köməyə ehtiyacı var. Onlar ölümə baş əyməzdən öncə yaşamaladırlar.

Coud əsəbi halda qışqırdı:

- Eh, bəsdirin də! Gəlin tikələr quruyub siçan boyda olmamış yeyək. Bir buna baxın. İyləyin, görün nə qiyamət iyi var! - O, sıçrayaraq ayağa qalxdı və məftilin üstündəki ət tikələrini oddan qırağa sürüşdürdü. Sonra Myulinin bıçağını götürüb bir tikə əti kəsib məftildən ayırdı. - Bu vaizin, - o dedi.

- Sənə demişəm axı, mən artıq vaiz deyiləm.

- Yaxşı, elə isə vaizin yox, sadəcə adamın. - Coud bir tikə də kəsdi. - Bu isə sənin, Myuli, məyusluqdan iştahan küsməyibsə. Bu dovşanın əti elə bil daşdır. - Coud arxaya əyləşdi, uzun dişlərini ətə keçirdi, böyük bir tikə qoparıb çeynəməyə başladı. - Uy da! Görün necə xırçıldır! - acgözlüklə bir tikə də dişlədi.

Myuli hələ də əyləşib öz ət payına baxırdı. - Bəlkə də mən bunları sizə söyləməli deyildim, - dedi. - Bəlkə, belə şeyləri öz aqlında saxlasan daha yaxşı olar.

Keysi ağızı dovşan əti ilə dolu çönüb baxdı. O, əti çeynəyirdi, əti hər dəfə udanda boyun əzələləri tərpənirdi.

- Xeyr, söyləmək lazım idi, - o dedi. - İnsan bəzən danışaraq dərini yüngülləşdirir. Aldam öldürmək istəyən biri danışaraq hirsini boşaldır və öldürmək fikrindən daşınır. Sən düz elədin. Heç kəsi öldürmək lazım deyil. Özünü ələ al. - O, dovşandan bir tikə də dişlədi.

Coud sümükləri ocağa tulladı, yerindən sıçrayıb qalxdı və məftildən bir tikə də kəsib görürdü. Myuli yavaş-yavaş yeməyə başlamışdı, onun kiçik və narahat gözləri gah, Couda, gah da Keysiyə baxırdı. Coud quduz heyvan kimi acıqla yeyirdi, ağızının ətrafında yağ ləkələri var idi.

Myuli bir xeyli ona az qala qorxa-qorxa baxdı. Sonra ət tikəsi olan əlini aşağı saldı və dedi:

- Tommi.

Coud əti gəmirməyə ara vermədən başını qaldırdı.

- Nədir? - o, ağzı dolu-dolu soruşdu.

- Tommi, hamını öldürmək istədiyimi söylədiyim üçün mənə hirsələnmədin? İncimədin ki, Tom?

- Xeyr, incimədim - Tom dedi. - Olan olub, keçən keçib.

- Hamı bilirdi ki, sənin günahın yoxdur, - Myuli dedi. Qoca Törnbul həbsdən çıxandan sonra səndən intiqam alacağını deyirdi. Deyirdi ki, o, oğlumu öldürüb, mən bunu ona bağışlamayacağam. Hamı onunla söhbət edib onu bu fikrindən daşındırdı.

- Biz sərxoş idik, - Coud astaca dedi. - Sərxoş idik və rəqs edirdik. Davanın necə başladığını heç özüm də bilmirəm. Bıçaq mənə girən kimi ayıldım. Bir də onu gördüm ki, Herb əlində bıçaq üstümə gəlir.

Orada məktəbin divarına söykənmiş bir kürək var idi. Onu götürüb Herbin başına çırpıdım. Herbə qarşı heç bir düşmənçiliyim yox idi. O, yaxşı oğlan idi. Uşaq vaxtı bacım Rouzun arxasınca düşərdi. Herbdən zəhləm getmirdi, əksinə, o xoşuma gəlirdi.

Hamı Herbin atasına bunu izah elədi və axırda onu birtəhər sakitləşdirdilər. Mənə kimsə demişdi ki, Törnbul ana tərəfdən Hetfildə qohumluğu çatır ona görə də özünü dartır. Bilmirəm bu belədir, ya yox. O da bütün ailəsi ilə birgə altı ay öncə Kaliforniyaya getdi.

Coud son tikələri məftildən götürdü, payladı, özü isə yenidən ocağın yanında əyləşdi. O, indi yavaş-yavaş yeyirdi, əti yaxşıca çeynəyirdi və qolu ilə ağzının yağını silirdi. Onun qara və yarıqapalı gözləri sönməkdə olan ocağa dağlın-dalğın baxırdı.

- Deməli hamı qərbə tərəf gedir , - o dedi. - Mən iltizamla azadlığa buraxılmışam. Başqa ştata gedə bilmərəm.

- İltizam? - Myuli soruşdu. - Bu barədə eşitmişəm. İltizamla azadlığa buraxmaq necə olur?

- Mən vaxtından əvvəl, üç il qabaq azadlığa çıxmışam. Müəyyən şərtlər var ki, onları yerin yetirmək lazımdır, yoxsa səni yenidən içəri basırlar. Vaxtaşırı məruzə eləmək lazımdır.

- Mak-Alesterdə səninlə necə davranırdılar? Mənim arvadımın əmisioğlu orada idi, gününü göy əskliyə bükmüşdülər.

- Xeyr, o qədər də pis davranmırdılar, - Coud dedi. - Başqa həbsxanalardan pis deyil. Lakin, şuluqluq salsan aşının suyunu verəcəklər. Nəzarətçilər ilişməsələr həbsxanada rahat dolanmaq olar. İlişsələr işin fıriqdir. Mən onlarla yaxşı yola gedirdim. Hamı kimi mən də başqasının işinə qarışmırdım. Yaxşı yazı yazmağı öyrəndim. Quş və başqa şeylərin şəklini çəkməyi bacarıram. Atam birnəfəsə quş çəkdiyimi görəndə çox hirsələnəcək. Atam belə şeylərə çox hirsələnir. Belə hoqqaları heç bəyənmir. Heç adi yazı yazmağı da xoşlamır. Elə bil belə şeylərdən qorxur. Atam hər dəfə kiminsə yazı yazdığını görəndə elə bilirdi ki, onun nəyinsə əlindən alacaqlar.

- Səni heç döyüb eləməyiblər?

- Xeyr, çünki mən dinc dururdum. Əlbəttə, dörd il hər gün eyni şeyi etmək kimi isətəsən dəli eliyər. Yadına düşəndə xəcalət çəkəcəyin bir iş görmüsənsə cəza çəkdiyən müddətdə peşmançılıq hissi keçirirsən. Mən xəcalət çəkəcək bir iş görməmişdim, düz sözümdür, əgər indi də Herb Törnbul əlində bışaqla üstümə cumsa yenə də kürəklə başını əzərəm.

- Sənin yerində kim olsa eyni şeyi edər, - Myuli dedi. Vaiz ocaqdan gözünü ocağa zilləmişdi və artan qaranlıqda onun hündür alını ağappaq görünürdü. Alovun parıltıları onun damarlı boynunu üzə çıxarırdı. O dizlərini qucaqlayıb ələşmişdi, barmaqlarını şaqqıldadırdı.

Coud yeməkdən artıq qalan sümükləri ocağa atdı, barmaqlarını yaladı və şalvarına sildi. O ayağa qalxdı butulkanı artırmadan götürdü, azacıq qurtumladı və yenidən əyləşmədən öncə butulkanı digərlərinə ötürdü. Sonra sözünə davam etdi:

- Məni ən çox narahat eləyən boş yerə yatmağım idi. Bir inəyi ildırım vurub öldürsə, ya da sel aparsa burada xüsusi mənə axtarmayacaqsan. Olacağa çarə yoxdur. Lakin, bir dəstə adam səni dörd illiyə içəri basıb otağının ağızını qıfıllayırsa, bunda hansısa bir mənə olmalıdır. Güman ki, bu adamlar nə etdiklərini düşünmüşdülər. Beləcə məni içəri basdılar və dörd il məni həbsdə saxladılar və yeməyimi verdilər.

Guya bu məni ya islah etməlidir ki, mən bir daha cinayət etməyim, ya da ki, məni qorxutmalıdır ki, mən qorxumdan bir daha belə bir şey etməyim...- O susdu. - Lakin, Herb və ya başqa biri üstümə gəlsə mən yenə də eyni şeyi edəcəyəm. Xüsusən də əgər sərxoş olsam. Bu cür mənasızlıq adamı narahat edir.

Myuli qeyd etdi:

- Hakim deyirdi ki, bu tamamilə sənin günahın olduğundan sənə yüngül cəza verib.

Coud sözünə davam etdi:

- Mak-Alesterdə ömürlük həbsə məhkum olunmuş biri var idi. Elə hey oxuyurdu. Nəzarətçilərin katibi idi, mətublar yazırdı və bu kimi başqa işlər görürdü. O çox ağıllı adam idi, hüquq və başqa mövzularda çoxlu kitablar oxuyurdu. Bir gün həmin adamla bu məsələ barədə danışdım, çünki o çoxlü kitablar oxuyurdu. O mənə dedi: kitab oxumağın bu işdə heç bir faydası yoxdur. Deyir mən həbsxanalar barədə hər şeyi oxumuşam, həm keçmiş, həm də indiki həbsxanalar barədə və indi bu iş mənə daha da mənasız gəlir. Deyir burada elə bir qarışıqlıqdır ki, heç şeytan da baş açmaz və heç kəs bununla bağlı heç nə edə bilmir və bunu dəyişdirməyə heç kəsin ağı çatmır. Deyir Allah xatirinə bu barədə kitab oxuma, çünki birincisi ağıln qarışacaq, ikincisi də hökumət adamlarına hörmət eləməyəcəksən.

- Mən onsuz da onlara hörmət eləmirəm, - Myuli dedi. - Bizim bildiyimiz bir hökumət var, o da bizə sadəcə etibarlı gəlir mənbəyi kimi baxır. Bir şeyi anlaya bilmirəm: traktoru sürən Uill Fili indi öz kəndçilərinin əklib-becərdiyi torpaqların ağası oldu. Bu mənə rahatlıq vermir. Buraya başqa bir yerdən kimsə gəlsəydi deyərdik ki, buradakı vəziyyətdən xəbəri yoxdur, axı Uill buralıdır. Bu iş məni o qədər narahat elədi ki, getdim və özündən soruşdum. Dərhal özündən çıxdı. “Mənim iki uşağım var, - dedi. - Arvadım və qaynanam var. Onlara da yemək lazımdır.” Cin atına minmişdi. “Mən hamıdan əvvəl öz ailəm barədə düşünürəm, - dedi. - O birilər isə qoy öz qayğılarına özləri qalsınlar.” Yəqin söylədiklərindən xəcalət çəkirdi, ona görə də hirslənmişdi.

Cim Keysi sönməkdə olan ocağa baxırdı, gözləri geniş açılmış, boyun əzələləri şişmişdi. Birdən o bağırdı:

- Bildim! Əgər məndə bir damcı ağıl varsa, anladım. Birdənbirə hər şeyi anladım. - O sıçrayaraq ayağa qalxdı və başını yelləyərək var-gəl eləməyə başladı. - Bir zaman mənim bir çadırım var idi. Hər gecə üçün beş yüz nəfər adam toplaşdı. O vaxtlar siz məni hələ tanımırdınız. - O dayandı və üzünü onlara çevirdi. - Mənim istər anbarda, istərsə də açıq havada moizə oxuyandan sonra nə vaxtsa pul topladığımı görmüsünüz?

- Yox, heç vaxt, - Myuli dedi. - Burada camaat pul verməməyə o qədər öyrəşmişdi ki, başqa vaizlər papaqlarını uzadanda yaman hirslənirdilər. Sən tamamilə düz deyirsən.

- Yemək təklif edəndə imtina etmirdim, - Keysi sözünə davam etdi. - Öz şalvarımın cındırı çıxanda şalvar götürürdüm və ya ayaqqabıların altı yeyiləndə və ayağım yerə dəyəndə bir cüt köhnə ayaqqabı götürürdüm. Lakin, çadırda olduğum vaxtlar belə deyildi. Bəzi günlər on, bəzən isə iyirmi dollar toplayırdım. Lakin, bu məni məmnun etmirdi. Ona görə də, toplamaqdan əl çəkdim və bir müddət həyatımdan məmnun idim. İndi mən hər şeyi anlayıram. Lakin, bunu sözlə ifadə edə bilmirəm. Deyəsən heç buna cəhd də etməyəcəyəm. Bəlkə də, bir vaizə lüzum var. Bəlkə də, mən yenidən moizə oxuya bilərəm. Camaat yollarda didərgindir,

təkbaşına, torpaqsız, evsiz-eşiksiz qalıb. Onlara başlarını soxmağa bir dam lazımdır. Bəlkə də...

O, dayanıb ocağa baxırdı. Boynunun əzələləri daha da çox şişmişdi, ocağın işıltısı gözlərinin dərinliyinə nüfuz edir və orada qırmızı qılgıncımlar parıldadırdı. Keysi ayaq üstə durub ocağa baxırdı, üzü gərgin idi, sanki o nəyi isə dinləyirdi, bir az öncə bir yerdə durmayan, fəal əllər sakitləşdi və bir anda ciblərə girdi. Yarasalar ocağın donuq işığında dövrə vurur, uzaqda tarlallarda quşun zəif qaqqıldısı eşidilirdi.

Tom ağır-ağır əlini cibinə saldı, oradan tənbəki kisəsini çıxartdı və gözlərini kömürdən çəkməyərək yavaş-yavaş bir papiros eşməyə başladı. O vaizin sözlərinə məhəl qoymamışdı, sanki bu Keysinin şəxsi işidir və ona qarışmaq lazım deyil. O dedi:

- Həbsxanada hər gecə yatağında uzanıb düşürdüm: görəsən evə qayıdanda necə olacaq? Bəlkə babam və nənəm o vaxta ölmüş olacaqlar, bəlkə də yeni uşaqlar doğulmuş olacaq. Bəlkə atam əvvəlki kimi sərt olmayacaq. Anam isə özünə istirahət verəcək və ev işlərini Roza görəcək. Bilirdim ki, evdə hər şey qoyub gəldiyim kimi olmayacaq. Yaxşı, burada gecələyə bilərik. Səhər isə işıqlaşan kimi Con əmigilə gedəcəyik. Ən azından mən gedəcəyəm. Keysi, sən də gedirsən?

Vaiz hələ də ayaq üstə dayanıb közlərə baxırdı. O yavaşca dedi:

- Hə, səninlə gedəcəyəm. Sizinkilər yola düşəndə də onlarla gedəcəyəm. Madam ki, camaat yollardadır, mən də onlarla birlikdə olacağam.

- Gözümüz üstə yerin var, - Coud dedi. - Anam xətrini çox istəyir. Sənin güvənilişi bir vaiz olduğunu söyləyirdi. Onda Roza hələ balaca idi. - O Myuliyə tərəf çöndü: - Sən bizimlə gedəcəksən? - Myuli onların gəldiyi yola tərəf baxırdı. - Bizimlə gələcəksən, Myuli? - Coud təkrar elədi.

- A? Yox, Mən heç yerə getmirəm, buradaca qalacağam. Uzaqda enib qalxan işığı görürsən? Bu yəqin ki, tarlanın başıçısıdır. Ola bilsin, ocağımızı görüb.

Tom həmin tərəfə baxdı. İşıq tərənin araxasından yuxarı doğru yaxınlaşırdı.

- Biz heç bir pis iş görməmişik - o dedi. - Əyləşmişik, vəssalam. Biz heç nə eləmirik.

Myuli hırıldadı.

- Ay-hay! Elə burada olmaq bəsdir. Başqasının ərazisinə zorla girmişik. Burada qala bilmərik. İki aydır məni tutmağa çalışırlar. Görün nə deyirəm: əgər bu maşındırsa pambıqların içinə girib uzanmalıyıq. Uzağa getmək lazım deyil. Qoy tapsınlar görüm necə tapırlar! Hər bir cərgəni qarış-qarış axtarmalıdılar. Başınızı qaldırmayın, vəssalam.

- Sənə nə olub, Myuli? - Coud təccübləndi. - Sən gizlənpaç oynayacaq adam deyildin. Qəddar idin.

Myuli yaxınlaşan işıqdan gözünü çəkirdi.

- Hə, - o dedi. - Canavar kimi qəddar idim. İndi isə bir göstəbək kimi qəddaram. Əgər ova çıxmısan, deməli ovçusan, oçular isə güclü olur. Ovçuya bata bilməzsən.

Səni ovlamağa gəliblərsə, vəziyyət dəyişir. Sən artıq əvvəlki sən deyilsən. Əvvəlki gücün qalmır. Qəzəbin qalır, gücün isə qalmır. Uzun müddətdir məni ovlayırlar. Mən artıq ovçu deyiləm. Bəlkə də qaranlıqda kimisə vura bilərəm, lakin payanı kiminsə başına keçirə bilmərəm. Sizi də özümü də boş yerə aldatmağın heç bir faydası yoxdur. Bax məsələ belədir.

- Yaxşı, elə isə get gizlən, - Coud dedi. - Biz isə Keysi ilə bu əclaflarla bir-iki kəlmə söhbət eləyək.

İşıq zolağı artıq yaxın idi, sonra göyə qalxdı, yoxa çıxdı sonra yenə göyə qalxdı. Üçü də dayanıb ona baxırdılar.

Myuli dedi:

- Ovlanmağın bir cəhəti də var. Bütün pis şeylər barədə düşünürsən. Özün ov elədiyən vaxt bunlar barədə düşünmürsən və heç nədən qorxmursan. Sən özün dedin ki, bir xata törətsən səni yenidən cəzanın yerdə qalan hissəsini çəkmək üçün Mak-Alesterə göndərəcəklər.

- Doğrudur, - Coud razılaşdı. - Mənə belə dedilər, lakin burada torpağın üstündə oturmaq, dincəlmək və ya yatmaq xata törətmək deyil. Burada pis bir şey yoxdur. Bu sərxoş olmaq və ya dava salmaqla bir deyil.

Myuli güldü:

- Görərsən. Otur burada maşını gözlə. Bəlkə bu Uill Filidir, o indi şerif köməkçisidir. O səndən soruşacaq: “Başqasının ərazisində nə işiniz var?” Sən Uillin çoxdanın axmağı olduğunu bilirsən, ona görə də ona deyəcəksən: “Sənə nə var?” O hirslənəcək və bağıracaq: “Sürüş burdan, yoxsa səni basaram içəri” Sən isə hər yoldan ötən Filinin hirsindən və qorxusundan üstünə qışqırıb sənə əmr eləməyinə dözməyəcəksən. O da sənə yalandan hədə-qorxu gəldiyi üçün sözündən geri dönməyəcək, sən isə hirslənəcəksən və dirənəcəksən. Ondansa pambıqların içinə uzanmaq daha asandır, qoy axtarsınlar. Bu həm də daha əyləncəlidir, çünki onlar hirslənirlər, lakin heç nə edə bilmirlər. Sən isə uzanıbrsan özünçün və onları ələ salırsan. Halbuki, Uill və ya başqa bir rəislə danışsan, özünü ələ ala bilməyib onları çırpacaqsan sonra da onlar səni yaxalayıb yenidən Mak-Alesterə göndərəcəklər ki, cəzanın yerdə qalan üç ilini çəkəsən.

- Ağillı söz deyirsən, - Coud dedi. - Dediklərinin hamısı doğrudur. Lakin, lənət olsun! Onların dediyi ilə otrub-durmaq istəmirəm! Gedib o Uilli nə əzişdirərdim!

- Uillin tufəngi var, - Myuli dedi. - Ondən istədiyini vaxt istifadə edə bilər, çünki şerif köməkçisidir. Deməli ya o səni öldürəcək, ya da sən onun tufəngini alıb onu öldürməlisən. Gedək, Tommi. Sən belə düşün: tarlaya uzansam onları axmaq yerinə qoyacağam. Burada əsas məsələ özünü buna inandırmaqdır. - Parlaq işıq zolaqları göyə yüksəlmişdilər, yolda mühərrikin gurultusu eşidilirdi. - Getdik, Tommi. Uzağa

getmək lazım deyil, on dörd-on beş cərgə qabağa getsək bəsdir. Oradan nə etdiklərini görə biləcəyik.

Tom ayağa qalxdı.

- Vallah, düz deyirsən, - dedi. - Necə olur-olsun, mənə heç bir şeydə qalib gəlmək qismət deyil.

- Getdik. Bu tərəfdən gəlin. - Myuli evin ətrafına dolandı, təxminən əlli metr pambıq tarlasına girdi. - Kifayətdir, - o dedi. - İndi uzanın. Işıq bu tərəfə salsalar, sadəcə başınızı aşağı əyin. Çox əyləncəlidir. - Üçü də yerə uzanıb dirsəklərini yerə dayadılar. Birdən Myuli sıçrayıb qalxdı və evə tərəf qaçdı, bir az sonra geri qayıtdı, yerə pencək və bir cüt ayaqqabı atdı. - Birdən haqq-hesab çəkmək üçün götürüb apararlar, - o dedi.

Işıq zolaqları yuxarı yüksəldi və aşağı evin üstünə düşdü.

Coud soruşdu:

- Bəlkə onlar cib fənərləri ilə axtarmağa gəldilər? Kaş bir çubuq götürəydim.

Myuli hırıldadı:

- Yox, gəlməzlər. Sənə dedim axı mən köstəbək kimi qəddaram. Uill bir gecə sən deyəni elədi. Mən də payanı başına necə keçirtdimsə özündən getdi. Sonra hamıya deyirdi ki, beş nəfər üstünə tökülüşüb.

Maşın evin qarşısına gəldi, proyektorun yumru işığı evin üstünə düşdü.

- Əyilin, - Myuli dedi. Soyuq, ağ işıq zolağı başlarını üstündə dolaşdı və tarlanı ələk-vələk elədi. Onlar heç bir hərəkəti görə bilmirdilər, lakin maşının qarısının şappıltı ilə örtüməsini və bəzi səsələr eşitdilər. - Çalışın işığa çıxmayın, - Myuli pıçıldadı. Bir-iki dəfə faralara atəş açmışam. Ona görə Uill indi çox diqqətli hərəkət edir. Bu gecə tək gəlməyib. - Onlar döşəmə taxtaların üstündə gəzən ayaq səsələri eşitdilər sonra evin içində əl fənərinin işığını gördülər. - Atəş açım? - Myuli pıçıldadı. - Haradan atıldığını görməyəcəklər. Qoy onları bir az karıxdırım.

- Yaxşı at, - Coud dedi.

- Atma, - Keysi pıçıldadı. - Bunun nə xeyri var? Faydasız işdir. Elə bir şey edək ki, bir mənası olsun.

Evin yanından bir cırıltı səsi eşidildi.

- Ocağı söndürürlər, - Myuli pıçıldadı. - Üstünə toz tökürlər. - Maşının qapısı şappıltı ilə örtüldü, faralar yenidən yolu işıqlandırdılar. - İndi əyilin! - Myuli əmr elədi. Onlar başlarını aşağı əydilər, proyektorun işığı başlarının üstündən keçdi, pambıq tarlasını ələk-vələk elədi, sonra maşın işə düşdü, yerindən tərpəndi və təpəyə qalxıb gözdən itdi.

Myuli cərgələrin arasında dikəldi.

- Uill həmişə getməzdən əvvəl belə eləyir. Mən artıq buna elə öyrəşmişəm ki, bunu nə vaxt edəcəyini əvvəlcədən bilirəm. Hərifə elə gəlir ki, biclik işldir.

Keysi dedi:

- Bəlkə evdə kimsə qalıb? Evə qayıdan kimi bizi tutacaqlar.

- Ola bilər. Siz burada gözləyin. Mən onların fırladaqlarını bilirəm. - Myuli sakitcə uzaqlaşdı, onun ardınca sadəcə quru kəsəklərin zəif xırçılıtsı səsi eşidilirdi. Coud və vaiz onun yeriməyini diqqətlə dinlədirlər, lakin Myuli artıq uzaqda idi. Bir az sonra o evin kandarından bağırdı: - Heç kəs yoxdur. Gəlin.

Onlar birtəhər qalxdılar və qarşıda qaralan evə tərəf getdilər. Myuli ocaq qaladıqları yerin yanında onları gözləyirdi. Ocaqdan qalan altından tüstü çıxan toz qalağı idi.

- Heç kəs yoxdur, belə də bilirdim, - Myuli fəxrlə dedi. - Uillin başına vurub uzatmağım, bir-iki dəfə faralara atəş açmağım onları ehtiyatlı olmağa məcbur edir. Kimin etdiyini bilmirlər, mən də özümü ələ vermirəm. Heç bir evin yanında yatmıram. İstəyirsiniz mənimlə gəlin yatmağa elə bir yer göstərim ki, orada sizi narahat etməyəcək.

- Göstər, - Coud dedi. - Biz arxanca gəlirik. Atamın həyətinə gizlənəcəyim heç vaxt ağıma gəlməzdi.

Myuli tarlaları keçdi. Coud və Keysi onun ardınca gəlirdilər. Onlar pambıq kollarını yararaq gedirdilər.

- Sən hələ çox şeydən gizlənməli olacaqsan, - Myuli dedi.

Onlar bir-birinin ardınca cərgə ilə tarlalardan keçdilər. Tezliklə qarşılarına dərin bir dərə çıxdı və onlar dərənin yamacı ilə sürüşərək dibinə düşdülər.

- Vallah, mən bilirəm hara gedirik, - Coud bağırdı. - Çayın sahilindəki mağaraya?

- Doğrudur. Haradan bildin?

- Onu mən özüm qazmışdım, - Coud dedi. Qardaşım Nuhla birlikdə qazmışdıq. Demişdik ki, qızıl axtarıyıq, lakin əslində bütün uşaqlar kimi mağara qazırdıq. Dərənin yamacaları indi onların başlarından yuxarıda idi. - Haradasa burada yaxınlarda olmalıdır, - Coud dedi. - Yadımdadır ki, çox yaxında olmalıdır.

Myuli dedi:

- Mən onun üstünü çır-çırpı ilə örtmüşəm ki, heç kəs tapmasın. Dərənin dibi düzləndi indi onların ayaqları quma dəyirdi.

Coud təmiz qumun üstündə əyləşdi.

- Mən mağarada yatmayacağam, - o dedi. - Bax burada yatacağam. - O, pencəyini qatladı və başının altına qoydu.

Myuli çır-çırpını araladı və öz mağarasının içinə girdi.

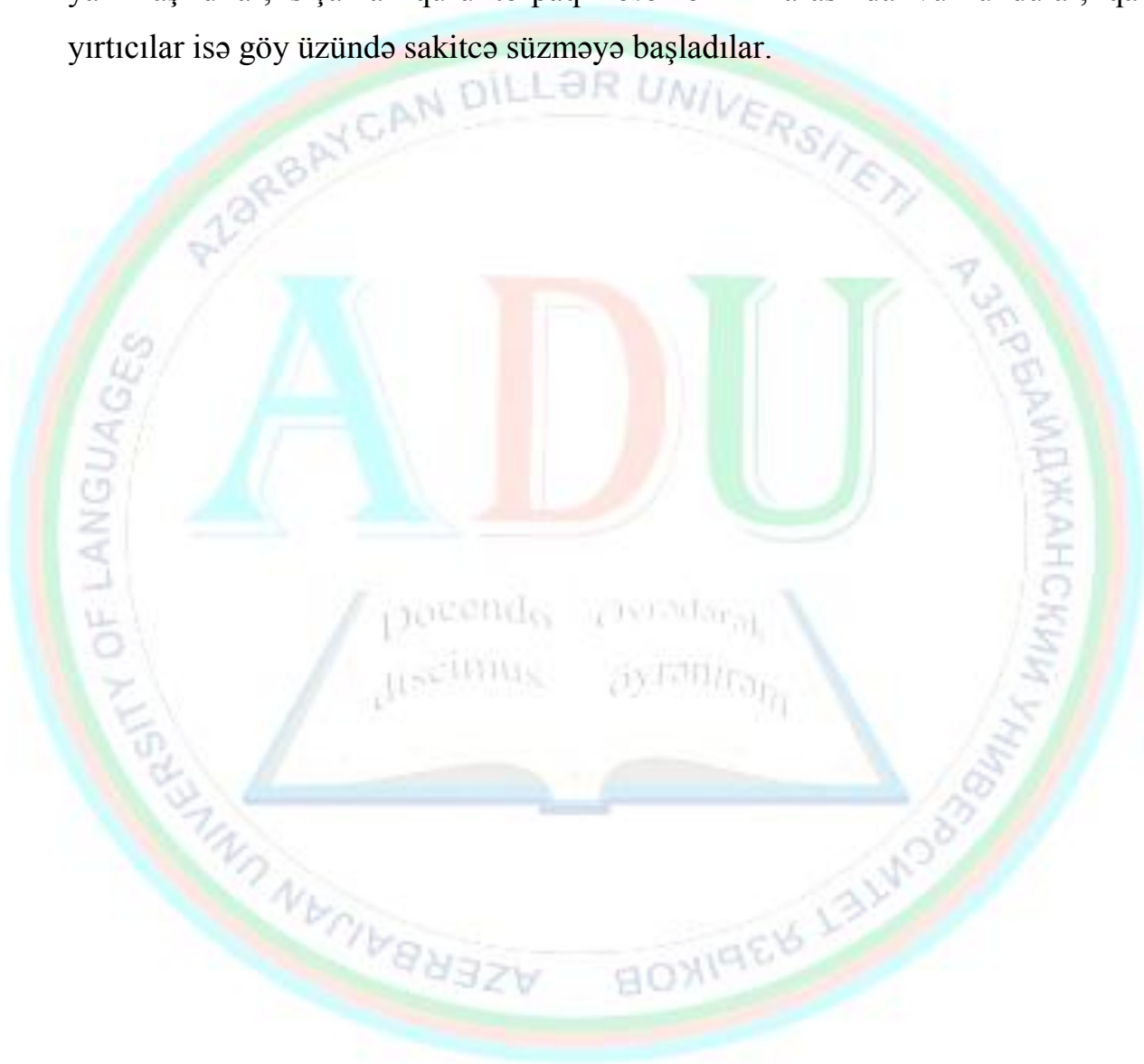
- Məni buranı bəyənirəm! - o bağırdı. - Burada məni heç kəs narahat edə bilməz, ona görə də rahatam.

Cim Keysi Coudun yanında qumun üstündə əyləşdi.

- Yıxıl yat - Coud dedi. - Səhndən Con əmigiylə yola düşəcəyik.

- Yatmaq istəmirəm, - Keysi cavab verdi. - Başında min cür fikir var.

O ayaqlarını qatladı və qıçlarını qucaqladı. Sonra başını arxaya elədi və parlaq ulduzlara baxdı. Coud əsnədi və bir əlini başının altına qoydu. Onlar susmuşdular, yavaş-yavaş torpağın, torpaqda yaşayan heyvanların, kol-kosun qızgın həyatı öz axarı ilə getdi: sünbülqıranlar xışıldadılar, dovşanlar ehtiyatla yaşıl yarpaqlara yaxınlaşdılar, siçanlar quru torpaq kəsəklərinin arasında vurnuxdular, qanadlı yırtıcılar isə göy üzündə sakitcə süzməyə başladılar.

II FƏSİL. VERİLMİŞ TƏRCÜMƏNİN AŞAĞIDAKI NƏZƏRİ SUALLAR ƏSASINDA ŞƏRHİ

1. Tərcümə etdiyiniz əsərin müəllifi barədə məlumat.

Con Ernst Steynbek

Con Ernst Steynbek oğul, Amerika yazıçısı, romançısı, publisisti, şairi, jurnalisti, dramaturqu və ssenaristi (27 fevral 1902-ci il, Salinas, Kaliforniya, ABŞ - 20 dekabr 1968-ci il, Nyu-York, ABŞ) 27 kitab, o cümlədən 16 roman, 6 publisistik kitab, 6 qısa hekayələrdən ibarət toplusunun müəllifi olan amerikalı yazar. Pulitzer mükafatına layiq görülmüş “Qəzəb salxımları” (1939) Steynbekin şah əsəri hesab olunur. Əsər çap olunandan sonrakı 75 il ərzində 15 milyon nüsxə satılmışdır.

Steynbek 1962-ci il ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı olmuş və “Amerikan ədiblərinin nəhəngi” adlandırılmışdır. Onun əsərləri xaricdə geniş oxucu kütləsinə malikdir və əsərləri qərb ədəbiyyatının klassikası hesab olunur.

Tərcümeyi-hal

Con Ernst Steynbek 27 fevral 1902-ci ildə Salinas, Kaliforniyada dairə administrasiyası məmurunun ailəsində anadan olmuşdur. Stenbekin irland və alman əsli var idi. İohann Adolf Qrosstenbek, onun ata tərəfdən babası ABŞ-a köçəndə soyadını ixtisar etmişdir.

Atası Con Ernst Stenbek xəzinədar işləyirdi. Conun anası Oliviya Hamilton, keçmiş məktəb müəlliməsi Steynbekin oxu və yazıya olan böyük həvəsini bölüşürdü. Steynbek məhsuldar torpaqların arasında kiçik şəhərdə yaşayırdı. O, yayı yaxınlıqdakı rançolarda işləyərək, sonra isə Skrekels rançosunda işçi-miqrantlarla birgə keçirirdi. O mühacir həyatının sərt cəhətlərindən və insan mahiyyətini qaranlıq tərəfindən xəbərdar olur və bu “Siqnalar və insanlar” əsərində öz əksini tapır. Steynbek dairəyə, yerli meşələrə, tarlalara və fermalara da bələd olurdu.

1919-cu ildə Steynbek orta məktəbi bitirir Stenford universitetinə daxil olur və orada fasilələrlə 1925-ci ilədək oxuyur və sonda oradakı təhsilini yarımçıq qoyur. O, Nyu-Yorka gedir, təsadüfi qazanclarla dolanaraq yazıçı olmaq arzusunu dalınca gedir. Onun əsərlərini çap etməyəndə o, Kaliforniyaya qayıdır və bir müddət Taxo-Sitidə balıqyetişdirmə zavodunda bələdçi və mühafizəçi işləyir və burada birinci həyat yoldaşı Kerol Henninglə tanış olur. Steynbek və Henning 1930-cu ilin yanvarında ailə qururlar.

Steynbek həyat yoldaş ilə atasına məxsus kotecdə Kaliforniya ştatında, Monterey yarımadasında, Pasifik Qruda yaşayır. Ata Steynbek oğlunu pulsuz dolanışığ, əlyazmalar üçün kağızla təmn etmişdi ki, bu da yazıçıya işdən imtina edib öz diqqətini öz məsləkinin üzərində cəmləməyə imkan verdi.

Onun ilk yazıçılıq uğuru olan “Tortilla-Flət məhəlləsi” povestinin 1935-ci ildə çapından sonra Stenbeklər nisbi kasıblıqdan çıxdılar və yayda Los-Qatosda ev tikdilər.

1937-ci ilin yayında Stenbek həyat yoldaşı qısa müddətə SSRİ-yə səfər etdi. 1940-cı ildə Steynbek bioloji nümunələrin toplamaq üçün nüfuzlu dostları ilə Kaliforniya körfəzinin ətrafına səyahətə yola düşür. “Kortes dənizi”ndə bu səyahət təsvir olunur. Kerol Steynbeki bu səyahətlərdə müşayiət etsə də bu zaman onların nikahı pozulmağa başladı və 1941-ci ildə Steynbek yeni kitabın əlyazması üzərində işləməyə başlayanda başa çatdı.

1943-cü ilin martında, Steynbek Keroldan boşandıqdan sonra Qvindolin (Qvin) Konqner ilə evləndi. Steynbekin ikinci evlilikdən iki uşağı – Tomas Mayls Steynbek (1944) və Con Steynbek IV (1946—1991) dünyaya gəldi.

1943-cü ildə Steynbek hərbi müxbir qismində İkinci Dünya müharibəsində xüsusən, Aralıq dənizindəki adalarındakı alman qarnizonlarına qarşı təxribat əməliyyatlarının yeni taktikasının sınaqdan çıxarılmasında iştirak etdi. 1944-cü ildə Şimali Afrikada sursatların partlamasından yaralanmış və müharibədən usanaraq istefaya çıxmış və evə qayıtmışdı.

Steynbek 1047-ci ildə tanınmış fotoqraf Robert Kapa ilə SSRİ-yə səfər etdi. Onlar Moskva, Kiyev, Tbilisi, Batumi və Stalinqrada səfər edərək sosialist inqilabı zamanından SSRİ-nin bir çox yerlərində olmuş ilk amerikalılardan oldular. Steynbekin səyahəti barədə kitab “Rus gündəliyi” Kapanın fotoları ilə illüstrasiya edilmişdi. 1948-ci ildə kitab çap olunanda Steynbek Amerika İncəsənət və Ədəbiyyat Akademiyasına qəbul olundu.

1948-ci ildə Steynbek avtomobili qatar tərəfindən vurulmuş və ağır yaralanmış yaxın dostu, bioloq və ekoloq Ed Rekketsonnun yanında olmaq üçün Kaliforniyaya getdi. Rikets Steynbekin çatmasından bir saat əvvəl öldü. Steynbek evə qayıtdıqda Qvin ilə rastlaşdı. Qvin yadlaşma ilə əlaqədar onunla boşanmaq istədiyini dedi. Steynbeki Qvini fikrindən daşındıra bilmədi və onlar həmin ilin avqustunda boşandılar. Steynbek Riketsin ölümündən sonra bir il dərin depressiya keçirdi.

1949-cu ilin oyununda Steynbek Kaliforniyada, “Karamel” restoranında rejissor Eleyv Skott ilə görüşdü. Onların arasında münasibət yarandı və onlar 1950-ci ildə evləndilər. Bu üçüncü nikah Steynbekin 1968-ci ildə ölümünə qədər davam etdi.

1964-cü ildə Prezident Lindon Conson Steynbeki Prezidentin Azadlıq medalı ilə mükafatlandırdı.

Con Steynbek 1968-ci ildə Nyu-Yorkda 66 yaşında ürək xəstəliyindən və ürək çatışmazlığından vəfat etmişdir.

Bibliografiya

Romanlar

“Qızıl fincan” (1929)

“Naməlum Allaha” (1933)

“Tortilla-Flət məhəlləsi” (1935)

“Şübhəli döyüşdə” (1936)

“Qəzəb salxımları” (1939)

“Konserv sırası” (1945)

“Azmış avtobus”(1947)

“Cənnətin şərq” (1952)

“Xoş cümə axşamı” (1954)

“Pipin IV qısamüddətli hakimiyyəti” (1957)

“Kral Artur və onun nəcib cəngavərlərinin əməlləri” (1959)

“Məmnuniyyətsizliyimizin qışı” (1961)

Povestlər

“Qırmızı poni” (1933)

“İnsanlar və siçanlar” (1937)

“Ay batdı” (1942)

“İnci” (1947)

“Parlaq yanan” (1950)

Hekayələr toplusu

“Cənnət otlaqları” (1932)

“Uzun vadi” (1938)

“İlan”

“Payızgülülər”

Sənədli nəsr

“Kortes dənizi” (1942)

“Bombalar aşağı” (1942)

“Rus gündəliyi” (1948)

“Amerika axtarışında Çarli ilə səyahətlər” (1962)

Müxtəlif

“Məhsul qaraçıları: qəzəb saxımlarına gedən yolda” (1936)

“Onlar güclü soydandır” (1938)

“Bir vaxt müharibə olub” (1958)

“Ameirka və amerikalılar” (1966)

“Roman jurnalı: Cənnətin şərq məktubları” (1969)

Kinossenarilər

“Unudulmuş kənd” (1941)

“Viva Zapata (1952)

2. Antroponim və toponimlərin tərcüməsində istifadə etdiyiniz üsullar.

Antroponim (antropo... + yun. ονύμα – ad) – müxtəlif şəxs adlarının məcmusunu bildirən termin, insana aid hər hansı bir xüsusi ad. Şəxsin öz adını (Əhməd), atasının adını (Məmməd), soyadını (Həsənli), ləqəb (Kefli İsgəndər), təxəllüs (Abbas Səhhət) və s. əhatə edir. Dialektal, fərdi, ədəbi, poetik, topoantroponim, real, reprezentativ antroponimlərə ayrılır. Azərbaycan dilində antroponimin iki növü var: real və qeyri-adi antroponimlər. Cəmiyyətdə insanları bir-birindən fərqləndirmək məqsədi ilə istifadə olunan hər bir həqiqi ad real antroponimdir. Məs., Mərdan qaşqabaqlı bir sükutla budaqları aralayıb kolların qaranlıq diblərini, mağaraları nəzərdən keçirirdi (İ.Əfəndiyev). Yazılı ədəbiyyat və folklorda müəyyən bədii məqsədlərlə bağlı işlədilən antroponim qeyri-adi bədii antroponim adlanır. Məs., Ramazan nə qədər tələsirdisə, Cinayətov bir o qədər ağır tərpnirdi... (M.Cəlal). Antroponimlərdə xalqın özünəməxsus mədəniyyəti, məşğuliyyəti, etik və estetik görüşləri öz əksini tapmışdır.

Antroponimin aşağıdakı altnövləri var.

- 1) Şəxsi ad
- 2) Soyad
- 3) Matronim (ana adı)
- 4) Patronim (ata adı)
- 5) Teknonim (uşaq adı) - valideynlərə uşaqlarının adı ilə xitab etmə
- 6) Ləqəb - müəyyən bir səciyyəvi xasiyyətinə və ya başqalarından ayrılan əlamətinə görə adama verilən qeyri-rəsmi ad; ayama

- 7) Etnonim - xalqların, millətlərin, qəbilələrin, qəbilə birliklərinin və etnik birliklərin adı
- 8) Eksonim - coğrafi məkana, insan qrupuna, və ya dilə, dialektə əcnəbilərin verdiyi xarici ad. Məs., Almaniya - almanların yaşadığı yer mənsında bizim qoyduğumuz ad.
- 9) Endonim / avtonim - hansısa qrupnun özünə, yerinə, dilinə, dialketinə verdiyi daxili ad. Məs., Deutschland - almanların yaşadığı yer mənsında onların özlərinin qoyduğumuz ad.

Toponim - coğrafi obyektin adını ifadə edən xüsusi isim.

Toponimlərin aşağıdakı növləri və altnövləri var.

- 1) Oronimlər - relyefin yüksəlmiş formalarının (dağlar, dağ silsilələri, zirvələr, təpələr) adlarıdır
  - Speleonimlər - təbii yeraltı yaranmaların adlarıdır
- 2) Xoronimlər - istənilən ərazi vilayət, rayonların adlarıdır
  - İnzibati xoronimlər
  - Təbii xoronimlər
- 3) Astonimlər - şəhər adlarıdır
- 4) Drinonimlər - meşə adlarıdır
- 5) Urbanonimlər - şəhərdaxili obyektlərin adlarıdır
  - Aqoronimlər - meydanların adalarıdır
  - Qodonimlər - küçələrin adlarıdır
  - Şəhər xoronimləri
- 6) Dromonimlər - nəqliyyat yollarının adlarıdır
- 7) Oykonimlər - yaşayış yerlərinin adlarıdır
- 8) Astionimlər - şəhərlərin adlarıdır
  - Komonimlər - kənd məskənlərinin adlarıdır
- 9) Hidronimlər - su obyektlərinin coğrafi adlarıdır
  - Qelonimlər – bataqlıqları və bataqlıqlaşmış yerlərin adlarıdır
  - Limnonimlər - göllərin adlarıdır

- Okeanonimlər - okeanların adlarıdır
  - Pellaqonimlər - dənizlərin adlarıdır
  - Potamonimlər - çayların adlarıdır
- 10) Antroponimlər - şəxs adlarından törəmiş coğrafi adlardır
  - 11) Makroponimlər - böyük yaşayış yerlərinin adlarıdır
  - 12) Mikroponimlər – kiçik yaşayış yerlərinin adlarıdır

Digərləri

Kvazitoponimlər - leksik məzmununa və sözyaratma modelinə görə toponimləri xatırladan ydurulmuş coğrafi obyektlərin adları kimi istifadə olunur

Neotoponimlər - gerçək mövcud olan obyektin xarakteristikalarının dəqiqləşdirilməsi məqsədi ilə toponimin adının qəsdən dəyişdirilməsidir, geniş mənada, obyektin adının istənilən dəyişikliyi (və ya köhnə adın qayıdışı) neotoponimi təşkil edir və əvvəlki adla uyğunlaşdırılmış olmalıdır ki, bu xüsusilə şəhərlərin, habelə küçələr, həmçinin dövlətlərin adlarına aiddir.

Tərcümə etdiyim hissədə aşağıdakı toponimlərə rast gəlinib.

Oklahoma, Texas, Kaliforniya, Mak-Alester, Talsa kimi toponimlərə rast gəlmişəm.

Oklahoma, Texas toponimlərinin tərcüməsində transliterasiya üsulundan istifadə etmişəm.

Kaliforniya, Mak-Alester, Talsa toponimlərinin tərcüməsində isə transkripsiya üsulundan istifadə etmişəm.

Tərcümə etdiyim hissədə aşağıdakı antroponimlərə rast gəlinib.

Tom Coud, Cim Keysi, Nuh, Vink Mənli, Cou Devis, Milli Ceykob, Albert Rens, Myuli Qreyvs, Tommi Coud, Uill Fili, Cou, Piterlər, Ceykoblar, Renslər, Coudlar, Törnbul, Herb, Rouz, Con kimi antroponimlərlə qarşılaşmışam. Cim Keysi, Cou Devis, Milli Ceykob, Myuli Qreyvis, Tommi Coud, Uill Fili, Törnbul , Rouz, Cou, Piterlər, Ceykoblar, Renslər, Coudlar antroponimlərin tərcüməsində transkripsiya üsulundan istifadə etmişəm.

Nuh antroponiminin tərcüməsində tarixi-ənənəvi üsulundan istifadə etmişəm.

Tom Coud, Vink Mənli, Albert Rens kimi antroponimlərin tərcüməsində həm translityerasiya, həm də transkripsiya üsulundan istifadə etmişəm.

Herb antropininin tərcüməsində transliteraisya üsulundan istifadə etmişəm.

“Qəzəb salxımları” romanda bir sıra antroponim və toponimlər işlənmişdir. Bunlara aşağıdakıları misal gətirmək olar.

To the red country and part of the gray country of **Oklahoma**, the last rains came gently, and they did not cut the scarred earth - **Oklahomanın** qırmızı torpaqlarına və boz torpaqlarının bir hissəsinə xəfif yağmurlar yağdı və bu yağmurlar cadar-cadar olmuş torpağa hopmadı. (səh. 37)

When June was half gone, the big clouds moved up out of **Texas** and **the Gulf**, high heavy clouds, rainheads - İyunun yarısı arxada qalanda **Texas** və **Meksika körfəzindən** iri buludlar yüksəlirdi. (səh. 37)

Got to make a run to **Tulsa**, an' I never get back soon as I think - **Talsaya** gedəcəyəm, oradan heç vaxt düşündüyün qədər tez qayıtmaq olmur. (səh. 41)

Joad remained silent - **Coud** sakitscə oturmuşdu. (səh. 44)

Sure I been in **McAlester** - Hə, mən **Mak-Alesterdə** yatmışam. (səh. 47)

Casy seemed to see the bottle for the first time - **Keysi** butulkaya elə baxdı, elə bil onu birinci dəfə idi görürdü. (səh. 53)

Pa says, “**John**, you gonna eat that whole damn pig?” – Atam soruşdu: “**Con**, yəni donuzun hamısını bierdəfəyə yeyib bitirmək fikrindəsən?” (səh. 61)

Why don't you go on west to **California**? – Niyə qərbə, **Kaliforniyaya** getmirsiniz? (səh. 65)

An old copy of the **Philadelphia Ledger** was on the floor against the wall, its pages yellow and curling - “Filadelfiya ledcer”in saralmış və səhifələri qatlanmış köhnə bir nömrəsi döşəmədə divara dayanmış alıbı qalmışdı. (səh. 72)

3. Rast gəldiyiniz frazeoloji vahidlər. Onların tərcümə üsulları.

Frazeoloji birləşmələr məcazilik əsasında yaranır - birləşməni təşkil edən tərəflərdən biri və ya hər ikisi məcaziləşmiş olur.

Frazeoloji birləşmələrin ən mühüm xüsusiyyətləri ekspressivlik, metaforiklik və emosionallıqdır.

Frazeologizmlər tərcümə nöqtəyi-nəzərdən iki qrupa bölünürlər: 1) ekvivalent frazeologizmlər, 2) ekvivalentsiz frazeologizmlər.

İngilis dilində verilmiş frazeologizmin azərbaycan dilində maksimal adekvat tərcüməsini əldə etmək üçün tərcüməçi tərcümənin müxtəlif növlərindən istifadə edir. Bunların sırasına ekvivalent, analoq, təsviri, kalka və ya hərfi, antonim, müştərək, parallel tərcümə növləri daxildir.

Bir sözlə frazeologizmlər bir dildən başqa bir dilə tərcümə edilərkən həm təmsil elədiyi milli düşüncələrindən, eləcə də bədii əsərin kontekstindən uzaqlaşdırmamalı, həm də tərcümə olunduğu dilin tələblərinə cavab verməli, başqa bir xalqın düşüncəsinə yol tapmalıdır.

Tərcümə etdiyim hissədə frazeoloji birləşməyə rast gəlməmişəm.

4. Əsərdə hansı leksik üslubi vasitələrdən daha çox istifadə edilmişdir, onlar necə transformasiya olunmuşdur?

Dilin üslublara bölünməsi baxımından alimlərin müxtəlif və üst-üstə düşməyən fikiləri və təsnifatları var. Binlərin arasında ən uğurlusu və alimlərin əksəriyyəti qəbul edilən V.V.Vinaqradozun aşağıdakı bölgüsüdür.

1. danışiq-məişət
2. elmi
3. rəsmi-işgüzar

4. publisistik
5. bədii-belletristik

İndi isə Steynbekin romanda istifadə etdiyi üslubları nəzərdən keçirək.

Qəzet-publisistik üslub.

“Qəzəb salxımları” romanında Steybekə xas təhkiyə üslubu aydın nəzərə çarpır. Roman müəllifinin mühüm stilistik üslubu Coudların hekayəsinin və publisistik bölmələrin bir-birini əvəzləməsidir. Çox vaxt publisistik bölmələrdə çoxsaylı insan səsləri eşidilir. Burada bir deyil, çoxlu səslər ucalır. Səslər mübahisə edir, bir-birini lənətləyir və təhdid edirlər. Bankların hakimiyyətindən bəhs edən beşinci bölmə də belədir. Bu bölmə elə qələmə alınıb ki, sanki Steynbek müflisləşmiş fermerlər, traktorçular və bank nümayəndlərinin Oklahomada apardıqları çoxsaylı dialoqları dinləyib.

“We'll get our guns, like Grandpa when the Indians came. What then? Well-first the sheriff, and then the troops...But if we go, where we'll go? We got no money...Why don't you go on west to California? There's work there, and it never gets cold. Why, you can reach out anywhere and pick an orange...Where'll we go?.. We don't know, we don't know” [Steinbeck, p.65].

“Biz də babalarımız hinduların qarşısına çıxdıqda etdikləri kimi silahlarımıza sarılıyıq. Onda necə? Onda, öncə şerif, sonra da qoşunlar...Bəs getsək, haraya gedəcəyik? Necə gedəcəyik? Pulumuz yoxdur... Niyə qərbə, Kaliforniyaya getmirsiniz? Orada iş həmişə var, heç vaxt da soyuq olmur. İstənilən yerdə portağal toplaya bilərsiniz... - Haraya gedəcəyik...Bilmirik. Bilmirik.”

Biz traktorla işin mahiyyətini təsvir etməyə və çatdırmağa imkan verən sırf peşəkar sözlərlə "dırmıq", "toxumsəpən", "traktor", "tiyə", "disklərin ikinci sırası" qarşılaşırıq.

Bununla yanaşı, publisistik mətndə stilistik-neytral sözlərə aid ümumişlək sözlər (sevgi, ehtiras, torpaq, təpə, çəpər və s.) istifadə olunur. Təqdim olunan hissə sübut edir ki, o, nə qədər orijinal və dilin təsvir vasitələri ilə nə qədər zəngindir.

Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, qəzet-publisistik üslubda danışıq-məişət leksikasından da istifadə olunur: “necədə məzəlidir” [Steynbek, səh.68], “donquldanmaq” [Steynbek, səh.68], “acından ölmək” [Steynbek, səh.69].

Bədii üslub.

Romanda təbiət, insanın xarici görkəminin, interyerin, müxtəlif əşyaların təsvirinə rast gəlmək olar.

“The small unpainted house was mashed at one corner, and it had been pushed off its foundations so that it slumped at an angle, its blind front windows pointing at a spot of sky well above the horizon. The fences were gone and the cotton grew in the dooryard and up against the house, and the cotton was about the shed barn. The outhouse lay on its side, and the cotton grew close against it. Where the dooryard had been pounded hard by the bare feet of children and by stamping horses' hooves and by the broad wagon wheels, it was cultivated now, and the dark green, dusty cotton grew.”

“Kiçik, boyanmamış evin bir küncü əzilmişdi və bünövrəsindən tərpedilmişdi, ev böyrü üstə çökmüşdü və qaranlıq pəncərələri üfüqdən bir xeyli yuxarı göyə baxırdı. Çəpərlər sökülmüşdü, həyətdə pambıq bitirdi, pambıq genişlənərək evə yaxınlaşır anbarı əhatə edirdi. Ayaqyolu yana yatmışdı, düz onun yanında da pambıq bitirdi. Uşaqların yalın ayaqlarının, at dırnaqlarının və geniş araba təkərlərinin əzdiyi həyət şumlanmışdı, əkilmişdi və indi burada yamyaşıl tozlu pambıq kolları boy verirdi.”

Mətndə ən müxtəlif, müərəkkəb sintaktik konstruksiyalardan istifadə olunur.

“They paused at the dry watering trough, and the proper weeds that should grow under a trough were gone and the old thick wood trough was dry and cracked. On the well-cap the bolts that had held the pump stuck up, their threads rusty and the nuts gone.”

“Onlar qurumuş su axurunun qarşısında dayandılar, adətən su axurlarının altında bitən otların izi yox idi, axurun köhnə və sərt taxtası isə quruyub çatlamışdı. Bir vaxtlar nasosu saxlayan boltlar betondan çölə, yivləri paslanmış qaykaları yoxa çıxmışdı.”

Con Steynbek öz romanında təbiətin, əşyaların, öz personajlarının, müxtəlif əmək proseslərinin təsvirinə çox böyük diqqət ayırır. Tom Coudun təsvirinə diqqət yetirək.

“He was not over thirty. His eyes were very dark brown and there was a hint of brown pigment in his eyeballs. His cheek bones were high and wide, and strong deep lines cut down his cheeks, in curves beside his mouth. His upper lip was long, and since his teeth protruded, the lips stretched to cover them, for this man kept his lips closed. His hands were hard, with broad fingers and nails as thick and ridged as little calm shells. The space between thumb and forefinger and the hams of his hands were shiny with callus.

His suit was of gray hardcloth and so new that there were creases in the trousers. His blue chambray shirt was stiff and smooth with filler. The coat was too big, the trousers too short, for he was a tall man. The coat shoulder peaks hung down on his arms, and even then the sleeves were too short and the front of the coat flapped loosely over his stomach. He wore a pair of new tan shoes of the kind called "army last," hob-nailed and with half-circles like horseshoes to protect the edges of the heels from wear. This man sat on the running board and took off his cap and mopped his face with it. Then he put on the cap, and by pulling started the future ruin of the visitor. His feet caught his attention. He leaned down and loosened the shoe-laces, and did not tie the ends again. Over his head the exhaust of the Diesel engine whispered in quick puffs of blue smoke” [Steinbeck, p.40-41].

“Onun otuzdan çox yaşı olmazdı. Onun gözləri tünd qəhvəyi, gözlərinin ağında da sarımtıl izlər var idi. Almacıq sümükləri aralı idi, ağızının hər iki tərəfinə iki dərin qırış var idi. Onun üst dodağı uzun idi, dişləri qabağa çıxdığından dodaqları dişlərini örtmək üçün uzanmış kimi idi, belə ki, bu adam ağızını daim yumulu

saxlayırdı. Dişləri qabağa çıxmışdı, lakin onlar görünmürdü, çünki o, dodaqlarını yumulmuş saxlayırdı. Onun əlləri kobudlaşmış idi, barmaqları iri, dırnaqları balıqqulağı kimi qalın və sərt idi. Baş barmağı ilə şəhadət barmağı arasına və ovucunun içi döyənəklərdən parıldaırdı.

Adam yeni paltarlar geyinmişdi – paltarların hamısı ucuz və yeni idi. Onun boz kepkası o qədər yeni idi ki, günlüyü əyilməmişdi, dimdik idi və düyməsi düşməmişdi, yəni keпка, torba, məhrəba və burun dəsmalı kimi müxtəlif məqsədlərə xidmət etdikdən sonra şəkilsiz və sallaq formaya hələ düşməmişdi. Onun ucuz, cod parçadan olan kostyumu o qədər təzə idi ki, şalvarının hələ qatı da açılmamışdı. Mavi köynəyi şax dururdu. Pencəyi əyninə çox böyük, şalvarı isə uzunboylu adam üçün qısa idi. Pencəyin çiyinləri aşağı sallansa da, qolları yenə də çox qısa idi, pencəyin önü boş sallanırdı. Ayağında ordu modelində yeni bir cüt sarı ayaqqabı var idi, dabanlarının kənarları yeyilməsin deyə nala oxşar aypara dəmir löhvəciklər mismarlanmışdı. Adam yük maşınının ayq yerinə oturdu, kepkasını çıxardı onunla üzünü sildi sonra başına qoydu və günlükdən tutub aşağı çəkərək günlüyün köhnəlməsinin əsasını qoydu. O, aşağı əyildi, qaytanını boşaltdı və qaytanların uclarını açıq saxladı. Onun başının üzərində dizel motorun işlənmiş qazların çıxması üçün borudan bir-birinin ardınca mavi tüstü buludcuqları çıxırdı.”

5. Hansı sintaktik üslubi vasitələrdən daha çox istifadə edilmişdir, onlar necə transformasiya olunmuşdur?

Romanda istifadə olunmuş sintaktik üslubi vasitələr bunlardır.

Anafora : is. [yun.] Misraların əvvəlində eyni səsin və ya eyni sözün təkrarı.

“Listen to the motor. Listen to the wheels. Listen with your ears...” (p79)

“Mühərrikin səsini dinlə. Təkərlərin səsini dinlə. Qulaqlarına dinlə...”(səh.79)

Paralelizm: Qonşu cümlələrin və ya nitqin parçalarının eyni sintaktik düzülüşü.

“...could read and write, could work and figure” (p106)

“...oxuya bilirdi, yaza bilirdi, işləyə bilirdi və ayırd başa düşə bilirdi” (səh. 106)

Simile (Müqayisə): – as (if), like, seem, bağlayıcıları ilə emosional tutuşdurmanın stilistik üslubudur. Stilistik müqayisə bir ümumi xüsusiyyətə malik tipli predmetləri tutuşdurur.

“In the morning the dust hung like fog, and the sun was as red as ripe new blood” (p6)

“Səhər toz duman kimi havada idi günəş isə qan kimi qıpqırımızı idi.” (səh.6)

Asindeton: is. [yun.] Bağlayıcıların qəsdən buraxılması.

“Too hot, loose connections, loose bearings, rattling boddies” (p165)

“Mühərrik çox qızmış, bərkidicilər boşalmış, podşipniklər boşalmış, hər şey səs eləyrdi.” (səh. 165)

Personifikasiya (şəxsləndirmə): (lat. persona – şəxs, facere – etmək) – ilkin olaraq, cansız əşyaları, təbiət hadisələrinə və qüvvələrinə insan xüsusiyyətlərin verilməsini bildiren termin.

“The fire leaped and threw shadows on the house” (p68)

“Alovun dilləri yuxarı uzanırdı, evə gölgələr salırdı” (səh.68)

Polisindeton: cümlədə adətən həmcins üzvlərin arasında bağlayıcıların sayının qəsdən artırılması.

“Vicious and cruel and impatient” (p105)

“Kinli və qəddar və səbirsiz” (səh.105)

Təkrar: təkar dedikdə ritmik (fonetik) təkrar nəzərdə tutulur. Məsələn: *Ağa Kərəm,paşa Kərəm, xan Kərəm; Alış Kərəm, tutuş Kərəm, yan Kərəm* " misralarında Kərəm sözünün təkrarı xüsusi bir ritm yaradır.

“In the towns, on the edges of the towns, in fields, in vacant lots, the used-car yards, the wreckers’ yards, the garages with blazoned signs-Used Cars, Good Used Cars.”

“Şəhərlərdə, şəhər kənarlarında, çöllərdə, boş torpaqlarda - hər yerdə köhnə maşın parkları, əzilmiş maşın parkları, üzərində neon reklamları qarajlar. Sürülmüş maşınlar, yaxşı vəziyyətdə sürülmüş maşınlar”

6. Hansı fonetik üslubi vasitələrdən daha çox istifadə edilmişdir, onlar necə transformasiya olunmuşdur?

Romanda istifadə olunmuş fonetik üslubi vasitələr bunlardır.

Onomatopiya (səstəqlidi sözlər): Elmi ədəbiyyatda səstəqlidi sözləri ifadə etmək üçün müxtəlif terminlər möcuddür: yamsılama, təqlid (Platon), mimema (yamsılama, təqlid bildirən - mimeomai yunan sözündən əmələ gəlmişdir) (N.İ. Aşmarin 1928, N.A. Baskako 1952), təsviri sözlər, təqlidi sözlər, bədii sözlər (S. Kudaiberqeno, M. Xudayquliyev, R. Kunqurov, A. İsaqov), imitativ (Q.E. Voronin 1969), onomatopoeica, onomatopoeische Interjektionen, schallnachahmende, bewegungsnachahmende, lautmalende Wörter.

Bir sıra tədqiqatçıların təklif etdiyi təsnifatın əsasında səstəqlidi sözün əsasını təşkil edən bu və ya digər səsə əmələ gəlmə mənbəyi durur. Buna uyğun olaraq səs təqlidi prosesi obyektiv olaraq üç növ səs təqlidinə bölünür:

- 1) insanın çıxardığı səslər (ha-ha, öhö-öhö, həpçi);
- 2) heyvan və quşların çıxardığı səslər (mö-mö, myau-myau, qur-qur, quqquluqu, cik-cik);
- 3) təbiət və ətraf mühitin səsləri (gurup, dam-dam, çiq-çiq).

Səstəqlidi leksikanın tərcüməsinin xüsusiyyətləri

Hər bir bədii ədəbiyyat tərcüməçisi mütləq səstəqlidi sözlərin tərcüməsi problemi ilə üzləşir. Səstəqlidi sözlərin bir dildən digərinə tərcüməsi zamanı istifadə olunan əsas üsullar aşağıdakılardır:

- 1) bu və ya digər səstəqlidi sözün hədəf dildə funksional analoqunun axtarılması;
- 2) ümumiləşdirmə – xüsusi bir quşun səstəqlidi sözünün hədəf dildə bir neçə quşun səstəqlidi sözü kimi tərcümə edilməsi.

Səstəqlidi sözlərin tərcüməsinin digər üsullarına aşağıdakılar aiddir:

- 1) təxmini tərcümə; 2) təsviri tərcümə; 3) transkripsiya.

V.V.Fatyuxinin tədqiqatı zamanı səstəqlidi sözlərin aşağıdakı əsas mərhələləri müəyyən olunmuşdur:

- 1) səstəqlidi sözün mənasını müəyyən etməklə, kontekstə əsaslanaraq səstəqlidi sözün məna strukturunun təhlil edilməsi;
- 2) kontekstdə hədəf dildə təhlil olunan səstəqlidi sözün həcm və məzmununun dəqiqləşdirilməsi;
- 3) hədəf dildə ekvivalent səstəqlidi sözün seçilməsi;
- 4) mənbə dildə qarşılaşdığımız səstəqlidi sözün həcm və məzmununun dəqiqləşdirilməsi və onu hədəf dildə həcm və məzmunu ilə tutuşdurulması;
- 5) zəruri olduqda səstəqlidi sözü başqası ilə əvəzlənməsi və ya transkripsiya edilməsi;
- 6) mətnin tərcüməsi bitdikdən sonra səstəqlidi sözlərin yanlış tərcümə olunduğunu bildirən mənə ziddiyyətlərinin olub-olmamasının yoxlanılması.

“Qəzəb salxımları” romanda bir sıra səstəqlidi sözlər işlənmişdir. Bunlara aşağıdakıları misal gətirmək olar.

The screen door **banged** behind him. - Tor qapı onun ardınca **partıldı** ilə örtüldü.
(səh. 6)

A bee flew into the cab and **buzzed** in back of the windshield. - Kabinəyə bir arı girdi və özünü **vızıltı** ilə ön şüşəyə çırpmağa başladı. (səh.7)

The motor **roared** up for a moment, the gears **clicked** in...- Motor bir anda **guruldadı**, sürət qutusunun ötürücüləri **şaqqıldadı** ... (səh.7)

He **chuckled** and walked on.- O, **hırıldadı** və yoluna davam etdi. (səh. 20)

...the **sizzle** of the angry grease came from the stove – sobadan dağa düşmüş yağın **cızıltısı** gəldi. (səh. 49)

...two cats followed him, **mewing** loudly - ...iki pişik ucadan **miyovlayaraq** onun arıdnca gəldi (səh. 70)

Screen door—**slam**. Torlu qapı – **şarrap!** (səh. 104)

From the tents came the **snores** of sleeping people – çadırlardan yatanların **xorultusu** gəirdi. (səh. 196)

She **clicked** her tongue... – O dilini...**çıqqıldatdı**.(səh. 215)

Could go through dry leaves, an' make no **rustle** – Quru yarpaqların üzərindən **xışıltı** çıxarmadan gedə bilirdi. (səh. 222)

"Hush!" Ma said. – Şış! Ana dedi.(səh.267)

...dragging **clinking** chains behind them...-cingildəyən zəncirləri arxalarınca sürüyərək...(səh.250)

she could hear the **murmur** of the water – o suyun **şırıltısını** eşidə bilirdi. (səh. 286)

Alliterasiya: Eyni samit səslərin təkrarına deyilir. Məsələn: “Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidi, yamanlığa yaxşılıq hər kişinin işidi” atalar sözündə təkrar olunan y və ş samitləri nitqdə alliterasiya yaradır. Nəsiminin: “Al ilə ala gözlərin aldıadı aldı könlümü; Alına bax nə al edər, kimsə irişməz alına” beytində isə bir samitinin təkrarı alliterasiyadır.

“Curious children crowded close” (p49)

“Uşaqlar maraqla sürücünün ətrafında toplaşmışdılar” (səh.49)

7. Hansı təsvir vasitələrindən istifadə olunmuş və onları necə tərcümə etmisiniz?

Hər bir dil vasitəsinin mənası müəyyən emosional çalarla bağlıdır. Tərcümə zamanı müəyyən söz və ya söz birləşməsi və ya qrammatik vasitənin mənası ilə yanaşı, bu məna ilə bağlı hiss və emosional çaların olması da üslubi cəhətdən əhəmiyyətə malikdir və tərcümədə bunu vermək lazımdır, çünki adekvat tərcümə elə tərcümədir ki, orada orijinalın yalnız mənası deyil, həm də üslubi xüsusiyyətləri göstərilir.

Leksik ifadə vasitələrindən danışdıqda isə ilk növbədə onu qeyd etməliyik ki, sözün lüğəvi və kontekstdən asılı olan mənası arasındakı əlaqə müxtəlif cür qorunub saxlana bilər. Bu əlaqənin qorunub saxlanması prinsiplərinə əsasən metafora, metonimiya, kinayə, epitet, oksimoron, təşbeh, parafraz, mübaliğə və s. kimi leksik təsvir və ifadə vasitələri vardır.

Epitet. Yunan sözüdür, mənası əlavə deməkdir. Sözə qüvvətləndirici başqa bir sözün – təyinin əlavə edilməsinə epitet deyilir. Bədii əsərdə mənanı qüvvətləndirmək, müəyyən bir cəhəti daha qabarıq çatdırmaq üçün epitetlərdən istifadə olunur. Əlavə olunan söz təyinedici funksiya daşdığı üçün epitet bədii təyin də adlanır. Adi qrammatik təyindən fərqli olaraq, bədii təyin məcazi məna daşıyır. Məsələn, Con Steynbekin “Qəzəb salxımları” romanında istifadə olunmuş epitetlərə nəzər salaq: “big clouds” (ağır buludlar) birləşməsində birinci söz məcazi məna daşdığından bədii təyin (epitet) hesab edilir, o cümlədən “a gentle wind” (xəfif külək) və “the gray country and the dark red country” (boz və tünd qırmızı çöllər) ifadəsi barədə də eyni fikri söyləmək olar. Beləliklə, bütün epitetlər qrammatik təyin olduğu halda, bütün qrammatik təyinlər epitet (bədii təyin) sayılmır. Epitet öz formsına görə I növ təyini söz birləşməsinin birinci tərəfi kimi işlənir. Bəzən bir sənətkarın işlətdiyi müvəffəqiyyətli epitetlərdən istifadə etmək

başqa sənətkarlar üçün də əsas məqsəd olur. Belə epitetlər zaman keçdikcə qəlibləşir. Bu cür epitetlər müqəyyəd epitetlər adlanır.

Təşbeh. Ərəb sözüdür, oxşatmaq, bənzətmək deməkdir. Odur ki, təşbeh yerinə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında bənzətmə termini də işlənir. Bədii əsərdə bir predmetin müəyyən əlamətə görə özündən daha qüvvətli başqa predmetə oxşadılmasına təşbeh, yaxud bənzətmə deyilir. Təşbehdə, əsasən, dörd ünsür olur: 1) bənzəyən; 2) bənzədilən; 3) bənzətmə qoşması; 4) bənzətmə əlaməti (bənzətmə sifəti). “Qəzəb salxımları” romanında qeyd edilən “like sluggish smoke” (tüstü kimi boz bulud) nümunəsi ən bariz təşbeh nümunəsidir. Qeyd olunan ünsürlərin dördü də iştirak edən təşbeh müfəssəl təşbeh adlanır. Bənzətmə qoşması və bənzətmə əlaməti iştirak etmədən yaranan təşbeh isə mükəmməl təşbeh adlanır.

Metafora. Yunan sözüdür, köçürmək deməkdir. Bizim ədəbiyyatşünaslıqda metafora istiarə termini ilə də ifadə olunur. İstiarə ərəbcə köçürmə mənasına uyğun gəlir. Premetin müəyyən əlamətinin başqa bir predmet üzərinə köçürülməsinə metafora deyilir. Göründüyü kimi, metafora da təşbeh kimi iki predmetin müqayisəsinə əsaslanır. Təşbehdə müqayisə olunan predmetlərdən (bənzədilən və bənzəyəndən) hər ikisinin adı çəkildiyi halda, metaforada yalnız birinin adı çəkilir. Bədii əsərdə hər hansı bir şəxsə rəğbət əlaməti olaraq deyilən gülüm, maralım, ceyranım, quzum və s. kimi sözlər, həmçinin hər hansı bir şəxsə nifrət əlaməti olaraq deyilən canavar, tülkü, çaqqal və s. kimi sözlər də metafora nümunələridir.

Metaforada əlmətlə onun köçürüldüyü predmet arasında birbaşa bağlılıq olmur. Con Steynbekin “Qəzəb salxımları” romanına nəzər yetirsək “the sky was pale again” (səma yenə solğun idi) “the wind passed on” (külək susdu) kimi müəllif tərəfindən işlədilən metafora nümunələrinə rast gəlmək olar. Lakin, burada səma ilə solğun sözü, külək ilə susmaq feli arasında birbaşa heç bir bağlılıq yoxdur. Solğun və susmaq sözləri bənzədilənin (insanın) əlaməti idi. O cümlədən, əsərin adı belə metafora şəklində işlənmişdir. “the grapes of wrath” (qəzəb salxımları) ifadəsində metafora şəklində ifadə tərzini yazıçının əsərinin nə dərəcədə təsvir vasitələri ilə zəngin olduğunu və müəllifin bu vasitələrdən necə ustalıqla istifadə etdiyinin

göstəricisidir. Əslində müəllif “qəzəb salxımları” ifadəsi ilə insanların qəlbindəki və gözlərindəki artan qəzəbə işarə edir. əsərin əsas mahiyyəti insanların iradəsini qırmaq olmaz kimi yanaşma və təbii olaraq bu fikrin əsasərin adında məcaz şəkildə əksini tapması əsəri oxuyucular üçün daha maraqlı edir və yalnız onu tam oxuduqdan sonra hər hansı qənaətə gəlmək olar fikrini aşılıyır.

Metonomiya. Yunan sözüdür, addəyişmə deməkdir. Predmeti bildirən söz əvəzinə, onunla əlaqədar başqa sözün işlədilməsinə metonimiya deyilir. Bədii dildə müəyyən cisim və hadisəni bildirən söz əvəzinə onunla əlaqədar başqa bir sözün işlədilməsi metonimiyanın tətbiq olunması kimi qiymətləndirilir. Məsələn, Mən Con Steynbeki oxumuşam (burada Con Steynbekin əsərləri nəzərdə tutulur). Oklahoma sevinir (Oklahoma cammatı) və ya mən Mak-Alesterdə yatmışam (həbsxanada cəza çəkmişəm) kimi anlaşılır. Metaforada qarşılaşdırılan tərəflər əslində bir-birindən uzaq predmetlərdir və onlar arasında şərti əlaqə yaradılır. Metonimiyada isə qarşılaşdırılan tərəflər bir-birinə yaxın predmetlərdir və onlar arasındakı əlaqə məhz yaxın predmetlərin əlaqəsidir.

Sinekdoxa. Metonimiyanın bir növüdür. Sinekdoxada bir əlamət bütöv anlayışı, sözün bir hissəsi tamı əvəz edir. Məsələn, dovşana – haçaqulaq, ayıya – yastıdaban, tülküyə-şələquyruq və s. deyilməsi nəzərdə tutulur. Çünki bu əlamətlər onların bir hissəsidir. Çapıq, solaxay, axsaq, təkgöz, yekəqulaq və s. kimi ləqəblər də sinekdoxa sayılır. əsərdə müəllif tərəfindən istifadə edilən “the one eyed man” (təkgöz) “a one legged woman” (qıcsız qadın) və ya “the ragged man” (cındırpaltar) ən bariz sinekdoxa nümunələridir.

Simvol. Yunanca simbolon sözündəndir, nişanə, şərti əlamət deməkdir. ədəbiyyatımızda bu termin rəmz sözü ilə də əvəz olunur. Rəmz sözü ərəb sözü olub işarə ilə müəyyən məqsədi anlatmaq, müəyyən fikir ifadə etmək mənasını bildirir. Müəyyən fikrin üstüörtülü şəkildə ifadə olunmasına simvol deyilir. Simvolun mahiyyəti belədir ki, formal olaraq, zahirdə, üzdə bir şeydən danışsansa, əslində isə tamam başqa şeyi nəzərdə tutursan. İnsanlar arasında göyərçin sülhün və əmin-amanlığın, dağ vüqarın və əzəmətin simvolu kimi qəbul olunur. Romanda qeyd

edilən nümunəyə nəzər yetirək: “And now high mountaons” (sonra uca dağlar gəlir) və ya iti simvol şəklində işlədərək yazıçı əslində surətin hər an aradan çıxmağa hazır olduğuna, qorxaqlığına işarə etmişdir. Bədii əsərdə aslan gücün, canavar acğözlüyün, tülkü hiyləgərliyin rəmzi kimi təqdim edilir. Ümumiyyətlə, qeyd etmək olar ki, məcazlar istər nəzmlə, isərsə də nəsrə yazılan bütün bədii əsərlərdə işlənir.

“Qəzəb salxımları”nda adların simvolizmi

Coudlar

Ailənin adı ən azından iki mənada simvolikdir. Birinci, o, incildə bir çox məşəqqətlərə tab gətirərək həyatına davam edən Codun adı ilə səsleşir. Bu, həm də “road” (yol) sözündən bir hərfin çıxarılmasıdır ki, burada həm hərfi mənada yeni Oklahomadan Kaliforniyaya aparən 66-cı magistral, həm də məcazi mənada ailənin yeni həyat tərzini qəbul etmək üçün ailənin qədəm qoymalı olduğu yoldur.

Myuli Qreyvs

Həm köçməyə qərar versə də Myuli keçi (mule) kimi tərslik edərək qalır. Onun soyadı “Graves” (qəbir) bildirir ki, onun dəyişməkdən imtina etməsi özünə çıxardığı ölüm hökmü olacaqdır.

Cim Keysi

Vaizin ad və soyadının ilk hərfləri “J.C.” İsa Məsihin ad və soyadını ilk hərflərinə simvol ola bilər. (Jesus Christ). O da İsa kimi sevgi, dözümlülük və qəbul etməni tərənnüm edir. Keysi də İsa kimi öz həyatına sevdiklərinə fəda edir.

Nuh

Yolda qısa vaxt keçirdikdən sonra Nuh da incildəki Nuh peyğəmbər kimi qeyri-müəyyən gələcəklə üzləşmək üçün öz doğma məskəninə tərk edərək çay boyunca çıxıb gedir.

Konni Rivers

Şeronlu Rouzun adı onun gənc həyat yoldaşının gözlədiyi qədər sabitqədəm olmayacağından xəbər verir. Onun adı “Connie,” hiylə gəlmək, aldatmaq hissini aşılır. Ola bilsin, Konni həyat yoldaşına və ailəsinə bilərəkdən hiylə gəlmir, ər və tezliklə ata olmağın məsuliyyət yükünə tab gətirməyərək evi və ailəsini atıb gedir. O və Şəraounlu Rouzun birgə xoş həyat barədə söhbətləri gələcək barədə gerçək baxışlardan daha çox uşaqların “evcik-evcik” oynaması təəssüratı bağışlayır.

Konninin soyadı “Rivers” (çaylar) də sabitlikdən xəbər vermir. Çaylar kimi Konni də dəyişir və bir qərar tutmayaraq çox ağır qayğılarından baş götürüb gedir.

Şeronlu Rouz

İncildə Şeronlu Rouz Solomonun həyat yoldaşdır. “Şeron” incildə hamar yerlərə və düzlərə istinadən işlədilir. “Qəzəb salxımları”nda Şeronlu Rouz insanların ümidi, keçmişi gələcəyə aparan insandır. Uşağı ölü doğulsa da, o, bəsləmək iqtidarındadır və ümid edir ki, o yenə həyat bəxş edəcək. Acından olan kişiye düşündən süd verərəkən çöhrəsindəki sirli təbəssüm onun güc və qüdrətinin bariz nümunəsidir.

Tom Joad

Oxucu onun adından öncə xasiyyəti ilə tanış olur. Dodaqları uzun dişlərinin üstünü örtmək üçün dartılmalı olduğundan o, danışmaqdan öncə düşündüyündən və çox danışmadığından xəbər verir. Onun əlləri cod və qabarlıdır.

Tom həm xarici, həm də daxili cəhətdən sərtidir. Keçmiş vaiz Cim Keysi onun uşaq vaxtı qızın saçından zəli kimi yapşdığını xatırlayarən onun tərsliyinə işarə edir.

Roman boyu Tom öz sərtliyi, analitik düşüncə qabiliyyəti və ədalət arzusu ilə ailəsini yeni həyata doğru aparmağa kömək edir. Tom onları bacardığı qədər uzun müddət qoruyacaq sonra isə onun ədalət yanğısı yalnız öz ailəsinin deyil Amerikadakı bütün kasıbları əhatə edəcəkdir.

8. Tərcümənizdə hansı strategiya və taktikadan istifadə olunub?

Tərcümədə stretgiya məxəz mətnin və ona müvafiq tərcümə üsulunun seçilməsidir. Mədəni, iqtisadi və siyasi amillər buradakı hər iki seçimə təsir göstərir. Müasir tərcümə sənətində iki strategiya var: doğmalaşdırma (domestication), yadlaşdırma (foreignization).

Doğmalaşdırma strategiyası lap antik dövrdən tətbiq olunmuşdur. Bunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, məxəz mətn hədəf mətnin yazıldığı dilin mədəni, əxlaqi, etik və s. anlamına uyğunlaşdırılır.

Yadlaşdırma strategiyası doğmalaşdırmanın əksidir. Bu strategiyalar haqqında ilk dəfə alman filosofu və ilahiyyatçısı Fridrix Şleyermaxer 1813-cü ildə tərcümə üsulları ilə bağlı mühazirəsində danışmışdır. Onun fikrincə mütərcim ya məxəz mətn müəllifin kənara qoyub məxəz mətnin müəllifini ona yaxınlaşdırır. Uadlaşdırma məxəz dil və mədəniyyəti elementlərinin hədəf dilə axınına səbəb olur. Burada hərfilik daha çoxdur. Bədii mətnin tərcüməsində bu strategiyadan iastifadə etmək o qədər də münasib deyil, çünki mətn əksər hallarda anlaşılmaz alınır və şərhələrlə dolu olur.

Taktika strategiyanın müvəffəqiyyətini təmin edən üsullardır. Strategiya ilə taktika mətnə tətbiq edilən üsullarla cümlə və daha kiçik dil vahidlərinə tətbiq edilən prosedurlara bənzədilə bilər.

Bədii tərcümə olduğundan mən də əsasən aşağıdakı nümunələrin timsalında doğmalaşdırma üsulu ilə məxəz mətn hədəf mətnin yazıldığı dilin mədəni, əxlaqi, etik və s. anlamına uyğunlaşdırmağa çalışmışam.

No Riders sticker - “Sərnişin götürmək qadağandır” kağız parçası (səh.40)

Cat – traktor (səh.41)

Jesus H. Christ wouldn't know – Heç şeytan da baş çıxarmaz (səh. 44)

Done screwy things - Min oyundan çıxırlar (səh. 44)

Sure, I been in McAlester – Hə, mən Mak-Alesterdə yatmışam. (səh. 47)

Cotton'll hit the ceiling – Pambığın da qiyməti kəllə-çarxa çıxacaq. (səh. 63)

Hung onto that little girl's pigtail like a bulldog - Qızın hörüyündən zəli kimi yapışmışdın. (səh. 72)

Now stick to her for a second, Muley - Myuli, bir dəqiqəlik fikrin məndə olsun. (səh. 76)

If you want to tel about somepin off northwest, you point your nose straight southeast – Mus-mus deyirsən, Mustafasını deyə bilmirsən. (səh.76)

“Them sons-a-bitches” – he said. - Əclaf uşağı, əclaf! (səh.76)

My dogs is burned up - Ayaqlarımdan od çıxır. (səh.78)

An' his granma standing there says, “that's a daisy, that's daisy, over an' over”- nənəsi isə yanında dayanıb elə hey deyirdi: “Ay mənim göyçək balam!”. (səh.81)

If I'm touched, I'm touched, an' that's the end of it - Havalıyamsa, havalıyam, hər nəyəm buyam. (səh.81)

Well, you always did know Willy was full of crap - Sən Uillin çoxdanın axmağı olduğunu bilirsən (səh.87)

9. Tərcümənidə ən çətin və ən maraqlı cəhətlər hansılardır?

Tərcümə zamanı tərcüməçi həll etməli olduğu bir çox məsələlərlə, aradan qaldırmalı olduğu çətinliklərlə üzləşir. Qarşıya çıxan çətinliklər nə qədər böyük olsa da hər halda bunlara üstün gəlmək imkansız deyildir. Doğrudur, tərcüməçinin qarşısına elə maneələr çıxır ki, hətta ixtisaslı mütərcimlər də çətin vəziyyətdə qalırlar. Lakin onlar ciddi şəkildə və ətraflı düşünüb, bütün imkanları araşdırdıqdan sonra müvafiq çarələr tapa bilirlər.

Əlbəttə, hər bir yaradıcı kimi tərcüməçilərin də qələmindən çıxan əsərlərin keyfiyyəti müxtəlif olur. Bir tərcüməçinin əməynin nəticəsi zəif, digərininki orta, başqasınınkı yaxşı və ya əla ola bilər. Əsas məsələ qarşıya qoyulan məqsədi lazımınca yerinə yetirmək üçün bütün güc və istedadını sərf edib tərcüməni mümkün qədər keyfiyyətli tərcümə etməkdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, tərcüməçi tərcümə etdiyi xalqın tarixini, məişət və adət-ənənələrini dərinləndirib bilməlidir. Bu o zaman baş verir ki, orijinal söz və ya ifadə və yaxud bütöv bir abzas yerli təsiri və koloriti özündə əks etdirir. Bu da tərcümədə

çətinlik yaradır. Yerli kolorit və mənə özünü heç də həmişə tərcümə olunan dildə təsirli və ekspressiv əks etdirə bilmir. Bu xalqın daxili hiss və duyğuları, onların mədəniyyəti, psixologiyası, yaşadığı mühit, aldığı tərbiyə, adət və ənənələri ilə sıx əlaqədardır. Bir dildə yumor hissi aşıl原因 söz və ya ifadə başqa dildə heç də həmişə o hissi aşılmaz. Bu da tərcüməçini orijinaldan yayınmağa və öz dili üçün milliləşdirməyə vadar edir. Bu hal isə heç də bütün tənqidçilər tərəfindən birmənalı qarşılanmır.

Üzləşdiyim maraqlı və çətin cəhətləri aşağıdakı iki nümunədə göstərmək istərdim.

“An’ there we spied a nigger with a trigger that was bigger than a elephant’s proboscis or the whanger of a whale.”

“Bir zənci çıxdı qarşıma; falloosu gəlməz arşına; uzun, çox uzun səndə bil; xortumdu, fil xortumu, fil”.(səh. 44)

“Merry Christmas, purty child
Jesus meek an’ jesus mild
Underneath the Christmas trewe
There’s a gif’ for you from me.”

Miladın mübarək, gözəl mələyim.

İsa şəfqətlidir, İsa mülayim.

Küknarın altına dur bir yaxşı bax.

Aldığım hədiyyə sənə çatacaq. (səh. 58)

Tərcümə etdiyimiz “Qəzəb salxımları” romanı amerikalı yazar Con Steynbekin qələmindən çıxmışdır. Bizim də amerikan adət-ənənələri, psixologiyası, mədəniyyəti, yaşadıkları mühiti, aldığı tərbiyə və düşüncə tərzini haqqında kifayət qədər biliyə malik olduğumuz tərcümənin daha da dolğun və dəqiq çatdırılmasına

mane olmuşdur. Bu çətinliklərə baxmayaraq, mən bütün bacarıq və istedadımı qoyub əsərin gözəl tərcümə olunmasına çalışdım.

10. Tərcümənizi şərh edərkən hansı nəzəri ədəbiyyatdan istifadə etmişiniz?

Abdullayeva Fialə, Peşəkar tərcümənin əsasları, Bakı, UniPrint, 2010

Bayramov Qılıncxan, Tərcümə sənəti, Bakı, "Oka Ofset", 2008,

Romanı tərcümə edərkən aşağıdakı nəzəri ədəbiyyatdan istifadə etmişəm.

В.Ланчиков, А.Чужакин, Мир Перевода – 6, Трудности перевода в примерах, Практическое пособие, для студентов III-IV курсов, Москва, Р.Валент, 2001

Комиссаров В. Н. Теория перевода. – М.: Просвещение, 1983

Комиссаров В. Н., Королова А. Л. Практикум по переводу с английского языка на русский. – М.: Высшая школа, 1990,

М.А. АПОЛЛОВА, Specific English, (Грамматические Трудности Перевода), «Международные отношения», 1977

Сергей Влахов, Сидер Флорин, Непереводимое в переводе, «Международные отношения», 1980.

Терехова Г.В. Т 35, Теория и практика перевода: Учебное пособие.- Оренбург: ГОУ ОГУ, 2004.-103 с.

Proshina Z. Theory of Translation (English and Russian), 3rd edition, revised, Far Eastern University Press, 2008

NƏTİCƏ

Tədqiqat işi “The Grapes of Wrath” kitabından 37-89-cu səhifələrin tərcüməsinə həsr edilmişdir. İşin məqsədi “The Grapes of Wrath” kitabının seçilmiş hissəsinin düzgün tərcüməsinə nail olmaqdan, müəllifin üslubuna sadıq qalaraq, tərcüməçinin hədəf dilin normalarına uyğun şəkildə tərcüməsini təmin etməsindən ibarətdir.

Amerikalı tənqidçilər, ədəbiyyat “reytingləri” tətbiq etmək həvəskarları tez-tez C.Steynbeki ABŞ-ın apırıcı yazıçılarının “böyük üçlüy”ünə daxil edirlər. Steynbek bu üçlükdə Heminquey və Folkner kimi iki böyük nəhənglərlə bir sırada dayanır. Steynbek də onlar kimi hələ sağlığında klassik adını qazanmışdı. Yaradıcılığının janr-mövzu müxtəlifliyi və Steynbek-romançı, romançı, povestlər müəllifi

yaradıcılığının dəyşkənliyinə rəğmən onda özünəməxsus steynbek qayda-qanunlarını təşkil edən müəyyən bir özək seçilir.

Böyük Tənəzzül dövründə qələmə alınıb 1939-cu ildə çap olunmuş “Qəzəb salxımları” Böyük Tənəzzülün bir amerikan ailəsi – Coudların həyatına göstərdiyi dağıdıcı təsirdən bəhs edir. Bu ailənin nəzarətindən xaric qüvvələrin onların əvvəlki həyatını dağıtmasının ardından ləyaqətlə sağ qalmaq üçün göstərdikləri səylər vasitəsilə Steynbek insan ruhunu tərənnüm etməklə bərabər Böyük Tənəzzülü və Coudlar kimi milyonlarla amerikalının həyatlarında faciəvi fəsadlar doğuran böyük miqyaslı acgözlüyü lənətləyir.

Roman boyunca Coudlar bir sıra məşəqqətlərlə üzləşir. Onların soyadı “Job” iş sözünə oxşardır və incildəki qəhrəman kimi onlar da etiqadlarını yoxlayan dəhşətli sınaqlardan keçirlər. Ailənin xilasını bir-birlərinə olan sarsılmaz sədaqətləridir. Ananın onlara xatırladığı kimi “Bu dünyada bizim nəyimiz var? Özümüzdən başqa heç nə.”

Coudlar “vəd edilən diyar” – Kaliforniyaya çatanda onların rifah arzuları kabusa çevrilir. Burada tək-tük iş yerlərini axtaran özləri kim minlərlə “Okilər” var, bu azmış kimi, Kaliforniyalıların onları görməyə gözü yoxdur və günlərini göy əskiyə bükürlər. Coudlar yeni mühitin qəddar, ayrı-seçici mahiyyətini öyrənir və mövcud sənaye təsərrüfatının sərt gerçəkliyinə uyğunlaşmağa çalışırlar. Ailə iş axtarışında bir miqrant düşərgəsindən digərinə dolaşdıqca ən yaxşı və ən pis insan sifətləri ilə qarşılaşır. Romanın sonlarına doğru Tomun bəyanatı Steybekin sosial ədalət çağırışının təcəssümüdür.

“Qəzəb salxımları” kapitalizm qüvvələrini, sənayeləşmiş kənd təsərrüfatını və ölkəni tənəzzülə sürükləyənləri kəskin tənqid edən aşkar siyasi romandır. Steynbek bu kitabına istinadən deyir: “Mən buna [Böyük Tənəzzül] görə məsuliyyət daşıyan acgöz əclaflara utanc yarlıığı asmaq istəyirəm. Mən oxucuların əsəblərini tarıma çəkmək üçün dəridən-qabıqdan çıxmışam.” Bu sözləri yazarkən Steynbek bilirdi ki, “Qəzəb salxımları” zidiyyətli olacaq. O, öz naşirini xəbərdar edirdi: “Faşist güruhu inqilabi olduğuna görə bu kitabı gözdən salamağa çalışacaq.”

Steynbek “vicdan coğrafiyası” yaratmaqla Amerikanın vicdanını oyatmaq istəyirdi, o, Coud ailəsinin hekayəsi ilə ədalətsizliyə qarşı hiddət aşılamaq və sosial islahatları təşviq etməyi arzulayırdı. Romanın “Respublikanın döyüş himni”ndən götürülmüş adı müəllifin və romanın niyyətlərinin ciddiyyətini əks etdirir. Steynbek öz köməkçisinə demişdi: “Bu ad mənim xoşuma gəlir, çünki marşdan götürülüb, bu kitab da bir növ marşdır, belə ki, bu bizim öz inqilabi ənənəmizə uyğundur və bu kitaba istinadən böyük məna daşıyır.” Steynbekin qeyd etdiyi “böyük məna” bir sıra yollarla şərh edilə bilər, Amerikanın ən təntənəli himni romanın inanc, cəsarət, həqiqət və uca ədalət assosiasiyası yaradan adının qoyulmasına ruhlandırılmışdır.

“Qəzəb salxımları” qum tufanlarının qurbanlarına qarşı amerikalıların baxışlarına mühüm təsir göstərdi. Con Steynbekin romanına qədər nə baş verdiyi barədə məlumatlılıq var idi, lakin geniş miqyaslı reaksiya yox idi.

“Qəzəb salxımları” müəyyən mənada 1930-cü illər Amerikasının sosial-iqtisadi hadisələrinin sənədli hesabatıdır. Fotojurnalistlər quraqlıqdan əziyyət çəkən insanların şəkillərini çəkdilər çoxlu sayda çap olunan fotolar, o cümlədən Erskin Kolduel və Marqaret Bourk-Uaytın “Sən onların sifətlərini görmüsən” adlı kitabdakı şəkillər Steynbəkə güclü təsir göstərdi. Steynbekin sürətlə qəsb edən aqrobizneslə üzləşən fermerlərin aqibətinə olan marağı və həmkarlar ittifaqına olan rəğbəti, habelə adi insanın böyük biznesə qarşı mübarizəsi romanın önəmli mövzularına çevrildi.

“Qəzəb salxımları” üzdə öz torpaqlarından didərgin salınmış Oklahoma ailəsinin qərbə doğru səyahət salnaməsini yazır. Üst təbəqənin altında isə Steynbek 1930-cu illərin kasıb icarədar fermer ailəsinin sarsıntılarla dolu həyatını sezmiş və həyatlarımızı idarə edən daha böyük qüvvələrlə əlaqəli mövqeyə gətirmişdir. Bu öz yurd-yuvasından zorla qoparılmış, şəxsi ləyaqətindən dördəlli yapışmaqla yanaşı standartlara və həyat tərzinə uyğunlaşmaq məcburiyyətində qalmış ailənin hekayəsidir. Eyni zamanda, fərdin çoxluq naminə əriyib itməsinin, ailənin parçalanmasının və onun əhəmiyyətinin daha geniş icma “Okilər” tərəfindən mənimsənilməsinə dair ibrətamiz hekayə gözlərimiz önündə canlanır.

Sosial bir sənəd kimi roman sıxıntı və səfaləti elə canlı boyalarla təsvir edir ki, onun həqiqiliyinə şübhə edirsən. Steynbek isə elmi araşdırmanın sərhədlərini aşaraq Oklahomadan Kaliforniyaya qədər səfər etmiş, miqrant düşərgəsində yaşamış və miqrantlarla çiyin-çiyinə işləmişdi. Deyilənlərə görə, roman işıq üzü görəndən sonra işçilər Steynbəkə öz paltarlarının qırıntılarından tikilmiş və üzərində “Miqrant Con” yarlığı olan it göndərdilər.

Sosial ədalətsizlik elə kəskin təsvir olunmuşdur ki, Steynbeki inqilabçılıqda ittiham edilmişdi. Əlbəttə, o, iqtisadi sistemi qəmgin boyalarla təsvir edir. Lakin, bir çox tənqidçilər qeyd edirlər ki, Steybek əsasən inqilabçı yox, islahatçı idi. O, özəl müəssisələri devirmək yox, insanların - həm miqrantların, həm də iqtisadi maqnatların - münasibət və davranışlarını dəyişmək istəyirdi.

Steynbek bir dəfə demişdi: “Yazıçı öz dövrünü anladığı qədər yaxından və hərtərəfli təsvir etməli, cəmiyyətin nəzarətçisi olmalı, cəmiyyətin axmaqlıqlarını tənqid atəşinə tutmalı, ədalətsizliklərin üstünə düşməli, nöqsanları rüsvay etməlidir.”

Aralıq bölmələrin məqsədlərindən biri də yalnız Coudların deyil minlərlə insanın kapitalist sisteminin ədalətsizliyindən əziyyət çəkdiyini, evlərini tərk etmək və taleyin zərbələri ilə üzləşmək məcburiyyətində qaldıqlarını nümayiş etdirməkdir.

Coudların hekayələri arasında yerləşən bölmələr “daxili və ya daxil edilmiş” bölmələr adlanır və iki məqsədə xidmət edir. Onlar Coudların içində yaşadığı dünyanın ümumi mənzərəsini təsvir edir və toz fırtınaları dönəmində yaşamın necəliyini təsvir edir.

Steynbek bu bölmələr haqqında belə deyir: “Ritm və simvollarla oxucuya nüfuz etmək – beynini açmaq və intellektual səviyyəli məsələləri təqdim etmək olar. Bu bir psixoloji fənddir, lakin yazmanın bütün texnikaları psixoloji fəndlərdir.”

Ailə romanda mərkəzi obrazdır. Steynbek Oklahomadan olan və çoxlu ailələri təmsil edən, Böyük Tənəzzül dönəmində bir arada və sağ qalmağa çalışan Coudların iş və xoşbəxtlik axtarışında evlərini tərk edərək Kaliforniyaya necə səfər

etmək məcburiyyətində qaldıqlarını, lakin səfər əsnasında əsl ailənin insan nəslində olduğunu kəşf etmələrini təsvir edir.

Coudlarla romanda təsvir olunan tısbağanın oxşar cəhətləri hər ikisinin öz məqsədlərinə çatmaq üçün mübarizədən vaz keçməmələridir. Tısbağa təbiət və onun uyuşqanlılığı və miqrant ailənin ruhunun simvoludur. Tısbağa təbətin mübarizə aparmaq və sağ qalmaq mübarizəsini təcəssüm etdirir. O, həm də Coudların və bəşərin sağ qalmaq iradəsini xarakterizə edir. Tısbağa da Coudlar kimi daim harasa yetməyə can atır və hansı yolla olursa-olsun mənzil başına çatmaqda qərarlıdır.

Banklar kapitalizmin simvolu olaraq ailələri yoxsulluğa sürgün edən laqeyd qüvvəni, eləcə də ürəyini və canını torpağa vermiş insanların malını əlindən alan öz marağını güdən qəddar iş adamlarını təmsil edir.

Sahibkarların adamları icarədarlara xəbər gətirərkən onların həyətlərinə soxulur və icarədarları özlərinə bərabər bilməyərək maşınlarından düşmədən maşının pəncərəsindən onlarla danışirlar.

Hekayənin əksər hissəsi üçüncü şəxsə yazılıb, lakin bəzi bölmələr Coudların səhayətini kənar, obyektiv nəzər nöqtəsindən təhkiyə etmək üçün anonim xarakter daşıyır. 14-cü bölmədə səhifə 206 təhkiyə “mən”dən “biz”ə keçir.

Romandan götürülən əsas ibrət dərslərindən biri budur ki, comərdlik bütün şəkillərdə təzahür edə bilər və hətta ən çətin anlarda comərdlik başqasına verə bilər. İbrət dərslərindən biri də budur ki, bəzi vəziyyətlərdə işçi sinif biznesə nəzarət edən pullu sinfin gücünə üstün gəlmək üçün mütəşəkkil olmalıdır. “Qəzəbə salxımları”nda işçilər tətillə çıxmaqla torpaq və biznes sahiblərini özlərinə daha yüksək əmək haqqı ödəməyə məcbur edənədək hər hansı bir irəliləyiş əldə etmirlər. Biz romanda comərddliyin iki şəkildə - ölkə boyu səyahət və Şəronlu Rouzun sonda ac kişini bəsləməsində şahidi oluruq.

Steynbekın əsərlərinin əksəriyyətini dəyərləndirərəkən, mənə elə gəlir ki, burada ən güclü element var-yoxu əlindən alınmışların səsləridir. Steynbek, ola bilsin, digər amerikan yazıçılarından daha bəlağətli şəkildə sosial, iqtisadi və

psixoloji vəziyyətə qarşı mübarizə aparanları “dilləndirir.” “Qəzəb salxımları”nda Steynbekin hekayəsi bəşəri paralellərə malikdir.

Steynbekın əsərinin belə uğurlu olmasının səbəblərindən biri də budur ki, əsər geniş şəkildə işıqlandırılmayan çətin vəziyyətdən bəhs edirdi. Böyük Tənəzzülün başlanğıcında əhalinin diqqəti bank sektoruna yönəldi, bəziləri kütləvi istehlak və 1920-ci illərin Caz Dövrünə işıq tutduğundan Böyük Tənəzzülün fermerlərə göstədiyi təsirin mahiyyəti diqqətdən kənar qaldı.

Coud ailəsi bəşəriyyətin təklif edə biləcəyi ən pis nəsnələrlə üzləşdi. Onların səfəri ölüm, ümitsizlik, itki, usanma, qəzəb və qorxu ilə doludur ki, bütün bunlar ailənin münasibətlərinə köklü təsir göstərir. Lakin, bütün bunlara rəğmən bir ümid var.

“Qəzəb salxımları” dünya ədəbiyyatında yaşamışdır və hələdə yaşamaqdadır. Əsər müəllifindən asılı olmadan və daim olunla mübahisə edərək öz müstəqil həyatını yaşamaqdadır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ KİTABLAR

1. Abdullayev Fiyalə, Peşəkar tərcümənin əsasları, Bakı 2010, uniPrint, 218 səh.
2. ADU-nun elmi xəbərləri, Cild1, №5, Bakı, Mütərcim, 2016, 372 səh.
3. Bayramov Qılınxan, Tərcümə sənəti, Bakı, OKA ofset. 2008, 251 səh.
4. Dil və ədəbiyyat, Cild 8, №1, Bakı, Mütərcim, 2017, 242 səh.
5. Əfəndiyeva Türkan, Azərbaycan dilinin leksik üslubiyyəti, Bakı, Elm və Təhsil, 2012, 351 səh.

RUS DİLİNDƏ ƏDƏBİYYAT

1. В.Ланчиков, А.Чужакин, Мир Перевода – 6, Трудности перевода в примерах, Практическое пособие, для студентов III-IV курсов, Москва, Р.Валент, 2001
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода. – М.: Просвещение, 1983
3. Комиссаров В. Н., Коралова А. Л. Практикум по переводу с английского языка на русский. – М.: Высшая школа, 1990,
4. М.А. АПОЛЛОВА, Specific English, (Грамматические Трудности Перевода), «Международные отношения», 1977
5. Сергей Влахов, Сидер Флорин, Непереводимое в переводе, «Международные отношения», 1980.
6. Терехова Г.В. Т 35, Теория и практика перевода: Учебное пособие.- Оренбург: ГОУ ОГУ, 2004.-103 с.

LÜĞƏTLƏR

1. A.S.Hornby, Oxford Advanced Learner's Dictionary, 7th Revised edition, Oxford, "Oxford University Press", 2005
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 4 cildə. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Bakı, "Şərq-Qərb", 2006
3. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Bakı, "Şərq-Qərb", 2014
4. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary, Tenth Edition, "Merriam-Webster, Inc.", 1993
5. O.İ.Musayev, M.A.Pənəhi, A.H.Qarayev və b.; red. E.İ.Hacıyev, Azərbaycanca-İngiliscə lüğət, Bakı, "Şərq-Qərb", 2005
6. O.İ.Türksevər (Musayev), P.O.Musayev, M.M.Nurəddinov və b.; Red.: Q.Q.Məmmədov, İngiliscə-Azərbaycanca lüğət, Bakı, "Qismət", 2003

ELEKTRON LÜĞƏTLƏR

1. www.azerdict.com
2. www.azleks.az
3. www.dilmanc.az

4. www.lingvo-online.ru
5. www.multitran.ru
6. www.oxfordictionaries.com
7. www.seslisozluk.com
8. www.thefreedictionary.com
9. www.translate.intelsoft.az

ELEKTRON VƏSAİTLƏR

1. english-source.ru/english-linguistics/discourse-analysis/136-stylistic-devices-and-expressive-means
2. <http://study.com/academy/topic/the-grapes-of-wrath-literary-devices.html>
3. <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=367542&pno=10>
4. <http://www.shmoop.com/grapes-of-wrath/literary-devices.html>
5. https://prezi.com/wd7ncsjil_ig/the-grapes-of-wrath-chapter-5/?webgl=0
6. <https://sites.google.com/site/machinemuffin/home/literary-elements>
7. <https://www.cliffsnotes.com/literature/g/the-grapes-of-wrath/character-analysis/tom-joad>
8. www.cliffsnotes.com/literature/g/the-grapes-of-wrath/critical-essays/use-of-literary-devices-in-the-intercalary-chapters-of-the-grapes-of-wrath
9. www.wikipedia.org